

Stavanger Aftenblad og Jæren



**En analyse av hvilke "bilder" Stavanger Aftenblad
tegner av Jæren på tre ulike tidspunkt: 1920, 1950 og 1965.**

Masteroppgave av Jon Petter Nordbø



Universitetet
i Stavanger



Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram:

Historiedidaktikk, masterstudium

Vårsemesteret, 2014

Åpen

Forfatter: Jon Petter Nordbø

.....
(signatur forfatter)

Veileder: Jan Bjarne Bøe

Tittel på masteroppgave: «Stavanger Aftenblad og Jæren. En analyse av hvilke "bilder" Stavanger Aftenblad tegner av Jæren på tre ulike tidspunkt: 1920, 1950 og 1965.»

Engelsk tittel: «Stavanger Aftenblad and Jæren. An analysis of what kind of "picture" Stavanger Aftenblad paints of Jæren on three different points in time: 1920, 1950 and 1965. »

Emneord: Historiedidaktikk
Historiebruk
Jæren
Stavanger Aftenblad

Antall ord: 40 427
+ vedlegg/ annet: 4 667

Stavanger, 15. mai 2014

Forord

Da er jeg endelig ved veis ende med et langt og lærerikt prosjekt. Det er med en blanding av lettelse og takknemlighet jeg avslutter arbeidet.

To arbeidskrevende og inspirerende år er omme, nå skal sommeren tilbringes sammen med mine nærmeste og kjæreste; min etter hvert så tålmodige kone, Magnhild. Uten deg hadde dette vært umulig. Takk også til mine fire barn, som hele tiden har vist forståelse for at far må sitte på kontoret. Nå gleder jeg meg til at vi seks skal være mer sammen fremover!

Jeg vil rette en stor takk til min enestående veileder, Jan Bjarne Bøe, som har gitt konstruktive innspill i løpet av hele studiet. Takk til foreleserne jeg har hatt ved Universitet i Stavanger; Jan Bjarne Bøe, Alexandre Dessingué, Ketil Fred Hansen, Eva Jakobsson og Ketil Knutsen; dere har gitt engasjerende og interessant undervisning! Takk til Tom Hetland og Svein Ivar Langhelle, som har vist interesse for prosjektet, og villig svart på mine spørsmål. Takk også til medstudenter for nyttige samtaler og diskusjoner. Takk til svigermor, Signe Jorunn, for barnepass, korrekturlesing og språklige tips. Mine arbeidsgivere i løpet av studieperioden, Hå kommune og Jærtun Lutherske Friskule, skal også ha takk for velvilje ved å innvilge 20% studiepermisjon.

Ogna, mai 2014

Jon Petter Nordbø

Innhold

<u>Kapittel 1: Innledning og problemstilling</u>	1
<u>1.1 Innledning</u>	1
<u>1.2 Oppgavens problemstilling og avgrensing</u>	2
<u>1.3 Kilder og utvalg</u>	4
<u>1.4 Forskningfront</u>	6
<u>1.5 Oppgavens struktur</u>	7
<u>Kapittel 2: Teori</u>	8
<u>2.1 Historiedidaktikk</u>	8
<u>2.2 Historiebruk</u>	11
<u>2.3 Mesterfortellingen om Jæren</u>	15
<u>2.4 Medieanalyse</u>	16
<u>2.5 Stavanger Aftenblad</u>	18
<u>Kapittel 3: Analyse</u>	20
<u>3.1 1920</u>	20
<u>3.1.1 Jæren 1920</u>	20
<u>3.1.2 Stavanger Aftenblad i 1920</u>	23
<u>3.1.3 Stavanger Aftenblads bilde av landskapet på Jæren</u>	24
<u>3.1.4 Stavanger Aftenblads bilde av jordbruket og bonden på Jæren</u>	29
<u>3.1.5 Stavanger Aftenblads bilde av industrien på Jæren</u>	39
<u>3.1.6 Stavanger Aftenblads bilde av kulturlivet på Jæren</u>	43
<u>3.2 1950</u>	44
<u>3.2.1 Jæren i 1950</u>	44
<u>3.2.2 Stavanger Aftenblad i 1950</u>	46
<u>3.2.3 Stavanger Aftenblads bilde av landskapet på Jæren</u>	47
<u>3.2.4 Stavanger Aftenblads bilde av jordbruket og bonden på Jæren</u>	54
<u>3.2.5 Stavanger Aftenblads bilde av industrien på Jæren</u>	58
<u>3.2.6 Stavanger Aftenblads bilde av kulturlivet på Jæren</u>	61
<u>3.3 1965</u>	64
<u>3.3.1 Jæren i 1965</u>	64
<u>3.3.2 Stavanger Aftenblad i 1965</u>	67
<u>3.3.3 Stavanger Aftenblads bilde av landskapet på Jæren</u>	68

3.3.4 Stavanger Aftenblads bilde av jordbruket og bonden på Jæren	73
3.3.3 Stavanger Aftenblads bilde av industrien på Jæren	81
3.3.4 Stavanger Aftenblads bilde av kulturlivet på Jæren	87
Kapittel 4: Sammenligning	91
4.1 Landskapet	91
4.2 Jordbruket	92
4.3 Industrien	94
4.4 Kulturen	95
4.5 Oppsummering	97
Kapittel 5: Stavanger Aftenblads rolle	98
Kapittel 6: Konklusjon og perspektiver	101
6.1 Jærbilder i 1920	101
6.2 Jærbilder i 1950	102
6.3 Jærbilder i 1965	102
6.4 Jærbildene og historiebruk	103
6.5 Perspektiver	104
Litteraturliste	106
Artikkeloversikt Stavanger Aftenblad	110
Vedlegg	114

Kapittel 1: Innledning og problemstilling

1.1 Innledning

Helsing Heim!

Aa, eg stundar so heim til mitt lyng-
land der vest, -
til mi jord, der eg føddest ein gong!
Ja, der heime paa Jæren, der unar eg
best,
og der syng eg min sælaste song!

For paa Jær-heidi leikar det fuglar so
vidt,
naar det strøymer av solsigna vaar
yver lynghol og haug, der eg gjesta
so tidt..
Ja, til Jæren eg lengtar og traar! -

Og der tirer det blom, og der trallar
det bekk
og der angar det pors yver mo.
Du, der kan ein so gladeleg drøyma
seg vekk
I den høgblaae fredsæle ro....

Nei, eg finn ikkje stad som er soleis
meg kjær.
I min tanke han leikar seg trutt.
Ja, du lyngheid der heime paa min
vaarkysste Jær
- eg so trugen vil vera din gut! - ³

På denne måten beskriver Torvald Tu sin lengsel til Jæren i 1920. Det formelig dufter av romantikk og lokalpatriotisme av fremstillingen. Både lynglandskapet og heien blir omtalt med attrå, og den høye, blå himmelen er stedet hvor forfatteren drømmer seg til. Diktet stod på trykk i Stavanger Aftenblad 12. mai 1920, og representerer en bestemt måte å fremstille Jæren på. Tu skrev vakkert om Jæren, og skildret området i et positivt lys.

Noen år tidligere hadde Arne Garborg gitt en helt annerledes beskrivelse av det samme området. Jæren ble av Garborg sett på som "det mørke fastlandet". Det var ikke bare lukten og røyken av den brente taren langs jærstrendene som la Jæren i et mørkt, grått og uforløst teppe. Det var i følge

³ Tu i SA 1920.05.12 s. 8

Garborg hele jærbuens livsanskuelse.⁴ Det kan nok sies at Garborg har blitt stående rimelig alene i sin karakteristikk av Jæren, eller som Tor Obrestad sier det i innledningen til *Hå kulturhistorie band I*: «Konklusjonen på granskingane mine (...) blir meir og meir tydlege for meg: *Jæren er iallfall ikkje det mørke fastland!*»⁵ Den samme konklusjonen kom en annen jærsk dikter, Theodor Dahl, frem til i 1943: «Og Jæren ligg der med Kanaans-draumer og lyser eng-grønn og korngyllen inn over Norge, som en veldig protest mot det klengenavnet Arne Garborg ga den. Jæren er det *lyse fastland.*»⁶

I denne masteravhandlingen er det ikke Garborgs, Obrestad, Tu, eller Dahls beskrivelser av Jæren som skal analyseres, men hvordan regionavisen *Stavanger Aftenblad* har fremstilt Jæren. Hvordan en avis som *Stavanger Aftenblad* omtaler et geografisk område kan si noe om Aftenbladets syn på Jæren, om hvilke holdninger og verdier som var rådende på den aktuelle tiden, og om dette har endret seg over tid. «Tidsånden finnes i spaltene», sier tidligere redaktør i *Stavanger Aftenblad*, Tom Hetland.⁷ Derfor kan en analyse av Aftenbladets presentasjon av Jæren ved ulike tidspunkt være med på å gi kunnskap om endring og kontinuitet i samfunnet, og hvilken rolle media kan spille i denne prosessen.

1.2 Oppgavens problemstilling og avgrensing

Historien omgir oss på mange måter, og alle er på ulike måter og nivå, brukere av fortiden. En avis som *Stavanger Aftenblad* er et godt eksempel på en bruker av fortiden: alle nyhetsoppslag og artikler kan knyttes til det som har skjedd før. Avisens bruk av historie er derfor interessant å undersøke nærmere: hvilke historier trekkes frem, hvordan vinkles de ulike sakene, og hva sier de direkte og indirekte om Jæren? I denne masteravhandlingen skal følgende problemstilling undersøkes:

Hvilke «bilder» tegner Stavanger Aftenblad av Jæren på tre ulike tidspunkt: 1920, 1950 og 1965?

Med *bilder* menes de fortellingene, forestillingene, eller inntrykkene som en viss fremstilling kan

⁴ Garborg 1893

⁵ Obrestad i Bøe & Smith-Solbakken 2013a, s. 25

⁶ Dahl 1943, s. 111

⁷ Hetland 2014

skape. Det kan være hvordan landskapet på Jæren blir beskrevet, eller hvilke egenskaper ved jærbyen som blir trukket frem. Når dette skal *analyseres*, er det i hovedsak med historiebruksfaget som verktøy og innfallsvinkel. Historiebruksfaget har vist seg å være nyttig når en skal studere hvordan fortiden brukes, eller har blitt brukt ved tidligere tidspunkt. Siden avhandlingen også kan sees på som en medieanalyse, vil det trekkes inn relevant teori fra dette fagområdet også.

Oppgaven avgrenses til å undersøke Aftenbladets fremstilling av Jæren. Hva som legges i *Jæren* er ikke alltid det samme, enda til offentlige instanser kan ha forskjellige oppfatninger om hvor Jæren er. Jæren tingrettsdistrikt består av de sørliggende kommunene Hå, Time, Klepp og Sola, mens Jæren prosti inkluderer Hå, Time, Klepp og Gjesdal kommune. I følge Store Norske Leksikon, er Jæren lavsletten fra Brusand i sør, til Tungenes i nord.⁸ Det er heller ikke uvanlig å dele inn området i Sør-Jæren og Nord-Jæren, Høy-Jæren og Lav-Jæren. Denne avhandlingens geografiske avgrensning tar utgangspunkt i kjerneområdet på Jæren, det som i dag er kommunene Klepp, Time og Hå. Likevel holdes ikke denne avgrensningen slavisk. Det er Aftenbladets formidling av Jæren og det "jærsk" som en er på jakt etter, ikke kommunegrensene. Derimot er det et poeng å utelate byene Stavanger og Sandnes fra definisjonen av Jæren. Grunnen til dette er at "Jæren" som begrep oftest forstås som "bondeland" og jordbruksområde, som en motsetning til "byen". Derfor kan denne analysen være med på å øke forståelsen av hvordan forholdet mellom bygd og by utviklet seg på 1900-tallet, og hvilken rolle Stavanger Aftenblad hadde i dette.

Tidsavgrensning sees på som naturlig i denne oppgaven. Materialet som skal analyseres er avisen *Stavanger Aftenblad* sine årganger i 1920, 1950 og 1965. Oppgaven er skrevet ut i fra en antakelse om at det i løpet av de tre ulike tidspunktene vil være en viss utvikling i forhold til Stavanger Aftenblads fremstilling av Jæren. I løpet av perioden 1920 – 1965 skjedde en større utvikling på Jæren, hvor særlig utvikling av industri var fremtredende. En gikk i fra å være små "stasjonsbyer", eller rettere sagt, "stasjonsbygder", til halvstore landsbyer og byer. I samme perioden kan en også si at Stavanger Aftenblad gjennomgikk store endringer. Den forandringen som er enklest å påpeke, er i selve *materialiteten*.⁹ Det er sannsynlig at endringer også har skjedd på det innholdsmessige, som selve fortellerstilen, hvilke emner som har blitt beskrevet, og måten de har blitt beskrevet på.

Aftenbladets bilder av Jæren vil trolig endre seg over tid, ettersom Jæren har endret seg. Men hvordan arter endringene seg, og hvilken funksjon kan dette ha? For å finne svar på disse

⁸ Thorsnæs (Udatert)

⁹ Tekstens ytre form, se f.eks.: Asdal 2008, s. 135f

spørsmålene er det valgt ut tre årstall som skal undersøkes nærmere. Tidsrommet 1920 til 1965 er valgt på bakgrunn av de store samfunnsmessige endringene som skjedde på Jæren i løpet av denne perioden. I løpet av denne avhandlingen vil det forklares hvordan 1920 representerer "det gamle" Jæren, hvor jordbruket stod sterkt, mens 1965 kan være representant for den nye tiden, hvor den jærskke industrien ble viktigere. I løpet av perioden 1920-1965 skjedde det altså drastiske endringer i samfunnslivet. Men skjedde det en tilsvarende endring i Aftenbladets formidling av Jæren, og i tilfelle når skjedde denne endringen? Ved å analysere et tredje tidspunkt innenfor den aktuelle perioden, kan en få en indikasjon på dette. Det er forsøkt å holde en viss avstand til krigsårene, dels for at nyhetsbildet både i forkant og etterkant av krigen sannsynligvis var for sterkt preget av konflikten, dels for at mediedekningen i selve krigsårene var kontrollert av nazistene. 1950 skiller seg ut som et interessant tidspunkt å analysere siden okkupasjonsårene var kommet noe på avstand, og samfunnslivet på Jæren stod foran store endringer. Ved å ha tre tidspunkt å sammenligne med hverandre, forsterkes dessuten analysen, og utviklingstrekkene kan skimtes tydeligere.

At media har påvirkning på både individ og samfunn er en forutsetning som ligger til grunn for drøftingen. Forutsetningen har bred støtte i empiriske undersøkelser, noe som blant annet McCombs og Reynolds har redegjort for.¹⁰ Dette påvirkningsforholdet kan også være et argument for at det er av interesse å analysere forholdet mellom Stavanger Aftenblad og Jæren. Stavanger Aftenblad har gjennom store deler av 1900-tallet vært den dominerende medieaktøren i Rogaland, og har hatt et tydelig nyhets-hegemoni i fylket. Hvordan avisen fremstiller ulike saker kan ha mye å si for den folkelige oppfatning. Samtidig som media i et langsiktig perspektiv har stor påvirkningskraft på befolkningen, betyr ikke dette at leserne automatisk følger media i alle enkeltsaker. Selv om denne oppgaven ikke trekker leseren av Aftenbladet inn i selve analysen, så ligger hele tiden spørsmålet underliggende: hvordan har Stavanger Aftenblads formidling av Jæren påvirket lesernes syn på Jæren?

1.3 Kilder og utvalg

Kildetilgangen til denne oppgaven har vært svært gunstig. Hele det empiriske materialet, bestående av årgangene 1920, 1950 og 1965 av Stavanger Aftenblad, har jeg hatt tilgang til gjennom internett. Dette har gjort at arbeidet med kildene har vært praktisk og lett gjennomførbart. Årgangene har vært sortert i kronologisk rekkefølge, og kan navigeres i med enkle tastetrykk. De tre årgangene er, så

¹⁰ McCombs & Reynolds 1994

langt jeg har kunnet observere, nærmest komplette.

Kildearbeidet har foregått på følgende vis: hver avisutgave har blitt skimlet i kronologisk rekkefølge. Når det har blitt funnet artikler som passet til mine spørsmål og kriterier, har de blitt notert i et eget dokument, med informasjon om dato, sidetall, tema, tittel eller omtale. Den første årgangen som ble undersøkt var 1920, og her ble ikke tittel notert, men en kort omtale av artikkelens innhold. Imidlertid innså jeg at det ville gjøre arbeidet med oversikten over brukte avisartikler lettere dersom jeg noterte den nøyaktige tittelen. Dette ble gjort i arbeidet med 1950 og 1965. I begynnelsen ble alle artikler som inneholdt noe om Jæren, registrert. Etter hvert unnlot jeg å registrere artikler som jeg visste var uinteressante for analysen, og som jeg regnet med det ikke ville bli bruk for. Artikkelen ble også klassifisert ut i fra om de var leserbrev, lederartikler, eller artikler fra Aftenbladets medarbeidere. Dette var ikke alltid lett å avgjøre. I 1920 var det kun leserbrev og enkelte kronikker som ble underskrevet, det samme var tilfellet i 1950. I tvilstilfeller, hvor heller ikke Stavanger Aftenblad i dag har kunnet hjelpe meg, har jeg stilt spørsmålet: «er det sannsynlig at dette kunne ha vært skrevet av Stavanger Aftenblad?» Dersom svaret har vært "ja", har artikkelen blitt brukt. Alle slags referater, annonser og leserbrev er holdt utenfor undersøkelsen. Artikkelen ble rangert med tallet 1-3 ut i fra en foreløpig formening om hvor aktuelle de var til grundigere analyse.

For å avgjøre hvilke artikler som var aktuelle for en nærmere analyse, ble følgende spørsmål stilt til artikkelen:

- Nevnes "Jæren" eller andre steder på Jæren?
- Er den skrevet av Stavanger Aftenblad, eller ikke?
- Brukes det uttrykk som direkte, eller indirekte sier noe om Jæren?
- Finnes det direkte, eller indirekte omtaler av Jæren, som avspeiler verdier, holdninger, eller fordommer hos forfatteren?
- Er den bærer av en mesterfortelling?
- Har den substans, eller innhold, som kan drøftes ut i fra et historiebruksperspektiv?
- Hvilken funksjon har historiebruken?

Etter hvert som registreringene ble mange, oppstod behovet for å kategorisere artikkelen for å få bedre oversikt. Funnene ble delt inn i fire kategorier; *landskap, jordbruk/ bonden, industri og kultur*. Kategoriene er konstruert på bakgrunn av de empiriske funnene. De aller fleste artikkelen om Jæren

kan settes i minst en av kategoriene. Hvilke områder eventuelle endringer i Aftenbladets bilde av Jæren forekom, vil bli tydeligere ved en slik oppdeling.

Det veksles mellom bruken av benevnelsene *Stavanger Aftenblad* (offisielt navn) og *Aftenbladet* (på folkemunne). I fotnotene vil Stavanger Aftenblad forkortes til «SA», i tillegg til årstall.måned.dag og sidetall, som eksempel: *SA 1920.12.31, s. 1*.

1.4 Forskningfront

Etter å ha undersøkt hva som tidligere har blitt skrevet om Stavanger Aftenblad og Jæren, ser det ikke ut til at det tidligere er blitt gjort en tilsvarende analyse av Stavanger Aftenblads formidling av Jæren. Imidlertid er det ved noen anledninger blitt analysert Aftenbladets fremstilling, eller bilder, av andre saker. Et eksempel er Grethe Helen Bjerkreim Kommedal, som diskuterte hvordan 11. september ble formidlet i Stavanger Aftenblad.¹¹ En tematisk tilsvarende masteravhandling har Ellen Katrine Espedal Julfeldt skrevet, denne omhandler Aftenbladets dekning av terroraksjonen den 22. juli.¹² En ren medieanalyse av Stavanger Aftenblad har Jon Skrudland stått for.¹³

Det er skrevet mye om Jæren. Blant annet har Gunnhild Setten skrevet en doktoravhandling som kommer inn på både jærske mentalitet, jærbonde og synet på det jærske landskapet.¹⁴ Mange har undersøkt det jærske jordbruket og jærbonde på ulike måter og fra ulike vinklinger. En av disse er Anne Jorunn Frøyen, som undersøkte om fortellingen om den driftige jærbonde var myte eller realitet.¹⁵ Den jærske industrien har blitt nøye undersøkt av Lars Gaute Jøssang,¹⁶ mens kulturlivet synes å ha blitt mindre omtalt. Imidlertid har Svein Ivar Langhelle arbeidet en del med jærske kulturliv.¹⁷ I tillegg må det nevnes arbeidet med Hå kulturhistorie, hvor blant andre Tor Obrestad omtaler sider ved jærske kulturliv.¹⁸

Opgavens relevans er at den setter søkelyset på en medieaktørs rolle i et samfunn, og hvilke

¹¹ Kommedal 2009

¹² Julfeldt 2013

¹³ Skrudland 2009

¹⁴ Setten 2002

¹⁵ Frøyen 2001

¹⁶ Jøssang 2004

¹⁷ Langhelle 2014a, Langhelle 2014b og Langhelle 1983

¹⁸ Bøe & Smith-Solbakken 2013

funksjoner medieaktørens bruk av fortiden kan inneha.

1.5 Oppgavens struktur

Oppgaven er delt inn i 6 deler. Gjennom disse delene vil problemstillingen drøftes på ulike måter og fra forskjellige vinkler. Den første delen er først og fremst en avklaring av analysens rammer.

I kapittel 2 diskuteres sentrale begreper og teorier som er under- og overliggende i analysen. Det blir vist hvilke teoretiske perspektiver empirien har blitt undersøkt med. Først og fremst gjelder dette historiebruk, som er en del av historiedidaktikken. I tillegg blir det hentet inspirasjon i fra faget medieanalyse, siden oppgaven har en medieaktør som analyseobjekt.

I kapittel 3 vil det empiriske arbeidet bli presentert, analysert og drøftet. De tre tidspunktene 1920, 1950 og 1965 vil bli gjennomgått ut i fra samme struktur: først sies det noe om Aftenbladets formidling av det jærsk landskapet, deretter om det jærsk jordbruket og bonden, så følger den jærsk industrien, før det avslutningsvis sies noe om formidlingen av jærsk kulturliv.

Kapittel 4 er en sammenlignende drøfting av de ulike tidspunktene som har blitt presentert i kapittel 3, mens kapittel 5 i korthet drøfter hvilken rolle Stavanger Aftenblad har hatt i synet på Jæren.

Kapittel 6 er en sammenfallende konklusjon på oppgaven.

Kapittel 2: Teori

2.1 Historiedidaktikk

Denne oppgaven inngår i fagområdet *historiedidaktikk*, som har vokst ut fra det tradisjonelle historiefaget. I dette kapitlet vil den teoretiske bakgrunnen og sentrale begreper innenfor fagområdet bli drøftet. Grunnene til dette er flere: det er nødvendig å sette oppgaven inn i en vitenskapelig kontekst. Å presentere sentral teori er med på å øke klarheten og diskusjonen i oppgaven. I den sammenhengen er det viktig å utvikle og begrunne begreper som blir brukt i drøftingen. Noen begreper og fagområder som blir presentert vil derfor fungere som en underliggende forståelse og forklaring på oppgavens vitenskapelige plassering, mens andre vil bli direkte knyttet opp mot analysekategorier som blir brukt senere i oppgaven.

Historiedidaktikk som fagområde oppstod på 1970-tallet, i tilknytning til lærerutdanningen. Fokuset var selve planleggingen og gjennomføringen av historieundervisningen, hvor en drøftet fagets hva – hvordan – hvorfor, med andre ord: læreplanarbeid og prinsipper for undervisning.¹⁹ Slik sett kan en si at historiedidaktikken i hovedsak hadde sammenheng med skole og undervisning. Ordet didaktikk betyr undervisningslære, historiedidaktikk vil da kunne defineres som undervisningslære i historie.²⁰ Fra dette synspunktet er definisjonen dekkende i forhold til historiedidaktikkens opprinnelige siktemål, undervisningen i skolen.

Imidlertid ble fagområdet på 1990-tallet videreutviklet, noe som påvirket forståelsen og definisjonen av historiedidaktikken. Karakteristisk for denne utviklingen var at en utvidet fagets interessefelt til alle livets områder hvor det foregikk et møte mellom mennesket og fortiden, og hvordan dette møtet kunne forstås og tilrettelegges. En beveget seg altså fra forståelsen om at historiedidaktikk handlet om forskningsfag og skole, og inn i folks hverdagsliv og -opplevelser. Denne utviklingen av historiedidaktikken har i senere tid blitt kalt *historiebruksdidaktikk*, siden en i større grad enn tidligere la vekten på *brukeren* av fortiden.²¹ Det har blitt gjort forsøk på å definere det nye fagfeltet. En definisjon fra Jan Bjarne Bøe lyder slik: «forståelse av møtet mellom fortiden

¹⁹ Bøe 2006, Eikeland 2000

²⁰ Bøe 2006, s. 31

²¹ Bøe 2006, s. 40

og dens "brukere", og hvordan dette møtet kan tilrettelegges.»²² Halvdan Eikeland benytter en annen definisjon, basert på den tyske historikeren Jörn Rüsen, ved å si at historiebruksdidaktikk er «vitenskapen om historisk læring».²³ Begge definisjonene åpner opp for undersøkelse av hvilke mekanismer som er, eller bør være, til stede når mennesket møter fortiden.

Et viktig begrep som kan være med på å forklare overgangen fra historiedidaktikk til historiebruksdidaktikk, og som sådan er underliggende for definisjonene til både Bøe og Eikeland, er *historiebevissthet*. Begrepet forutsetter at alle mennesker i ulik grad er historiebevisste, og at alle på forskjellige måter er et resultat av historiske prosesser. Dette forklarer Ola Svein Stugu ved å hevde at «historia er ein grunn dimensjon i sjølvforståinga til alle menneske».²⁴ Historien er altså mer enn diverse fortellinger fra fortiden, men en dyptliggende faktor i menneskets oppfattelse av egen eksistens. Slik ser en at begrepet historiebevissthet og fagområdet historiebruksdidaktikk har felles knutepunkt i at en interesserer seg for hele menneskets sfære.

Et annet fellestrekk er den sentrale posisjonen de tre tidsdimensjonene fortid, nåtid og fremtid har, og den innbyrdes sammenhengen mellom dem. Bernard Eric Jenssen siterer den tyske historikeren Karl-Ernst Jeismann på en definisjon av historiebevissthet: «Historiebevidsthed omfatter sammenhængen mellem fortidsfortolkning, samtidsforståelse og fremtidsperspektiver.»²⁵ De tre dimensjonene påvirker hverandre på den måte at fortiden alltid vil være et fundament til å forstå den tiden en lever i her og nå, samtidig som fortiden og nåtiden vil være et referansepunkt til hva en kan forvente i fremtiden. Jan Bjarne Bøe oppsummerer dette slik:

«Historiebevissthet er vissheten om at mennesket er et historisk vesen, at dets tolkning av fortiden, forståelse av nåtiden og oppfatning av framtiden har avgjørende betydning for hvem det er, og hva det gjør.»²⁶

Et av punktene som gjør Bøes definisjon av historiebevissthet interessant, er at den legger seg tett inntil *identitets*-problematikken. Identitetsdannelse er altså, i følge Bøe, et resultat av historiebevisstheten til det enkelte menneske. Med identitet menes hvordan et menneske ser på seg selv, eller «menneskets opplevelse av seg selv», for å bruke Bøes ord.²⁷ Identitet er en størrelse,

²² Bøe 2006, s. 43

²³ Eikeland 2000, s. 2

²⁴ Stugu 2008, s. 18f

²⁵ Jenssen 2003, s. 58

²⁶ Bøe 2006, s. 42

²⁷ Bøe 2002, s. 320

som ikke forandres mye over tid, men som er mer eller mindre konstant. Selve ordet identitet kommer fra latin og betyr *det samme*. En ser at dette ordet ut i fra definisjonen rommer liten form for endring. Imidlertid er det vanskelig å se for seg at identitet er så konstant som den latinske definisjonen forelegger, og i en samfunnsvitenskapelig sammenheng vil en nok i større grad problematisere og kritisere den opprinnelige oppfattelsen av ordet.²⁸

Identitet har hittil blitt diskutert ut i fra et individuelt ståsted, men begrepet rommer mer enn det. Et menneskes oppfattelse av seg selv vil preges av samfunnet rundt, den rolle den enkelte har i forhold til andre mennesker, og hvordan dette samspillet fungerer. Hvordan et menneske ser på fortiden, nåtiden og framtiden, influeres derfor av både individets historiebevissthet, identitet og ens relasjon til samfunnet forøvrig. I denne sammenheng har begrepet *kollektiv identitet* blitt brukt for å karakterisere det bildet et visst kollektiv har av seg selv.²⁹ En kollektiv identitet er mulig der individuelle identiteter har noe til felles. Dette kan være felles opplevelser, fortellinger, minner, eller meninger. Poenget er ikke å ha flest mulige punkter felles, poenget er å ha *noe* til felles. Et eksempel på felles minner blant norske sportsinteresserte, kan være spørsmålet: «hvor var du når Oddvar Brå brakk staven?» De som forstår innholdet i spørsmålet, vil utgjøre et *minnefellesskap* i den konkrete saken, selv om de ikke har noe annet i livet til felles. Det vil si at en deler et felles minne, eller felles opplevelse. Muligens kan begrepet *forestilte fellesskap* være med på å utfylle hva som legges i minnefellesskap, siden dette belyser at hvert individ ikke trenger kjennskap til hverandre for å kunne være tilknyttet et fellesskap. Geografisk nærhet trenger heller ikke være en forutsetning for et forestilt fellesskap, så lenge en har en eller annen felles oppfatning eller identitet. Det var Benedict Anderson som først utviklet begrepet, da først og fremst som en forklaring på nasjonalstatenes fremvekst.³⁰ Likevel er begrepet nyttig i denne oppgaven som en underliggende forklaring på hva som legges i begrepet minnefellesskap, og som en forklaring på hvilke bilder som ble formidlet fra Stavanger Aftenblad om det geografisk begrensede området Jæren. Aftenbladets fremstillingen av dette området vil derfor enten få avkrefte eller bekrefte beboerne på Jæren sine allerede eksisterende minner, og være med på å korrigere dem og samkjøre dem i forskjellige retninger. Over tid vil en makthavende medieinstitusjon, som innehar et visst hegemoni i samfunnet, kunne påvirke både den kollektive identiteten og minnefellesskapet.

²⁸ Store Norske Leksikon

²⁹ Se f.eks. Stugu 2008, s. 24

³⁰ Anderson i Rossington 2007, s. 242f

2.2 Historiebruk

Denne oppgaven er skrevet ut i fra et historiebruksperspektiv. Diskusjonen til nå i kapittelet henger sammen med historiebruk på flere måter. Historiebruk er et relativt nytt fagområde, noe som innebærer både fordeler og ulemper. En av følgene av dette er at faget tildels er vanskelig å definere fullt ut. Likevel er det en del hovedelementer og grunnbegreper som er aksepterte av sentrale historiebruksforskere.³¹ Et av disse begrepene er *historiekultur*. Historiekultur er for eksempel kilder, gjenstander, ritualer, vaner og produkter som kan være med på å knytte fortid, nåtid og framtid sammen. Sagt med andre ord er historiekultur alt som omgir oss, som på en eller annen måte kan knyttes til fortiden. Historiebruk blir da forklart som prosesser som forekommer når historiekulturen, eller fortiden, blir aktivert i en meningsbærende setting.³² En ser at historiekultur og historiebruk står i nær relasjon til historiebevissthet ut i fra relevansen begge begrepene har til fortid, nåtid og framtid. Historiebevisstheten skapes, re-skapes og opprettholdes i historiebruken, historiebruk er historiekultur i anvendelse. Slik henger de tre begrepene sammen, og er med på å forklare hverandre.

Historiebruk kan forstås ut i fra ideen om at alle mennesker er historiske aktører, og på ulike måter *brukere* av fortiden. Arkeologer og historikere bruker fortiden profesjonelt i sitt vitenskapelige arbeid med fortidige kilder, kokken i tilberedelsen av neste måltid, skitreneren når en legger opp treningsarbeidet for neste sesong, eller barneskoleeleven som skal lære engelsk for første gang. En slik erkjennelse av mennesket som historisk aktør, er med på å vise at mennesket *er* historie, siden det ikke er mulig å orientere seg i verden uten en form for før-forståelse, eller erfaringsrom. Likeens er det vanskelig å se for seg en form for fremtidsforventning som ikke baseres på en oppfattelse av nåtiden og fortiden. En annen måte å si det på, er som Bernhard Eric Jensen gjør det: mennesket er både historiefrembragte og historiefrembringende. En er skapte av fortiden, samtidig som en, så lenge en lever, vil skape historie. Jensen konkluderer slik: «Følgelig kan man ikke kun hævde, at mennesker frembringer og har en historie; det er også velbegrunnet at sige, at de er historie.»³³

I følge Jensen er alle er historie, og alle er brukere av historie. Likevel er det utvilsomt en del sider ved hvert enkelt individ som ikke nødvendigvis er like interessant å studere. Derfor er et av formålene med faget historiebruk å undersøke hvilken *mening* den aktuelle hendelsen har blitt tillagt på et bestemt tidspunkt, eller hvilken mening den tillegges i samtiden. Det innebærer å

³¹ Aronsson 2004, Bøe 2006

³² Aronsson 2004, s. 17 og Bøe 2006, s. 17

³³ Jensen 2003, s. 379

studere hvorfor og hvordan historiekulturen brukes til å skape mening, og hvordan den er meningsbærende. Peter Aronsson påpeker at: «Den betydellesfulla historien skapas genom att den förmår bidra till att ge *mening*».³⁴ I følge Aronsson er dette grunnleggende for alle former for historiebruk, og vises dypest sett ut i fra at historien overviner døden.³⁵ Aronssons påstand kan ved første øyekast virke overmodig. Ved nærmere ettertanke kan en spørre seg: «hva står igjen etter min eksistens?» Reproduksjon er i denne sammenheng viktig, siden det handler om overlevelse av slektens gener. Men det kan også handle om videreformidling av verdier, holdninger og egenskaper. Opp gjennom tiden har historiefortellingen hatt en oppdragende funksjon i en slik sammenheng. Likevel kan Aronssons påstand problematiseres ved å trekke begrepene *hukommelse* og *glemsel* inn i diskusjonen. Overlever den glemte historien døden? Eller er det mer presist å si at den erindrede historien overlever døden?

I et samfunn er det alltid historier en ønsker skal bli husket, og gjerne steder, personer eller artefakter, som disse skal knyttes til. Grunnene til at nettopp disse historiene ønskes bevart for ettertiden, er ofte knyttet sammen med ett sett av "riktige" holdninger og verdier. En kan slik forstå at potensialet i å styre den offentlige historien er stort, og det er ikke til å undres over at viktige ideologiske slag har stått nettopp her. Institusjoner og personer med stor makt og innflytelse i et samfunn, vil derfor ha muligheten til å påvirke de kollektive historiene. Derfor har denne "store fortellingen" interesse for historiebruksfaget, både i forhold til tilblivelse og opprettholdelse. Den offentlige påvirkningen fra institusjoner eller personer kan relativt enkelt påvises. For eksempel kan en analyse av Hitlers offentlige taler til det tyske folk på 1930-tallet, være med på å vise hvordan fortellingen om jødernes skyld i "alle" samfunnsproblem, ble akseptert. Vanskeligere er det å analysere andre typer fortellinger innenfor et visst minnefellesskap. Da kan det fremstå umulig å få fremme et helhetlig bilde, en vil i stedet for bli stående igjen med mindre fragmenter av en større sammenheng. Uansett så handler vel til syvende og sist all historieforskning om nettopp dette; å finne frem og tolke ulike fragmenter av fortiden, og forsøke å sette dem i en sammenheng som gir mening. Slik sett blir også en analyse av offentlig historiebruk rammet av fragmentarisme.

Historiebruken i et samfunn vil fortone seg ulikt på grunn av de varierende rammer som omgir historiekulturen til enhver tid og ethvert sted. Historiebruken kan derfor kategoriseres ut i fra hvilket behov historiebruken springer ut ifra, hvem som er brukerne av historien, og hvilken funksjon den aktuelle historiebruket har.³⁶ En grunnleggende kategorisering er å dele historiebruken

³⁴ Aronsson 2004, s. 57

³⁵ Aronsson 2004, s. 58

³⁶ Bøe & Knutsen 2012, s. 18

inn i *pragmatisk* og *antikvarisk* historiebruk. Antikvarisk historiebruk kjennetegnes ved en fascinasjon av fortiden i seg selv, og trenger ikke ha annet formål enn ren historiebegeistring. Pragmatisk historiebruk kjennetegnes ved at fortiden blir brukt som et middel til å oppnå noe, enten det er å forstå egen historie, skape mening, gi legitimitet, eller til pedagogisk bruk. I en historiebruksanalyse er det derfor oftest den pragmatiske historiebruken som er av interesse. Imidlertid så er de to kategoriene ikke gjensidig utelukkende. Det vil si at grensene mellom hva som er antikvarisk og hva som er pragmatisk historiebruk til tider kan være overlappende og vanskelig å sette et skarpt skille mellom.³⁷

Den pragmatiske historiebruken kan videre deles inn i underkategorier. Klas-Göran Karlssons kategorisering har ofte blitt brukt som utgangspunkt for den pragmatiske historiebruken. Han nevner følgende bruk av historien: vitenskapelig, eksistensielt, moralsk, ideologisk, ikke-bruk, politisk-pedagogisk og kommersielt.³⁸ Jan Bjarne Bøe og Ketil Knutsen bygger i sin lærebok på Karlssons kategorisering, men legger til et underholdende bruk. Dette er når fortiden blir brukt til å underholde, noe en for eksempel kan se i populærkulturen.³⁹ Bernard Eric Jensen peker på at det også finnes en bruk av historien som skaper fremtidsforventning. Denne historiebruken kaller Jensen for «anticiperende».⁴⁰ De kategoriene som vil bli brukt i denne analysen er inspirert av teorier og klassifiseringer av de allerede nevnte teoretikere innenfor historiebruksfaget.⁴¹ I denne analysen vil i hovedsak følgende kategorier bli brukt: *identitetsskapende historiebruk*, *moralsk historiebruk* og *legitimerende historiebruk*.⁴² Kategoriene har flere felles knutepunkt og flyter til tider inn i hverandre. Likevel er det noen kjennetegn som kan hjelpe til med å skille dem fra hverandre:

En identitetsskapende eller eksistensiell historiebruk kjennetegnes ved at fortiden blir brukt til å skape identitet og forankring. Dette kan skje både på kollektivt og individuelt nivå. Fortid som blir brukt til å skape en fortelling om hvor en kommer fra og hva som kjennetegner en, knyttes til identitetsskapende historiebruk. Denne kategorien gir svar på eksistensielle spørsmål og er med på å skape selvforståelse, forankring og tilhørighet. Funksjonen til denne typen historiebruk er å føre folk sammen og holde dem i et minnefellesskap. Det forsøkes å tegne et bilde av hvem en er og hva som er karakteristisk for gruppen. I et samfunn er den identitetsskapende historiebruken også

³⁷ Jensen 2003, s. 67

³⁸ Karlsson 2009 s. 59

³⁹ Bøe & Knutsen 2012, s. 18-19

⁴⁰ Jensen 2003, s. 68

⁴¹ Jensen 2003, Bøe 2006, Karlsson 2009, Bøe & Knutsen 2012

⁴² Karlsson 2009 s. 59f

knyttet til oppdragelse og opplæring. En slik bruk av historien kunne kanskje blitt kalt pedagogisk historiebruk. I analysen kan kategorien være med på avdekke hvilke sider av minnefellesskapet som ble trukket frem i Stavanger Aftenblad, og hvilke identiteter ved "Jæren" som Aftenbladet var med på å formidle, gjenskape og opprettholde ved de ulike tidspunktene.

En essensiell side ved oppdragelse er at den må knyttes til ett sett med regler for å kunne fungere hensiktsmessig. Regler er igjen bundet til spørsmål av moralsk art. Moralsk historiebruk har på denne måten sterke forbindelser med en identitetsskapende historiebruk. De verdiene som formidles i en identitetsskapende historiebruk, er bevisst eller ubevisst, påvirket av et sett med moralske tanker om rett og galt. Samfunnet ønsker å formidle videre oppfatningene om hva som er rette holdninger, verdier og meninger til fremtidige generasjoner. Slik kan alle bli en del av det samme minnefellesskapet, hvor en i stor grad deler samme verdier, holdninger og normer. I media formidles ikke nødvendigvis disse "reglene" direkte og åpenlyst. Tvert i mot, så må ofte en nærlesing av teksten, eller drøfting av helhetsbildet og konteksten det står i, brukes for å avdekke hva som er den moralske historiebruken. Ved å undersøke den moralske historiebruken kan verdier, holdninger og regler som var rådende i Stavanger Aftenblad og Rogaland i 1920, 1950 og 1965, komme til syne. Det vil også kunne være med på å avdekke hvilken rolle Aftenbladet hadde i regionen ved disse tidspunktene.

En legitimerende historiebruk skiller fra de andre kategoriene ved at denne i større grad forholder seg til de større og makthavende institusjonene i samfunnet, som for eksempel politiske partier, fagbevegelser, eller aviser som Stavanger Aftenblad. Slike maktfaktorer i samfunnet kan bruke historien til å fastholde og godkjenne sin posisjon i samfunnet ved å fortelle og vektlegge historier som underbygger deres sak. På en annen side kan en fortie, glemme og undertrykke historier som kan rokke ved deres posisjon, dette kalles ikke-bruk av historien. Denne formen for historiebruk kan være med på å rettferdiggjøre og legitimere ens egen posisjon i samfunnet. Kategorien kan være med på å belyse Stavanger Aftenblads rolle som ledende regionalavis i Rogaland, og hvordan de har brukt historien for å legitimere synspunkter og holdninger i samfunnet.

2.3 Mesterfortellingen om Jæren

Mesterfortelling er å fremstille en sak, et område, en person eller en gruppe personer, på en ensidig positiv måte. Disse fortellingene er av grunnleggende betydning i et samfunn og i et enkelt-menneskes utvikling av historisk bevissthet og identitet.⁴³ Derfor er begrepet i nær relasjon til en identitetsskapende historiebruk. Likevel synes begrepet å inneholde en sterkere vektlegging av det mytifiserende og heroiske, siden det bare er de positive og oppbyggende fortellingene som får gjenklang og gehør, tegn til kritiske bemerkninger har en tendens til å bli fortiet og glemt. Eksempel på mesterfortellinger kan være den tradisjonelle norske etterkrigsfremstillingen av 2. verdenskrig.⁴⁴ Denne består av fortielse av negative og kritiske spørsmål, som spørsmålet om det var en rasistisk innstilling blant nordmenn som resulterte i at en stor prosentdel av norske jøder ble deportert til konsentrasjonsleirene i 1942. De fortellingene som stilte Norge i et positivt lys, som motstandsbevegelsen, Max Manus og Gunnar "Kjakan" Sønsteby ble vektlagt, omtalt og gjenbrukt. Anne Eriksen har på en grundig måte undersøkt hva som var innholdet i det en kan kalle for mesterfortellingen om "krigen" i Norge.⁴⁵

En tilsvarende mesterfortelling har blitt omtalt flere ganger om Jæren. Denne mesterfortellingen inneholder beskrivelser om Jæren som ekspertisen innen jordbruk, hvor arbeidsmoralen er den beste, en er mer driftige enn andre. I tillegg har jærbuen en "gründer-ånd", som til enhver tid vet hvilke områder det skal satse på, en er fremadrettet, nytenkende og innovativ. Jærbuen er resultatorientert, effektiv, nøysom, og bruker ikke en krone uten at en regner med å få to tilbake. Denne mesterfortellingen har blitt beskrevet av mange, og Lars Gaute Jøssang gir en liten oversikt over dette i sin bok om industrien på Jæren.⁴⁶ De negative sidene ved Jæren blir ikke trukket frem, men i stedet satt til side. Et eksempel på dette kan være å fortie at kulturen på Jæren kan ha forårsaket et negativt, kynisk og foraktfylt bilde av det svake og skrøpelige.⁴⁷

I kapittel 3 kommer mesterfortellingen om Jæren klart til syne på ulike måter. Fra dette perspektivet er oppgaven en analyse av hvordan mesterfortellingen om Jæren har kommet til uttrykk, hvordan den har forandret seg gjennom en viss periode, og hvilken rolle Stavanger Aftenblad har hatt i utviklingen av mesterfortellingen.

⁴³ Rösen 2004 og Rösen 2005 s. 2

⁴⁴ Bøe 2006, s. 173f

⁴⁵ Eriksen 1995, s. 62f

⁴⁶ Jøssang 2004, s. 10-14

⁴⁷ Obrestad i Bøe & Smith-Solbakken 2013a, s. 57f

2.4 Medieanalyse

Medieanalyse er å plukke det undersøkte objektet fra hverandre, studere de forskjellige bestanddelene, og siden sette de sammen til en helhet igjen. Disse delene kan være alt i fra skrifttyper, bilder, sjangre, skrivemåten, forfatteren, leseren, eller hele konteksten mediet opererer i. En medieanalyse kan slik være med på å avdekke hvilke holdninger og verdier det analyserte objektet formidler videre.

Selv om en medieanalyse kan omfatte mange ulike sider, kan en forenklet versjon settes opp slik: avsender – budskap – mottaker. Imidlertid indikerer oppsettet en bestemt retning i kommunikasjonen: fra avsender og til mottaker, som kan være misvisende. Jostein Gripsrud kaller modellen for «The railway model for communication», og argumenterer for at kommunikasjonsrollen som media har, i mye større grad er kompleks.⁴⁸ En lineær tenkning om forholdet avsender – budskap – mottaker, hvor informasjonsflyten kun foregår én vei, kan sees på fra et mer relasjonelt utgangspunkt. Avsenderen kan i denne oppgaven forstås som "det offentlige" Aftenbladet, eller den enkelte journalist i Stavanger Aftenblad. Hvem som er avsender vil kunne ha betydning for selve budskapet som formidles, og for mottakelsen saken får hos leseren. Avsenders holdninger, verdier og ideologi vil bevisst eller ubevisst, farge budskapet. En fremstilling, eller en medietekst kan ikke være nøytral, fordi den er: «bestemt av de sosiale sammenhengene den inngår i. På den andre [side] bidrar teksten selv til å skape nye sammenhenger.»⁴⁹

Formålet med en medieanalyse er å øke forståelsen av hvilken makt medietekster har gjennom å undersøke hvordan media representerer, konstruerer og formidler kunnskap, verdier og ideologier. Mary Gillespie og Jason Toynbee skriver at dette er grunnen til at tekster har en ideologisk funksjon: «Some texts endure and contribute to a stabilisation and continuity of certain meanings and messages but texts and their meanings also change over time. In analysing media texts we explore patterns of change and continuity in media systems of representation.»⁵⁰ Medietekster er derfor et naturlig objekt å undersøke i en historiefaglig sammenheng, siden årsaker til endring/kontinuitet, og hvilke prosesser, institusjoner og ideologier som ligger bak, alltid vil være av interesse for historikeren.

Denne oppgaven er skrevet ut i fra forutsetningen om at alle medietekster er *meningsbærende*. Noen

⁴⁸ Gripsrud i Gillespie & Toynbee 2006 s. 10f

⁴⁹ Asdal m.fl. 2008 s. 112

⁵⁰ Gillespie & Toynbee 2006 s. 2

tekster kan i større grad enn andre, ha preg av å være "nøytrale" saksgjengivelser. Graden av meningsbærende element vil likevel variere fra tekst til tekst. Det kan si noe om hva som ble ansett som viktig informasjon på den gitte tiden, og således si noe om redaksjonens, eller forfatterens verdier og holdninger. Dette kan en få svar på ved å stille teksten spørsmålet: «Hvorfor ble denne artikkelen trykket?» Forfatteren og redaksjonen har derfor en viktig rolle i tekstens meningskonstruksjon. Forfatteren kan ha et ønske og en intensjon om å formidle en sak på en bestemt måte. Det kan være at forfatteren ønsker å oppdra leseren, eller bidra til holdningsendringer i samfunnet gjennom teksten. På en annen side kan forfatteren formidle sine holdninger og syn i teksten på en ubevisst og en indirekte måte. Samtidig er leseren med på å aktivere mening gjennom sine forventninger, fordommer, holdninger og syn. Leserens tolkning av teksten kan derfor være en annen enn forfatterens opprinnelige intensjoner. Dette viser at forståelsen av medietekster er mer kompleks enn en enveis «Railway model of communication». Både produsent og leser er med på å gi medieteksten mening.

Et medieanalytisk perspektiv på Stavanger Aftenblad kan være med på å gi svar på problemstillingen i denne oppgaven ved å undersøke hvilke fortellinger eller bilder som Aftenbladet formidler av Jæren. Kjernen i analysen er å studere innholdet i Aftenbladets bilde av Jæren, kjennetegn ved dette bilde, og funksjonen det innehar. Slik er oppgaven en *narrativ medieanalyse*, hvor fokuset er hvilken fortelling som mediet formidler. Det narrative perspektivet er et fellestrekk mellom medieanalyse, historiedidaktikk og historiebruksanalyse ved at fortellingen står sentralt. For å avdekke hvilken fortelling som egentlig fortelles i en medietekst, må de dype og underliggende strukturene undersøkes. En analyse av dette kan hjelpe en til å forstå hvordan kunnskap, mening og verdier blir reproduisert og sirkulert i et samfunn. «Understanding how media narratives work (...) is a crucial step to understanding how media construct our knowledge of the world.»⁵¹ Narrativene er slik en maktfaktor i å forme ens syn på livet. I samme grad vil en undersøkelse av medias narrativer kunne gi innsikt i hvordan media bruker sin mulighet til maktutøvelse når det kommer til å forme leserens syn på den sosiale og kulturelle realitet. Dersom narrativene som fortelles sammenlignes over tid, vil en narrativ medieanalyse være med på å vise hvordan kommunikasjonen endres over tid.⁵² Hvordan medias fortelling forholder seg til endring og kontinuitet er et underliggende fokus i denne oppgaven.

⁵¹ Gillespie & Toynbee 2006 s. 83

⁵² Gillespie & Toynbee 2006 s. 80f

2.5 Stavanger Aftenblad

I 1893 ble Stavanger Aftenblad grunnlagt av den kjente venstremannen og presten Lars Oftedal. Aftenbladet erobret tidlig abonnenter fra hele Rogaland fylke, selv om Aftenbladet ble den femte avisen som kom ut i Stavanger i 1893. Når det kommer til lokal nyhetsformidling fra Rogaland, må avisen i dag totalt sett anees som den viktigste aktøren.⁵³ Hovedkontoret er i Stavanger, og en har avdelingskontorer i Haugesund, Jørpeland, Sandnes, Bryne, Egersund, Flekkefjord og Oslo.

Lars Oftedal var redaktør i avisen fra oppstarten til han døde i 1900. Da overtok sønnen, Lars Oftedal d.y., som var redaktør frem til 1932. Det tredje, og siste redaktøremnet i Oftedal-familien var Christian Oftedal, som var redaktør frem til sin død i 1955.⁵⁴ Ved 75-årsjubileet for Stavanger Aftenblad ble de tre redaktørene æret med en biografi. Overskriftene til kapitlene om den enkelte av redaktørene var betegnende for hvem de var og hva de stod for: Lars Oftedal omtales som «presten som ble redaktør»⁵⁵. Før han grunnla Aftenbladet, var Oftedal en stor skikkelse med mange tilhengere innenfor den religiøse vekkelsesbevegelsen i Rogaland. I 1891 tok dette en brå slutt da Oftedal innrømmet offentlig å ha gjort seg «skyldig i usædeligt Forhold».⁵⁶ Fallet til Oftedal var en sensasjon for samtiden og en katastrofe for Oftedal. Likevel tok det ikke mange månedene med avisvirksomhet i 1893 før Stavanger Aftenblad var den nest største avisen i Stavanger.⁵⁷ Lars Oftedal den yngre ble kalt «redaktøren som ble statsråd»⁵⁸, og hadde andre personlighetstrekk enn faren. Han klarte den vanskelige kunsten å endre avisens karakter og profil, uten å miste støtte fra sine kjernelesere, og samtidig øke avisens utbredelse til nye kretser og samfunnslag.⁵⁹ Trygve Wyllers ord i nekrologen over Oftedals liv var betegnende for en aktiv og engasjert samfunnsdeltaker: «Det stod alltid et kjølvann av virksomhet bak ham.»⁶⁰ Christian Oftedal var av et annet vesen enn sin far igjen. Han blir omtalt som «redaktøren og kunstneren»⁶¹, og var den impulsive skribenten «med et sprudlende oppkomme av idéer»⁶². Etter sin plutselige død i 1955 overtok svogeren til Christian Oftedal, Per Thomsen, redaktøransvaret. «Redaktøren og friluftsmannen» kan være en treffende karakteristikk av Thomsen, som gjennom hele livet hadde

⁵³ Surnevik 1993, s. 5 (forord)

⁵⁴ Chr. Oftedal sa imidlertid opp stillingen sin i protest mot den tyske innvasjonen i 1940. På høsten 1940 ble han arrestert for illegalt arbeid, og sendt i tysk fangenskap. Redaktør i resten av krigen var nazisten Johannes Kringlebotn, Stavanger Aftenbladet ble dermed den første avisen som ble "nyordnet".

⁵⁵ Molaug 1968

⁵⁶ Oftedal sitert i Furre 1990, s. 701

⁵⁷ Molaug 1968, s. 30-32

⁵⁸ Molaug 1968

⁵⁹ Molaug 1968, s. 54

⁶⁰ Wyller i Molaug 1968, s. 83

⁶¹ Molaug 1968

⁶² Thomsen, 1955 s. 7

sterke bånd til Turistforeningen. Som skribent var han kjent for sitt lettbente og humoristiske språk.⁶³ Sven Egil Omdal omtaler Thomsens virke i Aftenblad på følgende vis: «Han videreutviklet avisens humanistiske linje og holdt fast på tradisjonene også på områder hvor han ikke delte forgjengernes syn, som i avholdssaken.»⁶⁴ Det var i etterkrigsårene, med Chr. Oftedal og Per Thomsen som redaktører, at Aftenbladet for alvor ble den dominerende avisen i Rogaland.

Aftenbladet ble i oppstartsfasen uglesett av den borgerlige eliten. Oftedals religiøse og politiske tilhengerskare var ofte "enkle" folk som var tilfreds med Oftedals folkelige skrivemåte.⁶⁵ At avisen i fra starten av henvendte seg til distriktene kan derfor synes naturlig. Det var ikke før i etterkrigstiden at Aftenbladet ble den dominerende aktøren i medie- og samfunnslivet i Rogaland. Aftenbladet ble stedet hvor nye idéer ble lansert og debattert, en felles arena for hele fylket. Aftenbladet var slik sett langt i fra en avis bare for Stavanger, men også for bygdene rundt. Spalten kalt *Gard og grend* var til stede med jevne mellomrom både i 1920, 1950 og 1965. Artikler i denne spalten var som oftest skrevet av folk fra bygdene, noe som kjennetegnes ved at nynorsk ofte ble brukt som skriftspråk. Ved sjeldnere anledninger ble også leserinnlegg trykket på ren bygdedialekt.⁶⁶ Lokale korrespondenter fra ulike bygder rundt i Rogaland hadde jevnlig beretninger fra distriktet. Fra tid til annen fikk de også noen kroner for artiklene de skrev.⁶⁷ I tillegg var stubbene «Folk e' løgne» et lokalt og populært innslag i en årrekke. Dette er eksempel på den regionale profilen som avisen har forsøkt å holde.⁶⁸ Foruten det lokale preget har Aftenbladet alltid formidlet det nasjonale og internasjonale nyhetsbildet til leseren. Aftenbladet har altså formidlet et vidt nyhetsspekter og henvendt seg til et bredt publikum.

⁶³ Omdal (udatert)

⁶⁴ Omdal (udatert)

⁶⁵ Furre 1990, s. 613ff

⁶⁶ Se f.eks. SA 1920.07.20 s. 2

⁶⁷ Kristiansen 2014

⁶⁸ Hetland 2014

Kapittel 3: Analyse

3.1 1920

3.1.1 Jæren 1920

Det jærskelandskapet har i løpet av kort tid vært gjenstand for store forandringer. Først og fremst er det ekspansjonen av landområder tilknyttet jordbruket, også kalt *nydyrkingen*, som har blitt trukket frem som den største årsaken. En så omfattende landskapsendring kom imidlertid ikke alene. Jærbanen, som ble åpnet i 1878, hadde utvilsomt mye å si for hvordan landskapet så ut i 1920. Et tydelig bevis på dette kan være alle bygdene som vokste opp rundt jernbanestasjonene.⁶⁹ I 1920 var stasjonsbygdene godt etablert. Med en stadig voksende service-bransje ble de fleste samfunnsmessige behov dekket.⁷⁰ Dette kan i særlig grad sies om Bryne, som ble et sentrum for stasjonsbyene på Jæren.⁷¹ Industrien hadde gode vekstvilkår på Bryne. Bryne ble også sentralt når det gjaldt kunnskapsformidling ved opprettelsen av meieriskolen i 1906 og Rogalands Landsgymnas i 1924.⁷²

Industrien på Jæren var stort sett preget av foredling av produkter fra jordbruket, eller produksjon av verktøy til jordbruket. Hovedsaklig var produksjonen tilpasset hestekraft, men noen bedrifter begynte i løpet av 1920-tallet å utforske mulighetene for produksjon av redskaper trukket av traktor.⁷³ De første traktorene ble kalt "jernhester", og kom til Jæren på 1920-tallet. Gevinsten ved å bruke den var liten, traktoren for stor og tung, og kjørte seg lett fast i den bløte jorden. Det var ikke før etter 2. verdenskrig at traktoren ble vanlig på Jæren. Likevel var jærbonden interessert i nye hjelpemidler og det var en rekke maskiner som ble brukt i jordbruket på 1920-tallet: selvbindere, potetopptakere, slåmaskiner, høyvendere, horver, ploger og hesteriver, for å nevne noen. De fleste produktene ble laget av bedrifter på Jæren. Jæren var på denne tiden, sammen med Storbritannia, et av de landene i Europa som var først ute med mekanisering av jordbruket.⁷⁴

⁶⁹ Hetland 1990 s. 22f

⁷⁰ Jøssang 2004, s. 84

⁷¹ Hadde navnet *Thime stasjon* frem til 1921.

⁷² Reime 2011

⁷³ Ukjent (udatert) [www.no.kvernelandgroup.com]

⁷⁴ Langhelle 1983, s. 48f

Forholdet mellom jordbruk og industri viser at jordbruket var selve lokomotivet i utviklingen på Jæren i tiden rundt 1920. Både meieri, spinneri, møller, slakteri, plogfabrikker og så videre, var alle på ulike måter knyttet til jordbruket. Nær sagt alle stasjonsbygdene hadde meieri, og de høye, rødbrune murpipene var fremtredende i de ellers så flate og treløse bygdene.⁷⁵ En stor institusjon som imidlertid ikke kan knyttes direkte til jordbruket, var Opstad tvangsarbeidshus. Opstad ble åpnet i 1915, og tok da imot 174 tvangsarbeidere fra Østlandet. Store deler av arbeidet som ble utført av de innsatte på Opstad var relatert til nydyrking på den store eiendommen.⁷⁶

Når jordbruket i så stor grad var sentralt i samfunnsstrukturen på Jæren på 1920-tallet, er det ikke overraskende at hele samfunnet fikk problemer når den internasjonale økonomiske krisen inntraff på 20-tallet.⁷⁷ Bøndene fikk mindre betalt for varene sine, samtidig som gjelden økte. Dermed kunne en i mindre grad investere i nye produkter fra den jærskke industrien, noe som igjen skapte vansker for industrien.⁷⁸ Likevel ser det ut som om jærbuen tross vanskelige tider, evnet å se nye inntektsveier- og kilder. Statlige nyryddingstilskudd ble tilbudt som et tiltak, og jærbonden kastet seg over muligheter i større grad enn bønder andre steder i landet. Jæren var det området i landet hvor det foregikk mest nydyrking rundt 1920,⁷⁹ i tillegg ble større vann og myrer tappet.⁸⁰ Jærbuen eksperimenterte også med kunstgjødsling av kulturbeitene, hønseri, svineri, perlsdyroppdrett og drivhus.⁸¹

Bøndene engasjerte seg politisk i kampen om å øke tollsatsene på billige landbruksvarer fra Europa. Et eksempel var billig svinekjøtt fra Danmark som med datidens tollsats ble solgt billigere enn det norske svinekjøttet. Dette var en situasjon som bøndene naturligvis så mørkt på. Bondeorganisasjonene fryktet også at industrien skulle overta jordbruket sin stilling. En mente at industrien ble favorisert av nasjonale myndigheter, særlig når det gjaldt tollpolitikken.⁸²

På det religiøse området var Jæren sterkt preget av vekkelseskristendommen. Lekmanns- og bedehusbevegelsen stod sterkt i nærmest hver eneste bygd, og mange av bygdenes store menn var religiøse. For eksempel hadde en sentral skikkelse som O.G. Kverneland vært delaktig i Oftedal-

⁷⁵ Jøssang 2004, s. 56f

⁷⁶ Olsen 2010, s. 13

⁷⁷ Krisen var imidlertid ikke så stor i 1920, men ble mer synlig utover 1920-tallet, se f.eks. Langhelle 1983, s. 243f.

⁷⁸ Jøssang 2004, s. 123

⁷⁹ SA 1920.07.17 s. 1

⁸⁰ Hetland 1990 s. 22f

⁸¹ Jøssang 2004, s. 125

⁸² Se f.eks. SA 1920.01.17 s. 2, eller SA 1920.01.28 s. 10

bevegelsen.⁸³ Kinamisjonen bygget en stor ungdomsskole på Nærbø i 1919, og de store misjonsorganisasjonene satte sitt preg på lokalsamfunnene og kirkelivet. Selv om forholdet mellom lekmannsbevegelsen og kirken til tider var betent, sier Obrestad og Reiestad: «I Hå har denne striden vore førd på ein roleg og verdig måte. Det tener både folket og kyrkja til æra.»⁸⁴ Bedehus ble bygget i nærmest hver bygd på Jæren. Eksempelvis ble Saron på Bryne bygget i 1878, og bedehuset på Nærbø i 1890. Bedehusene fungerte som kulturelle samlingssteder, og i starten av 1900-tallet kunne en ha både heradsmøter og andre "verdslige" tilstelninger på husene. Etter hvert som vekkelsene brøt ut i bygdene ble skillene klarere: lekmannsbevegelsen, gjerne kalt "de vakte", var på bedehuset, og de "verdilige" i ulike forsamlings- eller klubbhus.⁸⁵

Samtidig med den religiøse virksomheten, vokste det opp en gryende interesse for idrett og andre kulturelle aktiviteter. Dette hadde utspring fra byene Stavanger og Sandnes, men stasjonsbyene på Jæren ble raskt påvirket av dette strømdraget i tiden. I 1918-1919 ble dessuten loven om åttetimersdagen gjennomført i Norge,⁸⁶ noe som medførte at vanlige arbeidere fikk mer fritid enn tidligere. Den nye fritiden ble, mellom annet, brukt til idrettslige aktiviteter.⁸⁷

Tiden rundt 1920 var oppstartsfasen for flere idrettslag. Brusand fotballklubb⁸⁸ og Klepp idrettslag var først ute i 1919, mens Vigrestad Idrettslag⁸⁹ (1921), Nærbø Turn og Idrettslag (1923), Bryne Idrettslag (1926) og Varhaug Idrettslag (1932) fulgte opp den nye trenden.⁹⁰ I de fleste lagene var det fotball som var hovedaktiviteten. På denne tiden var utstyret på et primitivt nivå, og fotballbaner fantes ikke enda. En spilte fotball på ledige jorder som en plukket fritt for stein. Brusand var det første laget i Hå som fikk egen bane i slutten av 20-årene.⁹¹

Selv om fotballen var sentral, ble det også bedrevet en del turn, særlig på Nærbø og Klepp. Turnforeningen på Nærbø ble startet allerede i 1890-årene, og Klepp bygget turnhall i 1925.⁹²

I tillegg til idretten og det religiøse liv var bevegelser som Den Norske Totalavholdsforening (DNT) aktive på Jæren. Foreningen leide forsamlingshus og bedehus og arbeidet for avholdssaken. IOGT-

⁸³ Jøssang 2004, s. 75

⁸⁴ Obrestad & Reiestad 1939, s. 120

⁸⁵ Langhelle 2014b

⁸⁶ Ukjent 2, (udatert) internettkilde

⁸⁷ Dette hadde imidlertid ikke stor påvirkning på bøndernes arbeidsdag, men desto større i andre næringer.

⁸⁸ Brusand Idrettslag fra 1945

⁸⁹ Senere Vigrestad Idrettsklubb

⁹⁰ Langhelle 2014a

⁹¹ Langhelle 2014a, s. 11

⁹² SA 1950.02.04 s. 6

losjene fungerte som kulturelle senter på Jæren, og introduserte teater, musikklag og sanglag for jærbuen. Mest fremtredende var IOGT-losjen Jadar på Nærbø. De bygget blant annet sitt eget forsamlingshus, *Jadarheim*, i 1924, som et resultat av at losjen ikke lenger var ønsket som leietaker på bedehuset.⁹³

Bygdene var påvirket av de sterke strømningene mellom idrett og vekkelseskristendom, og samfunnslivet i perioden 1920-1950 var preget av dette motsetningsforholdet.⁹⁴ Enten støttet en idretten, eller så gikk en på bedehuset. I starten var det nok en motvilje også fra bøndene, som syntes det var bortkastet å bruke tid og krefter på idrett.⁹⁵

Tiden rundt 1920 kan omtales som en tid hvor jordbruket hadde en særstilling når det gjaldt næringsveien på Jæren. Det var en del industri, flere av de store bedriftene på Jæren var allerede veletablerte, selv om 1920-årene skulle komme til å by på store økonomiske utfordringer for både industrien og jordbruket. Vekkelseskristendommen stod sterkt i bygdene og preget sterkt kulturen på Jæren. Annen fritidsaktivitet var det liten tid til, men oppstarten av flere idrettslag kan stå som markør for en ny tid.

3.1.2 Stavanger Aftenblad i 1920

I 1920 var Lars Oftedal den yngre redaktør i Stavanger Aftenblad. Avisen kom ut 6 ganger i uken, sideantallet varierte mellom 8-12 sider. Det vanlige var 12 sider, hvorav 5-6 sider var annonser, bekjentgjøringer, 2 sider var telegram fra andre aviser med både innenriks og utenriks nyheter, og 4-5 sider skrevet av redaksjonen, samt noen kronikker og leserbrev. Visuelt var avisen preget av mye tekst og lite bilder. Likevel fører bruken av store og tydelige overskrifter, samt ganske stor bokstavstørrelse og linjeavstand i teksten, til at avisen er enkel å lese og å navigere i. De få bildene som ble brukt var som regel portrettbilder eller tegninger.

Nyhetsbildet var preget av den urolige situasjonen som Europa befant seg i. Frykten for kommunismen og den politiske utviklingen i London og Berlin tok til tider en stor del av utenriksdekningen. Innenriks så var det i hovedsak næringene og økonomien som stod i fokus. Tiden var preget av de økonomiske utfordringene og dystre fremtidsutsikter, og statsbudsjettet og

⁹³ Langhelle 2014b, s. 12

⁹⁴ Obrestad i Bøe & Smith-Solbakken 2013, s. 37

⁹⁵ Langhelle 2014b

tollsatsene var da av interesse. Fisket, og i særdeleshet sildefisket, ble mye omtalt på vinteren, mens jordbruket og nydyrking ble omtalt på sommeren og høsten. En annen sak som jevnlig ble omtalt og diskutert var utbygging av ulike former for kommunikasjon og samferdsel, som flyruter, ferjesamband, veinett, broer og jernbane.

3.1.3 Stavanger Aftenblads bilde av landskapet på Jæren

I avisene fra 1920 er ikke landskapet på Jæren tillagt stor oppmerksomhet, og kildematerialet er begrenset. Likevel, de artiklene som omtaler Jærens landskap er innholdsrike og aktuelle i forhold til denne oppgaven, fordi det jærske landskapet omtales indirekte selv om det ikke nødvendigvis er hovedsaken.

En av de reportasjene som beskriver landskapet på Jæren er en artikkel som omhandler Luftfartsrederiets første flyrute mellom Stavanger – Haugesund – Bergen. En av Aftenbladets medarbeidere fikk være med på turen fra Stavanger og nordover, og beskriver turen og landskapet fra fugleperspektivet med nærmest poetiske vendinger. Forfatteren omtaler Jæren på følgende måte:

Ruten begynner med at et rolig og bølget stykke Jæren vider sig ut for vort åsyn. I den slørede sol, som er på nippet til at bryte igjennem, ligger Jæren og smiler, rik og veldyrket, grønt og forhåbningstomt. Men snart stikker den bare tungen ut i sjøen etter oss, mens vi seiler over Boknfjorden.⁹⁶

Ordene som blir brukt for å forklare Jæren, er utelukkende positive og "gode" ord. Jæren ligger og smiler, sier forfatteren. Jæren er veldyrket og grønt, Jæren kan gå fremtiden lyst i møte på grunn av dets rikdom. Utelukkende er det positive adjektiver som blir brukt i fremstillingen. For det andre, ser en tydelig hvilke tanker forfatteren har når han beskriver Jæren. Forfatteren knytter Jæren sammen med jordbruket. Rikdommen kommer siden området er veldyrket og grønt. Midt i en ellers vanskelig økonomisk tid er Jæren et av de områdene en kan ha store forhåpninger til i fremtiden. For det tredje, hadde ikke denne gode stillingen som Jæren stod i, vært mulig uten en stor innsats fra bøndene. At Jæren omtales som rikt, kan både skyldes naturlige ressurser og menneskelig innsats. Men når et område på samme vis omtales som "veldyrket", må dette i hovedsak tolkes opp i mot folkets innsats med jorden. Jorden ligger som regel ikke klar for såing, dette er i alle fall ikke

⁹⁶ SA 1920.08.17 s.1,2

tilfellet på Jæren, den krever møysommelig bearbeiding før den kan dyrkes. Derfor ser det ut som Aftenbladets fremstilling av det jærsk landskapet i denne artikkelen har en betoning som knytter landskapet og bondens arbeid sammen.

Det er vanskelig å forstå forfatteren på en annen måte enn at det jærsk landskapet har sin verdi på grunn av sitt jordbruk, og bøndenes arbeid med landskapet. Det jærsk landskapet synes ikke å ha noen stor egenverdi, men desto større nytteverdi. Dette blir tydelig når det i starten av artikkelen skrives:

Et landskap i fugleperspektiv har saa let for at tape sin særegne skjønnhet og charme. Bølgelinjerne i terrenget utviskes og forsvinder og tilbake blir et flatt pandekakeland, som tilslut trætter øiet med sin ensformighet og blir flaut og taper all interesse.⁹⁷

Dersom en skal forsøke å gi en noenlunde objektiv presentasjon av landskapet på Jæren, må det vel sies at disse ordene fra forfatteren kunne vært ganske så passende. Jæren er flatt, udramatisk og uten særlige konturer. Likevel legger forfatteren helt andre egenskaper og verdier i det jærsk landskapet enn hva han legger i andre lignende landskap. Aftenbladets artikkel om flyturen fra Stavanger til Bergen viser slik at Stavanger Aftenblads fremstilling av jærsk landskap i hovedsak er knyttet til produktivitet.

To artikler skrevet av «Stavanger Aftenblads reisende medarbeider», "S.A."⁹⁸ representerer et annet bilde av det jærsk landskapet. I løpet av 1920 hadde denne reisende medarbeideren en rekke artikler fra fylket, noe artikkelen om den første flyruten mellom Bergen og Stavanger er et eksempel på. I det forestående skal to av medarbeiderens turer til Sirevåg og omegn drøftes. Den første turen reiser han til Sirevåg og Hellvik og inspiserer havnene der. På den andre turen har vedkommende fått være med noen fiskere fra Sirevåg på drivgarnsfiske. Forfatteren har en uformell, levende og personlig skrivestil.

I den første artikkelen reiser Aftenbladets medarbeider til Hellvik og Sirevåg. Forfatteren innleder artikkelen på denne måten: «De kan tro jeg gjorde interessante opdagelser, da jeg forleden dag steg av jernbanetoget ved Helvik og stolpret mig fremover mot vest mot Helvik gaard.»⁹⁹ I det følgende skildres hvordan han møtte: «overraskelse på overraskelse (...) de tildels pene lyngmarker og flere

⁹⁷ SA 1920.08.17 s.1

⁹⁸ Tross gjentatte forsøk, har det har ikke vært mulig å finne ut hvem "S.A." er.

⁹⁹ SA 1920.03.12 s. 6

dyrkbare myrstrækninger, (...) Albert Helviks veldyrkede, pene gaard», og ikke minst Hellvik havn, «den første bugt som fortjener navn av fjord paa hele strækningen fra Tungenes til Jærens sydspids.»¹⁰⁰ Forfatteren har ikke få ideer om hva som skal til for å utvikle dette stedet til å «bli en by, en forstad til Egersund».¹⁰¹

Den andre artikkelen er en beretning fra drivgarnsfiske utenfor Sirevåg.¹⁰² Forfatteren får bli med fire fiskere, og skildrer ulike sider ved denne opplevelsen. Det som kommer frem ved å lese medarbeideren sine artikler er en stor grad av nysgjerrighet og fascinasjon over forholdene på Jæren. Det er tvilsomt at dette er en følge av at Jæren var noe spesielt i forhold til andre områder i fylket, det er nok heller et personlighetstrekk ved forfatteren. En liknende fascinasjon kan en også observere når han besøker Helleland og Skudesnes.¹⁰³ Innledningsvis i artikkelen om drivgarnsfiske skrives det for eksempel at: «Saa er da et av mine hedeste ønsker fra guttedagene blit opfyldt: At faa være med en nat ute paa makrelfiske.»¹⁰⁴ En har også tydelig sett spor av den samme fascinasjon av sitatene fra besøket på Hellvik. Tar en i betraktning at forfatteren også viser stor fascinasjon og beundring i andre tilsvarende artikler som omhandler andre områder i Rogaland, må en fremdeles holde på at artiklene fra og om Jæren er preget av en særlig eksklusivitet. En får nesten inntrykk av at Aftenbladets medarbeider er på oppdagelsesferd i ukjent land. Dette forsterkes i artikkelen om garnfiske ved at forfatteren faktisk bruker ordet "ekspedisjon" om sine tidligere reiser, og i artikkelen fra Hellvik havn ved å bruke ordet "opdagelse".

Utforsker- og ekspedisjonstrangen hos forfatteren er betegnende for begge artiklene. Sannsynligvis var forfatteren preget av tiden han levde i, og dette kan ha påvirket skrivingen hans. Norges kanskje fremste nasjonale helter på denne tiden, som også gjorde seg bemerket internasjonalt, var polfarerne og oppdagerne Fridtjof Nansen og Roald Amundsen. I en verden preget av imperialismen og underleggelse av nytt territorium, som også leserbrevene fra utvandrede norske setlere i Amerika var representanter for, er det mulig at dette påvirket måten Aftenbladets utsendte medarbeider omtalte reisene sine på. Blant folk flest var kanskje Jæren, og da særlig de sørligste og indre delene, for utkantstrøk og uoppdagede områder å regne. Selv om Jærbanen, som stod klar i 1878, på mange måter ble en revolusjon for Sør-Jæren og for kontakten mellom sør og nord, kunne likevel en togtur mellom Sirevåg og Stavanger ta over 4 timer, i følge "Aftenbladets reisende medarbeider".¹⁰⁵ Sett i

¹⁰⁰ SA 1920.03.12 s. 6

¹⁰¹ SA 1920.03.12 s. 6

¹⁰² SA 1920.05.29 s. 6

¹⁰³ SA 1920.09.18 s. 8

¹⁰⁴ SA 1920.05.29 s. 6

¹⁰⁵ Tidsbruken varierte nok en del alt etter av- og på-lastingen på de forskjellige stasjonene. Andre kilder nevner en

dette perspektivet kan en kanskje forstå at Sør-Jæren blir fremstilt som et eksklusivt, eksotisk og uoppdaget utkantstrøk, særlig når en begynte å få øynene opp for de potensielle utviklingsmulighetene området satt inne med.

En annen artikkel som sier noe om det jærskelandskapet, er en artikkel om Selesletten, som stod i Aftenbladet 16. september.¹⁰⁶ I tillegg til å si noe om landskapet, kan artikkelen knyttes til både jordbruket og den industrielle utviklingen. Et iøynefallende trekk ved artikkelen er hvordan forholdet menneske – natur blir omtalt. Innledningsvis sies det at i det aktuelle området er «gjort ganske imponerende erobringer i lyngmarken».¹⁰⁷ Det trekkes særlig frem et område kalt "Sannekrossen", «hvor en række nye bruk er lagt i den tidligere sand- og lyng-ørken.»¹⁰⁸ Karakteristikken av det tidligere landskapet på Jæren som "ørken" forekommer flere ganger i artikkelen. Denne ordbruken viser hva en så i det gamle jærskelandskapet. Det var ufruktbart, ulønnsomt, rett og slett like verdiløst som en ørken. Metaforen fungerer spesielt godt når den settes som motstykke til det glansbildet som blir gitt av "det nye landskapet".

Før journalisten har kommet frem til selve Selesletten, beskrives i forbifarten to vann som omtales for "triste". Likevel fornemmes det et håp for de to vannene: de skal snart bli til eng og åker! Videre minnes det om den store forandringen som hadde skjedd med landskapet de siste 20-25 årene. Før bøndene satte i gang med nydyrkingen på Selesletten, «laa den der som en meget trist flate, hvor fattig lyngmark, grus og sand eller myr og store, stygge tuer var det mest fremtrædende».¹⁰⁹ Det er ikke vanskelig å spore forfatterens beundring, fascinasjon og entusiasme når det videre skrives: «og nu er den forvandlet til aker og eng. I denne slettes fengslende forvandlingshistorie (...)».¹¹⁰ Ved bruken av formuleringen *fengslende forvandlingshistorie*, kan tankene henledes til fortellinger om tidligere tiders helter i sagn og eventyr. Måten forfatteren ordlegger seg på formidler et nærmest eventyrlig og mytisk bilde av jærbonden, som har stått for forvandlingen, og det jærskelandskapet, som har slik eventyrlig potensiale.

Bildene som en hittil i kapitlet har sett av Aftenbladets fremstilling av det jærskelandskapet, har vært preget av et noenlunde enstemmig syn på det jærskelandskapet. I kildearbeidet er det bare funnet en artikkel hvor synet på landskapet aviker fra "normalen". Artikkelen er en sterk

reisetid ned mot 3 timer. Se Lædre (udatert)

¹⁰⁶ SA 1920.09.16 s.1

¹⁰⁷ SA 1920.09.16 s.1

¹⁰⁸ SA 1920.09.16 s.1

¹⁰⁹ SA 1920.09.16 s.1

¹¹⁰ SA 1920.09.16 s.1

oppfordring om å støtte oppstarten av en norsk ornitologisk forening.¹¹¹ Det ble argumentert for en slik forening for å kunne ta vare på Jærens rike fugleliv. Det ble vist til Alexander Kielland som den første som ropte varsku om Jærens fugleliv. Det sies ikke noe direkte om landskapet på Jæren, selv om det burde vært sentralt i en slik diskusjon. Dette kunne vært naturlig siden fuglelivet i stor grad avhenger, og påvirkes av landskapet. De store endringene i det jærsk landskapet var sannsynligvis grunnen til den begynnende bekymringen for fuglelivet på Jæren. I følge artikkelen hadde «[i]ntet positivt (...) [blitt] gjort for at avverge faren, og ødelæggelsen fortsætter.»¹¹² Her er det rimelig å tro at det er landskapet det er snakk om, siden landskapsvern er en av få måter mennesket kan verne om fuglelivet på. At Aftenbladet på lederplass tok sterkt til orde for å bevare fuglelivet, viser at en hadde to tanker i hodet samtidig i forhold til landskapet og dyreliv. På den ene siden skulle landskapet utnyttes på en best mulig måte. På den andre siden tok Aftenbladet til orde for vern av fuglelivet, og dermed også vern av landskapet, som fuglelivet var avhengig av. Aftenbladet bruker sterke moralske undertoner når det konkluderes med at opprettelsen av den ornitologiske foreningen var «et formaal, som fortjener støtte.»¹¹³

Ut i fra den foregående drøftingen er det betimelig å stille spørsmålet: var det landskapet i seg selv som hadde verdi, eller var landskapet verdifullt på grunn av den menneskelige innsats som var blitt lagt i den? Det jærsk landskapet synes ikke å ha noen stor egenverdi, men desto større nytteverdi. En kan se en viss dobbelthet i Aftenbladets bilde av jærsk natur i 1920. På den ene siden har en en nærmest nedlatende karakteristikk av "den opprinnelige" jærsk naturen, som i særtrekk bestod av myr og lynghei. Som det kom tydelig frem i artikkelen om Selesletten, anså en det ukultiverte jærsk landskapet som verdiløst og ufruktbart. På den andre siden ble "det nye" jærsk landskapet lovprist og omtalt med de vakreste ordelag. Setter en dette opp mot hverandre, trer det frem et kynisk og kaldt bilde av hvilke verdier og holdninger en hadde til landskapet i 1920. Det som gav lønnsomhet, fremtidshåp og overskudd var vakkert, mens det som ikke var lønnsomt ved naturen og landskapet fremstod som unyttig.

Samtidig kan det være naturlig at en hadde et slikt syn på det jærsk landskapet, siden det gav håp og fremtid i en urolig og usikker verden. Med stor økonomisk usikkerhet, hvor flere ikke så annen mulighet enn å utvandre til Amerika, var Jæren og nydyrkingen et positivt innslag.¹¹⁴ En kunne vise til en norsk settler-bevegelse, som i likhet med den amerikanske settler-bevegelsen, ryddet nytt land

¹¹¹ SA 1920.06.18 s. 2

¹¹² SA 1920.06.18 s. 2

¹¹³ SA 1920.06.18 s. 2

¹¹⁴ Hetland 1990, s. 20

og skapte en fremtid for seg selv og sine. Sett i sammenheng med konteksten er omtalen av det jærsk landskapet ikke oppsiktsvekkende. Bildet som ble tegnet av det jærsk landskapet gav håp, fremtid og orientering i hverdagen. Fra en annen synsvinkel kan bildet som Aftenbladet gav av det jærsk landskapet, ha vært en motvekt til utvandringen til Amerika. Ved å skape et bilde av jærsk landskap som minnet om den amerikanske prærien, kunne en få øynene opp for mulighetene som lå her hjemme.

3.1.4 Stavanger Aftenblads bilde av jordbruket og bonden på Jæren

Når Aftenbladets bilde av det jærsk jordbruket skal drøftes, gjøres det ved å trekke frem artikkelen om Selesletten igjen. Artikkelen er lang og innholdsrik, og aktuell på mange måter i denne analysen.

Fra å ha skildret det jærsk landskapet, går forfatteren raskt over til å introdusere ulike bønder i det aktuelle området. Forfatteren trekker frem en Sekinius Kleppe som i følge skribenten var en av de mest driftige bøndene på stedet. Dette er en egenskap som allerede er nevnt som et viktig trekk ved jærbonden: driftigheten. Den nevnte Sekinius Kleppe ble trukket frem på grunn av jobben han hadde gjort med nyryddingen på Selesletten. Det var Kleppe som «gjorde det vældigste indhug i "ørkenen"». ¹¹⁵ Likevel er forfatteren rask med å poengtere at Kleppe «var ikke kapitalist, men viste at energi og mot kan i betydelig grad erstatte pengemagten. Han viste vei og gav praktiske bevis for at nyryddingen og jordbruket idethele gir mand, hvad han fortjener.» ¹¹⁶ Uttalelsen er interessant fordi den speiler holdninger og verdier hos både bonden og forfatteren. Når det blir understreket at Kleppe ikke var kapitalist, kan det virke som en har aversjoner mot å bli oppfattet som opptatt av penger. Det var ikke penger og fortjeneste som skulle være grunnen for at en arbeidet hardt og energisk. Til det var guds frykten for stor. Arbeidet skulle ha verdi i seg selv. Arbeidet var en daglig gudstjeneste, til ære for Gud og til gagn for nesten. En kan nok stille spørsmålstegn med hva som var motivasjonen til jærbondens arbeid. Arne Garborg kommer med et velkjent innspill til den diskusjonen i *Fred*, hvor han skriver om jærboen: «Det er eit sterkt, tungt folk, som grev seg gjennom livet med gruvling og slit, putlar med jorda og granskar skrifti, piner korn av aur'en og von av sine draumene, trur på skillingen og trøystar seg til Gud.» ¹¹⁷ Garborg peker her på det interessante forholdet som jærbonden hadde til Gud og til "mammon", som kan synes motstridende, eller paradoksalt. Når en tar denne siden av jærbonden, og den kulturen bonden var en del av, i

¹¹⁵ SA 1920.09.16 s. 1

¹¹⁶ SA 1920.09.16 s. 1

¹¹⁷ Garborg 1998

betraktning, kan en lettere forstå forfatterens lille bemerkning om at Kleppe ikke var kapitalist. Det var en liten bemerkning som viser noen av de idealer som var viktige på denne tiden.

Artikkelens hoveddel handler mest av alt om den teknologiske utviklingen og nyvinning som jærbonden var bruker av. Videre konsentreres innholdet om en ung bonde, John Bore, og den store og moderne treskemaskinen han hadde skaffet seg. Maskinen ble trukket av en traktor, og var i følge artikkelen mer effektiv enn gamle metoder. Den skar et større område korn, samtidig som den bandt kornet i bunter. I ettertid kan det nok diskuteres hvor mye mer effektiv jernhesten egentlig var.¹¹⁸ Desto mer interessant er det at det brukes stor plass til å beskrive ulike sider ved maskinen, som hvor mye korn den kunne skjære per time og hvordan den ble styrt. I det hele omtales Bore som en foregangsfigur for andre bønder. Bildet som tegnes av jærbonden Bore er at han er moderne og uredde for å prøve ny teknologi. Dette var en egenskap med den jærskke bonden som også gav håp og forventninger til fremtiden. Dermed fungerer artikkelen som en premissleverandør for hvordan bonden skulle være, som en moralsk rådgiver når det gjaldt gårdsdrift.

Artikkelen om Selesletten kan også sees i fra et annet perspektiv: den har et så utpreget kommersielt preg at den kan minne om en reklamereportasje. Den nye maskinen omtales utelukkende positivt og ingen kritiske spørsmål blir stilt:

Hvor en slik maskin maa være sindrig og praktisk indredet, som kan saa let styres og som udfører sitt arbejde saa rasende fort og saa pent. Og John fortalte, at den gik meget let og smurningen er meget enklere end på de vanlige selvbindere.(...) John Bore hadde nu prøvet ut den nye selvbinder saa nøie at han visste hvad den duet til, og han var meget tilfreds med den, ja han var liketil begeistret for den. (...) Efter de erfaringer, man nu har indvundet hos John Bore, er det sandsynlig, at man paa alle de noget større bruk vil gaa til anskaffelse av denne større type av selvbindere. Forbedringene er nemlig meget store og fordelene ved den paatagelige for alle som ser den i arbejde.¹¹⁹

Produktet kunne nok ikke fått en bedre omtale enn hva tilfellet er i denne artikkelen. Ikke nok at maskinen utelukkende blir omtalt positivt, men det blir flere steder i artikkelen underliggende oppfordret til at flere gårdbrukere bør investere i dette produktet. Når jærbondens egenskaper trekkes frem, er disse sterkt preget av en stereotyp tanke om jærbonden. Jærbonden brukte hver ledige stund til å arbeide, fokuset var å arbeide effektivt. En skulle gjerne prøve ut ny teknologi,

¹¹⁸ Jøssang 2004, s. 151

¹¹⁹ SA 1920.09.16 s.2

dersom denne kunne være kostnadseffektiv.

Den neste artikkelen er en vurdering og analyse av kornkjøpet i Rogaland.¹²⁰ Lederartikkelen har tre ingresslinjer pålydende: «I alt 4400 tons.», «De forskjellige herreders salg» og «Klepp en flot nr. 1.»¹²¹ Det handler altså om hvordan kornproduksjonen hadde vært i Rogaland det siste året, basert på hvor stor mengde korn som var innmeldt til staten. Dette formidles med en kort beskrivelse fra Aftenbladets redaktør, etterfulgt av en lengre oversikt over den aktuelle produksjonen av ulike korn typer.

I ingressen kommer det frem at Klepp var det herredet som produserte mest korn. Ikke nok med at de produserte mest korn, men førsteplassen var, i følge Aftenbladet, «flot». Selv om det er sant at Klepp produserte mest korn, er det likevel Aftenbladets valg å omtale situasjonen som "flot". Dette er en subjektiv vurdering av redaktøren, en vurdering som egentlig ikke er nødvendig for å kunne formidle saken. At Aftenbladet bruker ordet "flot" er derfor en liten, men viktig detalj fordi det viser et glimt av hvilke holdninger Stavanger Aftenblads hadde til Jæren og jordbruket i 1920. Et annet ordvalg som faller inn under samme tematikk, er bruken av uttrykket "overlegen nr. 1" i beskrivelsen av Klepps kornproduksjon sammenlignet med andre herreder. Dette faller inn under samme kategori som ordet "flot". Begge uttrykkene åpenbarer underliggende positive holdninger som Aftenbladet hadde til Jæren, og dette formidles videre leseren. Det er ikke sikkert at dette var en generell innstilling som gjaldt på andre områder som hadde med Jæren å gjøre. Derimot er det med på å danne et positivt bilde av Aftenbladets holdning til jordbruket på Jæren.

En annen side ved artikkelen er at den omtaler landbrukets stilling på Jæren på en selvsagt måte. «De største korn-mængder er – som man kunde vente det – indmeldt fra flatbygderne paa Jæren. Og blandt disse staar Klepp som en overlegen nr. 1 med 1 332 770 kilo – ikke langt fra tredjeparten av den samlede kornmængde».¹²² Omtaleformen "som man kunne vente det" henviser til en allmenn kjent historie, eller det som har blitt kalt kollektivt minne. Dette er de fortellinger, holdninger, forestillinger eller bilder som har fått en fremskutt stilling blant en gruppe mennesker. Det er bildene fra fortiden som overlever gjennom generasjonene, som er virksomme og som danner grunnlag for kollektivets holdninger og oppfatninger. Når historien om Jæren og matvareproduksjon omtales i Aftenbladet, vil dette være med på å forsterke og holde ved like det kollektive bildet av Jæren. En ser altså at analysen av kornproduksjonen i Rogaland i 1919-1920 svarer til den

¹²⁰ SA 1920.02.12 s. 1

¹²¹ SA 1920.02.12 s. 1

¹²² SA 1920.02.12 s. 1

forventning og det bilde en i utgangspunktet hadde av Jæren. Bildet av Jæren og jordbruket har hengt nøye sammen i lengre tid, posisjonen de hadde i 1920 når det gjaldt kornproduksjon var faktiske forhold. Det interessante i denne sammenhengen er hvilket bilde av Jæren som formidles. Derfor er den aktuelle setningen som har blitt diskutert i dette avsnittet spennende, fordi den viser Aftenbladets holdninger til Jæren og jordbruket, og formidlingen er med på å befeste og holde ved like et fra før av eksisterende bilde av Jæren.

Neste artikkel er en lederkommentar om utviklingen i jordprisene i 1890, 1914 og 1918.¹²³ Jordprisene var basert på et gjennomsnitt av de solgte gårdene i 1918 – 1919. Sammenligningen viste en sterk økning i prisene over hele landet, særlig mellom årene 1914 og 1918. I artikkelen ble det lagt vekt på at Rogaland var det fylket som hadde hatt størst utvikling i løpet av de tre periodene. I fra å ha hatt priser under landsgjennomsnittet i 1890, hadde den rivende utviklingen i fylket ført til at Rogaland i 1920 hadde de 4. høyeste jordprisene landet. I Rogaland var det Jæren som stod høyest i verdi.

Artikkelen er ganske deskriptiv i fremstillingen av jordprisene. Det blir bare konstatert faktiske forhold, uten noen form for virkemidler som påvirker fremstillingen i den ene eller andre retning.

På den andre siden kan artikkelen være interessant dersom en spør hvilken funksjon artikkelen kan ha i forhold til leserens forståelse og bilde av Jæren. Artikkelen tegner et positivt bilde av Jæren fordi det bygger opp under forestillingen om Jæren som et oppblomstrende område i god utvikling. At prisene hadde steget så mye mellom 1914 og 1918 er en indikator på dette. Artikkelen beviser nærmest vitenskapelig bildet av Jæren. Funksjonen til artikkelen er at den bygger og befester bildet av Jæren som fremgangsrikt, attraktivt og som et område i sterk utvikling. Nok en gang er dette bildet knyttet til jordbruket.

En annen type artikler som også setter jærsk jordbruk i et positivt lys, fokuserer på at Jæren var et område som ble oppsøkt for å hente inspirasjon og lærdom fra. En av disse artiklene handler om det som i 1920 kaltes for «Fællesreise for gaardbrukere og smaabrukere».¹²⁴ Dette var et offentlig kurstilbud, arrangert av de statlig ansatte amtsagronomene Kvadsheim og Askeland.¹²⁵ Artikkelen er kort sagt, en oppsummering av hva som har skjedd på kurset, hva de studerte og hvor de hadde vært. Fellesreisen ble omtalt flere ganger i Stavanger Aftenblad i 1920, og det er tydelig at

¹²³ SA 1920.03.09 s. 1

¹²⁴ SA 1920.06.18 s. 6

¹²⁵ SA 1920.06.16 s. 6

fylkesagronomene holdt dette for å være en viktig del av bondeopplysningen. Norske bønder på denne tiden fikk til tider kritikk for at de var bakstreverskere, uten kunnskap og vilje til å bruke nye forskningsbaserte teknologier og metoder.¹²⁶ Derimot tyder denne artikkelen på at kritikken av bøndene ikke gjaldt bøndene på Jæren. Snarere tvert i mot, jærbøndene ble brukt som forbilder og eksempel på hvordan en moderne bonde skulle være. Bøndene ble likeså oppfordret til å se til Jæren for inspirasjon.

I denne forbindelse er det naturlig å vise til en artikkel i Stavanger Aftenblad av amtsagronom Kvalsheim den 9.mars 1920.¹²⁷ Her oppfordret han sterkt unge menn til å være med på fellesturen. Argumentasjonen var at unge hadde godt av å se andre driftsmetoder, og få utøve disse i praksis. Da ville de unge bøndene få et bedre grunnlag for å gjøre vurderinger i forhold til hvordan de skulle drifte sin egen gård i fremtiden. Det skal imidlertid sies at Kvalsheim i et innlegg den 9.mars er mer nøktern når det gjelder begrunnelsen for at de la fellesreisen akkurat til Jæren. Grunnene til dette var i følge Kvalsheim, at det var enklest å reise til Jæren, i tillegg til at en på Jæren fant en stor variasjonsbredde i gårdsdrift på et relativt avgrenset område. Det er ingenting i innlegget som tyder på at han så på Jæren som et bedre egnet jordbruksområde enn andre. Grunnene til at de reiste til Jæren var av mer pragmatisk karakter.

Som en så i forrige avsnitt, kan det diskuteres hvorfor en reiste på fellesreise til nettopp Jæren. Det interessante er likevel hvilke signaler saken gir til leseren, hvilket bilde det totalt sett tegner av Jæren. Det faktum at de valgte å reise til Jæren for å få inspirasjon, og at de i tillegg gjorde dette i flere år, sier noe om hvilken posisjon Jæren hadde som jordbruksområde. I tillegg kan det være med på å skape eller befeste et inntrykk av Jæren som premissleverandør når det gjaldt jordbruksnæringen.

I 1920 kan en finne flere saker i Stavanger Aftenblad om nydyrking. Nydyrkingen ser ut til å ha vært en viktig sak i hele landet på denne tiden, en ønsket å rydde nytt land og øke produktiviteten. Staten støttet da også nyryddingen med rundt 1/3 av de totale utgiftene som påløp. Imidlertid var det bare de som hadde mindre enn 25.000 kr i formue og mindre enn 4.000 i årsinntekt som fikk innvilget statstilskudd. En del av interessen rundt statsbudsjettet var blant annet knyttet til spørsmålet om hvor stor den statlige støtten til nydyrkingen kom til å bli. I den aktuelle perioden var Jæren det området i landet som satset mest på nydyrkingen, dette kommer frem i en artikkel i

¹²⁶ Kvalsheim i SA 1920.03.09 s. 8 og Hovden i SA 1920.01.26 s. 8

¹²⁷ SA 1920.03.09 s. 8

Aftenbladet den 26. oktober.¹²⁸ Størstedelen av artiklene handler mer generelt om nydyrkingen i Norge. Likevel er det tre av disse artiklene som omtaler nydyrkingen lokalt på Jæren. Disse vil drøftes nærmere i det følgende.

Den første artikkelen er et intervju med en av fylkesagronomene i Rogaland, fylkesagronom Askeland.¹²⁹ Intervjuet er gjort i etterkant av et besøk Askeland hadde gjort på Jæren og i Dalane. Det inneholder interessante sider som kan belyse problemstillingen i oppgaven. Den mest fremtredende siden ved artikkelen er utvilsomt bildet som skapes av Jæren som et område med gode og driftige bønder. Nydyrkingen fungerte slik at en hadde en viss tidsfrist på å ferdigstille de nye jordene. Det var imidlertid langt i fra alltid en klarte å overholde fristene som ble satt. Tvert om, så sier agronomen at en i Rogaland forventet at rundt 50 prosent av prosjektene ville bli ferdigstilt i tide. Likevel påpeker agronomen at hans distrikt så ut til å ligge langt høyere enn hva myndighetene regnet med. Askeland mente at en vil komme over 70 prosent ferdigstilte dyrkningsareal før fristen. Noen bygder er, i følge Askeland, «like op i ca. 80 procent. Bedst tror jeg, Nærbø staar.» I denne sammenheng skapes og repeteres bildet av den driftige jærske bonden. Dette gjøres ut i fra å sammenligne prosentvis andel ferdigstilte dyrkningsareal på Jæren med resten av landet. Sammenligningen tyder på at bøndene på Jæren hadde kommet lenger i nydyrkingen enn bønder i andre deler av landet. Grunner til denne forskjellen vil drøftes nærmere senere i kapittelet. Uansett så peker artikkelen ganske enkelt på at nydyrkingen i Jæren så bra ut, da særlig på Nærbø, som var det stedet med høyest fullføringsprosent.

Bildet av den driftige og arbeidsomme jærbuen blir bekreftet og gjentatt i en oppfølger i Aftenbladet den 20. juli.¹³⁰ Da omtales mer spesifikt nydyrkingen på Klepp. Her vises det til at en har fullført 66,8 % av de planlagte rydningene. I motsetning til artikkelen av 17.juli 1920, så går denne nærmere inn på det samlede oppdyrkede arealet. I dette henseende peker Aftenbladet på at en i løpet av to år hadde ryddet ferdig ca 2800 mål til dyrkbar mark i Klepp herred. Artikkelen holder seg ganske lenge til saken, på en relativt nøytral måte. Mot slutten, derimot, endrer dette drastisk karakter. I forsøket på å forklare det positive nydyrkingsresultatet, uttaler Aftenbladets skribent at:

Man kan med sikkerhet gaa ut i fra at ca. 2800 maal er opdyrket i de to sidste aar, da ikke saa faa maal er optat utenom det indmeldte areal. Det blir 28 nye bruk paa 100 maal; men saa er ogsaa Klepp-buerne driftige folk som kan ta et tak naar det kniper, det har

¹²⁸ SA 1920.10.26 s. 1

¹²⁹ SA 1920.07.17 s. 1

¹³⁰ SA 1920.07.20 s. 1

nydyrkningsresultatet bevist.¹³¹

Her ser en med tydelighet at mesterfortellingen om den driftige jærbonden blir understøttet og brukt i Aftenbladets fremstilling av Jæren. Omtalen «driftige folk» om de som bor på Klepp, bekrefter dette. Det var et prøvet folk, som ikke gav opp så lett, selv om det var vanskelige leveforhold. Aftenbladet bruker nydyrkningsresultatene fra Klepp som et «bevis» for at denne fortellingen er korrekt. Når en bruker ordet «bevis», har dette sterk påvirkningskraft. Det kollektive inntrykket av jærbuen blir således befestet gjennom måten Aftenbladet omtaler sakene om nydyrkingen på Jæren. Dette er eksempel både på en legitimerende og en identitetsskapende historiebruk. Fremstillingen er både med på å nyskape og opprettholde en bestemt folkelig forestilling eller oppfatning.

Den tredje artikkelen som handler om nydyrkingen i Rogaland, er hentet fra Stavanger Aftenblads utgave den 26.oktober.¹³² Artikkelen er nærmest identisk med artikkelen om samme sak den 20.juli. Det gis et overblikk over hvor stor nydyrkingen hadde vært det siste året. Informasjon om de forskjellige herreder i Rogaland er satt opp i en tabell som synliggjør både nydyrket areal og utbetalt statstilskudd. Fremstillingen av Rogaland og Jæren som det fremste området i landet når det gjaldt jordbruket blir repetert: «... staar Rogaland som en god nr. 1 blandt landets fylker i denne nydyrkningskampanje. Og blandt alle landets herreder er uten tvil Klepp basen.»¹³³

Imidlertid er det en forskjell mellom artiklene, og det er at fylkesagronom Askeland blir gitt stor spalteplass i et lengre intervju om de aktuelle resultatene. Der Stavanger Aftenblad i flere artikler hadde vist frem Jæren på bekostning av andre områder i fylket, poengterer Askeland at: «dyrkingen har blit godt fremmet ogsaa i Ryfylke og paa Karmøy.»¹³⁴ Sammenhengen dette står i er interessant fordi det er hentet fra en del av intervjuet som handler om hva nydyrkingen hadde kostet på de ulike stedene i Rogaland. Aftenbladet spør hvorfor kostnadene per mål er minst på Jæren ved å stille Askeland spørsmålet: «Er det ikke merkelig, at dyrknings-omkostningerne er lavest paa Jæren?»¹³⁵ Det kan se ut som om de fremlagte resultater om nydyrkingen rokker med et bestemt inntrykk forfatteren hadde av arbeidet med nyryddingen. Kan det tenkes at en gikk ut i fra forestillingen om at det jærsk landskapet var så mye vanskeligere å rydde, og at det dermed var dyrere her enn andre steder i fylket? Jeg mener at dette underbygges ved journalistens bruk av ordet «merkelig» i spørsmålstillingen. Dette tyder på at vedkommende stusser ved resultatene, de

¹³¹ SA 1920.07.20 s. 1

¹³² SA 1920.10.26 s. 1,2

¹³³ SA 1920.10.26 s. 1

¹³⁴ SA 1920.10.26 s. 2

¹³⁵ SA 1920.10.26 s. 2

motstrider kan hende ens eget bilde av Jæren. Gjennom at journalistens eget bilde av Jæren "forstyrres" av de faktiske opplysninger, avdekkes journalistens inntrykk, holdninger og tanker om Jæren.

Fylkesagronomen er derimot med på å korrigere forestillingen om nyryddingen på Jæren ved å trekke frem ulike forklaringer til resultatet. Til spørsmålet fra Aftenbladet, svarer Askeland at resultatet er lett forklarlig. Jæren består, i tillegg til steinete områder, av store myrfelt, som var relativt billige å rydde. Jæren hadde dessuten i lengre tid spesialisert seg på rydding av land og konsentrert seg om selve landbruket. I andre deler av landet var det mer vanlig med en kombinasjon av både landbruk, fiske og skogbruk. Dette førte til at jærbuen hadde mer erfaring med nyrydding, og kunne gjøre arbeidet mer kostnadseffektivt. Ved å påpeke at Jæren ikke var det eneste området som hadde fremgang i arbeidet med nyryddingen, er Askeland med på å nyansere bildet av Jæren.

En kan spørre seg hvorfor Aftenbladet henger seg opp i denne saken. En kunne jo for eksempel interessert seg for hva som var grunnene til at det var dyrest å rydde land i Karmsund. Dette er med på å danne et inntrykk av at Jæren var sammenligningsgrunnlaget og "malen" når det gjaldt nyryddingen. Dette forsterkes gjennom de 3 artiklene som er behandlet. Det bilde av Jæren som formidles gjennom disse sakene er at Jæren var pådriveren og ekspertisen når det gjaldt nyrydding. Undertoner i beskrivelsen av jordbruket på Jæren viser at Aftenbladet hadde sterke bindinger til jordbruket. Det kan faktisk minne om en form for lokalpatriotisme og romantisering av Jæren. Dette er på en side forståelig, da en trengte optimistiske og identitetsbyggende historier i en ellers vanskelig tid. På den andre side er det til dels oppsiktsvekkende, da Aftenbladet hadde tilhørigheten sin midt i Stavanger by, og en kanskje kunne forventet en større grad av rivalisering mellom bygd og by. Imidlertid skal en ikke se bort i fra at kollektive minner, som nasjonalromantisk bondeidyll fra tiden før 1905, fortsatt spilte en rolle i folks underbevissthet i 1920. Disse fortellingene var sentrale i tiden rundt 1905, og positive fortellinger om den norske bonden kan ha virket samlende til oppbygning av den nasjonale identiteten. Men den beste forklaringen er trolig Aftenbladets ideologi og historie, og særlig rollen avisen spilte under redaktør Lars Oftedal den yngre, som en samlende avis for allmuen. Aftenbladet hadde lesere i hele Rogaland, og la vinn på å være en regionalavis. Dette kan være formildende faktorer i forhold til land – by-rivalisering, som en gjerne så mer av andre steder.¹³⁶

Den 28. oktober hadde konsul Sigval Bergesen et foredrag i Kristiania Handelsstandsforening som

¹³⁶ F.eks. konfliktene mellom "strilene" og byborgerne i Bergen.

handlet om Sørlandsbanen. Dette foredraget ble viet stor oppmerksomhet i Stavanger Aftenblad, hele 3 sider ble brukt til å gjengi og kommentere Bergesens foredrag. I 1920 bestod det en i dag kjenner som Sørlandsbanen, bare av bruddstykker. Strekningen mellom Kongsberg og Kristiania ble bygget i 1872, og Stavanger – Egersund i 1878. Full jernbaneforbindelse mellom de tre storbyene Kristiania – Kristiansand – Stavanger ble ikke realisert før okkupasjonsmakten fullførte arbeidet 1. mai 1944.¹³⁷

Konsulens anliggende var å få fortgang på utbyggingen av hele Sørlandsbanen, slik at Sørlandet kunne få mulighet til å utvikle seg som landsdel. Det ble grundig fremlagt en rekke argumenter for en snarlig utbygging. Særlig ble det brukt stor plass på å vise de økonomiske gevinstene en slik utbygging vil ha. I denne sammenheng ble også Jæren brukt som argument:

At Jæderen med sin fortrinlige jord og sit eksepsjonelt gunstige klima, hvor der gjennemsnittlig er større avlinger end noget andet sted i Europa, muligens med undtagelse av en del av det lille Belgien, ikke lenger bør ligge uten tilknytning til landets jernbaner, burde være indlysende.¹³⁸

Litt senere i artikkelen brukes Jæren for andre gang i foredraget ved å bruke Jærens utvikling som eksempel på fordelaktige resultater ved jernbaneutbygging:

Det er ikke tvil om, at opdyrkningen på Jæren hovedsagelig maa tilskrives det gode, som denne banestump har været. For at illustrere fremgangen kan anføres, at alle værdier paa Jæren, gaardsbruk, huse, dyr, avling og redskaper, da banen blev besluttet anlagt, neppe hadde den værdi tilsammen, som alene gaardsredskapene paa Jæren har nu. Der er mange gaardsbruk, som er steget til meget mere end det tidobbelte i produksjon siden banen blev anlagt.¹³⁹

Tar en i betraktning at foredraget er et innlegg med målsetning om å overbevise folk og myndigheter til å gå inn for jernbanebygging, kan en forstå at fremstillinger kan settes på kanten og overdrives for å få frem bestemte poeng. Det er utelukkende et positivt bilde av Jæren som formidles gjennom Aftenbladets gjengivelse og kommentar av foredraget til Bergesen. Jæren har fortrinlig jord og eksepsjonelt gode klimatiske forhold for jordbruk, derfor bør området tilknyttes Kristiansand og Oslo med et fremtidig jernbanenett. Bergesen hevder at Jæren er det mest

¹³⁷ Lædre (udatert)

¹³⁸ SA 1920.10.30 s. 2

¹³⁹ SA 1920.10.30 s. 2

produktive jordbruksområdet i Europa, kanskje med unntak av et mindre område i Belgia. Det er liten tvil om at slik omtale er med på å forme fortellingen om Jæren som et fremtredende område når det kommer til jordbruk og gårdsdrift. Hittil har denne analysen vist at Jæren har blitt fremstilt som et bra jordbruksområde i nasjonal målestokk. Bergesen løfter imidlertid dette til nye høyder ved å omtale Jæren som et av de aller beste jordbruksområdene i Europa. Utalelsene til Bergesen kan betraktes som overdrivelser, særlig når det kommer til omtalen av den jærsk jord. Den er næringsfattig og trenger mye tilvirkning for å gi god avling, det er først og fremst klimatiske forhold som gjør Jæren til et egnet jordbruksområde.¹⁴⁰

Samtidig som Bergesens foredrag omtaler jordbruket på Jæren mer positivt enn noen andre artikler i Aftenbladet i 1920, er det likevel et annet moment som også må tas med i denne diskusjonen. For hvordan forklarer Bergesen den store fremgangen en har hatt på Jæren? I det første sitatet ser en at det forklares med jordsmonnet og klimatiske forhold. I det andre sitatet tillegges utbyggingen av Jærbanen æren for nydyrkingen og den videre verdiøkningen i området. På en måte er dette motsetningsfullt, men det viser desto tydeligere at foredragsholderen bruker fortellingen om Jæren alt etter hvordan det passer inn i vedkommendes agenda. Det er ikke vanskelig å se dette i en politisk sammenheng, siden fortellingen om Jæren blir brukt for å få politisk gjennomslagskraft. Bergesen bruker historien om Jæren på en måte som er formålstjenlig for hans sak. Han bruker Jærens fremgang som et argument, eller som en fremtidig økonomisk gulrot, for å få frem sin mening. Derfor kan det til en grad sies at fortellingen om Jæren i denne sammenheng blir brukt for å legitimere egne argument og prosjektet med Sørlandsbanen.

At Jæren ble brukt i en slik omfattende artikkel, sier noe om hvordan en så på Jæren. Bare det faktum at Jæren i det hele tatt blir brukt som eksempel, er med på å lage et positivt bilde. Å bli brukt som ideal for andre er i seg selv en anerkjennelse. Når en avis som Stavanger Aftenblad formidler dette videre til sine lesere, vil det unektelig føre til et forsterket omdømme. I dette tilfellet er Aftenbladets formidling med på å forsterke det positive omdømmet til Jæren som region. Samme dato som foredraget til Bergesen ble gjengitt over de 3 første sidene i Stavanger Aftenblad, tryktes også et telegram fra avisen Verdens Gang. Verdens Gang hadde gjort et intervju med fylkesmann Hroar Olsen, som også var formann i Stortingets jernbanekomité på denne tiden. De hadde bedt om en kommentar til Bergesens foredrag og om i hvilket tempo bevilgningen til Sørlandsbanen ville bli gitt. Svaret til Olsen er av interesse, da han innledningsvis bruker god tid til å omtale utviklingen på Jæren:

¹⁴⁰ Thorsnæs (udatert)

Konsul Bergesens foredrag var likesaa velformet, som det var klart og grundig i dethele. Det bød paa mange særdeles interessante opplysninger. Især var hans fremstilling av Jæren, saaledes som det hittil har utviklet sig og de store fremtidsmuligheter, det indebær, meget værdifulde. Jæren, som det nu er og fremtidig kan bli ved fortsat rationel dyrkning, maa for alle dem, som har reist gjennom distriktet være av den største interesse. Min mening er, at Jæren engang i tiden praktisk talt vil bli et kornkammer for Norge. Krigsaarene har leveret bevis for, hvilken betydning det har for et folk at være selvhjulpent. Det gjelder i særlig grad spørsmålet om landets kornforsyning.¹⁴¹

Måten Olsen omtaler og henviser til Jæren på, trekker diskusjonen inn på et område som bare indirekte har blitt diskutert til nå i denne oppgaven. Det handler om at fortellingen om Jæren ble brukt til å vende blikket mot fremtiden, til å se hvilke muligheter som foreligger der fremme. Det er dette som Stugu kaller *gründersyn* på historien.¹⁴² I 1920 var tiden inne for å skape ny fremtid, med muligheter for alle. Vi har vært inne på at Norge som ny, selvstendig nasjon, i en usikker verden, trengte fortellinger som gav håp om fremtiden. På den tiden kunne en ikke skilte med paroler som "verdens beste land å bo i" eller "verdens rikeste land". Snarere var tilstanden den motsatte, Norge var på mange måter et U-land sammenlignet med andre europeiske land, selv om det var en positiv utvikling på Jæren når det gjaldt nydyrking.¹⁴³ Artikkene om det jærsk jordbruket fungerte som fremtidshåp, håp om at fremtiden ville se lysere ut enn nåtiden og fortiden.

3.1.5 Stavanger Aftenblads bilde av industrien på Jæren

I denne delen vil noen av artiklene fra Stavanger Aftenblad som kan knyttes til jærsk industri bli drøftet. Disse artiklene er riktignok ikke mange i antall, men kan likevel være med på å gi større innsikt i oppgavens problemstilling. I tillegg er det et utgangspunkt for å sammenligne fremstillingen av jærsk industri over tid.

Den 2. juli var et av hovedoppslagene på førstesiden i Stavanger Aftenblad at *Jærens Andelsselskap* hadde avgjort å starte med produksjon av dekstrin på Klepp. Dekstrin er, i følge Aftenbladets artikkel, et limstoff som blant annet blir brukt i produksjon av papir, tapeter og som

¹⁴¹ SA 1920.10.30 s. 6

¹⁴² Stugu 2008, s. 7

¹⁴³ Bergh 1983, s. 18-20

fortykningsmiddel i ulike farger.¹⁴⁴ Den totale investeringskostnaden regnet en med skulle komme opp i mot 70.000 kroner i datidens kroneverdi, noe som må kunne betegnes som en betydelig investering. Planen med investeringen var å drive det som en bi-næring ved siden av den ordinære produksjonen av potetmel.

Hovedsaklig formidles det et bilde av det moderne Jæren som foregangsområdet for utvikling og nytenking. Det første eksempelet på dette finner en allerede i overskriften: «Landets første dekstrinfabrik opprettes paa Klepp.»¹⁴⁵ I den andre setningen sies dette igjen med omtrent samme ordlyd: «Det blir den første fabrikk av denne slags i vort land.»¹⁴⁶ Det er ikke alltid det trenger være positivt ladet å være først ute med nye metoder og satsinger. Balansegangen mellom suksess og fiasko kan være hårfin, og en kan risikere å bli prøvekaniner for andre. Når en leser hele artikkelen i Aftenbladet, må en likevel kunne si at det er en positiv holdning til den nye fabrikk og den nye satsingen. Det er vanskelig å spore noen betenkeligheter eller kritiske spørsmål om nysatsingen fra Aftenbladets side. Ser en artikkelen i lys av andre artikler fra Jæren i 1920 er det ikke første gang en rangerer områder på Jæren som "først" eller "best". Det samme så en for eksempel i artikkelen om nydyrkingen i Klepp. Dersom en ser på saken ut i fra et historiebruk-perspektiv kan funksjonen til denne omtalen være med på å vise at det er mulig å satse på fremtiden, på tross av de mørke tidene som omringet industrien. Sett i sammenheng med hvordan tiden var, kan en tolke artikkelen som et eksempel på Aftenbladets ønske om å støtte opp under byggende krefter i samfunnet og å gi fremtidsrettet industri legitimitet.

Det andre eksempelet finner en når det formidles hvor maskinene er kjøpt fra: «Maskinerne er indkjøpt i Wien og skal være av den allermest moderne art.»¹⁴⁷ Dette underbygger påstanden om at artikkelen skaper et bilde av Jæren som moderne. Hver for seg er ikke de to eksemplene så sterke, men stiller en dem sammen, kan det skape et sterkt signal til leseren. Da kan en forstå artikkelen slik: «Jæren er det første området i landet hvor en har en slik fabrikk, hvor en i tillegg har topp moderne utstyr.» Det er ingen tvil om at denne fremstillingen er positiv for produktet "Jæren" blant utenforstående, og at det er med på å bygge en positiv selvfølelse blant jærbuene. En kan si at den aktuelle artikkelen er med på å skape og opprettholde en mesterfortelling om Jæren som handler om innovasjon, modernitet, nytenking og gjennomføringevne.

¹⁴⁴ SA 1920.07.02 s. 1

¹⁴⁵ SA 1920.07.02 s. 1

¹⁴⁶ SA 1920.07.02 s. 1

¹⁴⁷ SA 1920.07.02 s. 1

I slutten av artikkelen kommer redaktøren med Aftenbladets egen hilsen til prosjektet: «Der er al grund til at lykønske Andelsselskapet med dette nye tiltak, som forhaabentlig vil betegne en ikke ubetydelig indsats i vor hjemlige industri.»¹⁴⁸ Det er ingen tvil om at Aftenbladet ser positivt på prosjektet, det er tydelig gjennom de tre eksemplene som har blitt undersøkt. At Aftenbladet slik sett, bevisst eller ubevisst, er en del av et nasjonalt prosjekt om å bygge landet, synes å være tydelig.

Den 11. juni stod en artikkel i Stavanger Aftenblad om Opstad tvangsarbeiderhus.¹⁴⁹ Den er særlig interessant i forhold til å undersøke Aftenbladets rolle i formidlingen av Jæren.¹⁵⁰ Artikkelen er basert på et foredrag av direktør ved Svartsjö tvangsarbeiderhus i Sverige, Carl Gerhard Reutercrona. Foredraget ble, i følge Aftenbladet, holdt ved årsmøtet til *Svensk fangvårdsselskap* i 1919. Stavanger Aftenblad klypte ut deler av foredraget til Reutercrona, og det som ble presentert var av særdeles positiv karakter. Siden Aftenbladet hadde en så ensidig presentasjon av foredraget, må en stille seg spørsmålet om hva som var avisens hensikt og formål med omtalen. Hva Aftenbladet velger å publisere sier også noe om hvilke holdninger en hadde til Jæren.

Det er altså et svært så positivt bilde som blir tegnet av Opstad tvangsarbeiderhus. Denne anstalten ble startet opp i 1915. Det første en leser av den svenske direktørens omtale om Opstad, er: «Opstad tvangsarbeidshus är säkerligen Europas tidsenligaste og bästa tvangsarbetsanstalt.»¹⁵¹ Videre utdyper han dette ved å trekke frem følgende argument: Det ene var de materielle forholdene, hvor en hadde topp fasiliteter, «en mønsteranstalt i verklig mening»¹⁵², for å bruke Reutercronas egne ord. Imidlertid var det ikke dette som var det beste med Opstad. I følge direktøren, var den ånd, eller mentalitet som rådet på arbeidshuset, det som var det mest spesielle ved Opstad. Reutercrona trakk her frem verdier som arbeidsglede og engasjementet for arbeidsoppgavene som en var satt til. Det ble også vektlagt at tvangsarbeiderhuset hadde topp moderne maskiner og metoder for arbeidet.

Reutercronas hyllest til Opstad tvangsarbeiderhus var en hyllest til Jæren fordi det var de jærskede verdiene som ble hyllet. Disse verdiene kommer på en direkte måte til uttrykk i denne artikkelen. Aftenbladet konstruerer en artikkel som er så fullspekket med positive karakteristikk som det er mulig. Når en svensk direktør for en tilsvarende institusjon sier det, gir det ekstra tyngde.

¹⁴⁸ SA 1920.07.02 s. 1

¹⁴⁹ I avisartikkelen fra 1920 ble betegnelsen *tvangsarbeider-anstalt* brukt. I denne oppgaven brukes samme betegnelse som Ståle Olsen (2010) gjør om samme sak: *tvangsarbeiderhus*.

¹⁵⁰ SA 1920.06.11 s. 4

¹⁵¹ SA 1920.06.11 s. 4

¹⁵² SA 1920.06.11 s. 4

Aftenbladets redaksjonelle påvirkning i nyhetsformidlingen kommer tydelig frem i artikkelen. Det har allerede vært nevnt måten foredraget ble redigert på, hvor kun fordelaktige sider ble gjengitt. Aftenbladet hadde en egen innledning og avslutning på artikkelen. I innledningen står det om direktør Reuter-crona at han var: «...Nordens største autoritet paa omraadet».¹⁵³ Med dette kommuniserer Aftenbladet at hva enn direktøren i det følgende uttaler, så har han mer kunnskap om saken enn noen annen i Norden. Derfor bør en høre på, og ta til seg, det som vedkommende vil si. En legitimerer og autoriserer kilden, som egentlig formidler akkurat det som Aftenbladet vil skal formidles. Etter innledningen, hvor Aftenbladet gir Reuter-crona faglig autoritet, og hoveddelen, hvor Reuter-crona lovpriser alt som har med Opstad tvangsarbeiderhus å gjøre, så kommer en avsluttende kommentar fra Aftenbladet. I denne sies det at direktøren, som var på Opstad i tre dager i 1918, ble så oppglødet og motivert av besøket at han totalt reformerte Svartsjö i moderne retning. I følge hjemmesiden til dagens drift av fengselet på Svartsjö, stemmer det at det på 1920-tallet ble gjort endringer i driften til en mer åpen anstalt.¹⁵⁴ Det ble også innført jordbruksarbeid som en del av behandlingen av fangene. Dette tyder på at Reuter-crona ble påvirket av besøket på Opstad og at reformen som fulgte på Svartsjö innrettet seg etter samme tanker og metoder som ble brukt på Opstad.

Bildet av industrien på Jæren i 1920 er relativt magert kvantitativt sett, med to artikler i løpet av hele årgangen. Likevel inneholder de to artiklene såpass mye substans at de kan brukes som grunnlag for å i alle fall si *noe* om hvordan Aftenbladet formidlet industrien på Jæren. Artiklene er i høyeste grad positive i omtalene om den jærske industrien, særlig gjelder det artikkelen om Opstad tvangsarbeiderhus. Begge artiklene tegner et bilde av Opstad og dekstrinfabrikken på Klepp som moderne og innovative. Slik sett blir disse to foretakene omtalt på en måte som skaper optimisme vedrørende fremtiden for jærsk industri.

At jærsk industri i 1920 er representert med bare to bedrifter gjør at en ikke kan dra noen bastante slutninger om bildet av den jærske industrien. Til det er for store mangler i omfanget av artikler om emnet. Liten omtale er likevel en del av bilde av jærsk industri i 1920. Sammenlignet med størrelsen på industrien på den tiden, gir det trolig et realistisk bilde. Mange av de store jærske industribedriftene hadde imidlertid vært i drift flere år i 1920, men nevnes ikke i Aftenbladet. Igjen må en se på tiden som en levde under. Det var en vanskelig tid for hele industrien, og det var såvidt en klarte å holde det gående. Den vanskelige situasjonen til de lokale bedriftene kan det se ut for at

¹⁵³ SA 1920.06.11 s. 4

¹⁵⁴ Forsgren 2013

Aftenbladets redaksjon med vilje har styrt unna. Sett i sammenheng med det som forøvrig ble skrevet om Jæren, er ikke dette overraskende. Aftenbladet formidlet de positive nyhetene fra Jæren, fortellingen om Jæren som fremtidens håp. I den fortellingen var det ikke alt som passet inn.

3.1.6 Stavanger Aftenblads bilde av kulturlivet på Jæren

Ved å lese Aftenbladet i 1920 kan en få inntrykk av at det var lite som skjedde på Jæren utenom jordbruket. Imidlertid er det registrert noen artikler fra Aftenbladet som omtaler deler av det religiøse livet. Begge artiklene er om Oгна kirke. Den første i forbindelse med en stor menighetsfest som komiteen for utsmykkingen av kirken arrangerte.¹⁵⁵ Det var en stor fest som varte over 6 timer, og som hadde ikke mindre enn tre matserveringer. Artikkelen gjengir i korte trekk hva som skjedde på festen og hvem som hadde ordet. Bildet som tegnes av kulturen er at jærbuen var opptatt av det religiøse livet. Dette understrekes ytterligere med den avsluttende replikken i artikkelen: «Både herrestyre og privatfolk har vist stor interesse for planen om at den gamle ærværdige kirke skal ha et tiltalende utse[e]nde og bli et koselig samlingssted.»¹⁵⁶

Den andre artikkelen er en beskrivelse av Olsok-gudstjenestene i Oгна og Nærbø kirke.¹⁵⁷ Det er gudstjenesten på Oгна som blir mest beskrevet, i anledning at en tok i bruk nye kirkeklokker. Gudstjenesten blir omtalt som «en meget smuk høitidelighet. Den gamle kirke var rikt dekorert med flag og blomster, og gudstjenesten blev bivaanet av en hel del folk fra bygden, deriblandt herrestyrets medlemmer.»¹⁵⁸ Det ble også fremhevet at prekenen «blev paahørt med dyp oppmerksomhet fra forsamlingen og fædrelandssalmen lød varmt og fulltonende».¹⁵⁹

Begge artiklene kommuniserer at jærbuen var religiøst opptatt. En investerte tid og penger i kirkehus, kirkeklokker og orgel. Jærbuen møtte opp til gudstjeneste og var oppmerksomme tilhørere. Beskrivelsen av hvordan forsamlingen sang med til fedrelandssalmen underbygger det samme.

De sterke religiøse dragingene i vekkelsesbevegelsene blir altså ikke vektlagt i Aftenbladet i 1920, mens det er registrert to innholdsrike artikler om kirkelivet. Dette kan muligens forklares med

¹⁵⁵ SA 1920.03.09 s. 5

¹⁵⁶ SA 1920.03.09 s. 5

¹⁵⁷ SA 1920.07.30 s. 2

¹⁵⁸ SA 1920.07.30 s. 2

¹⁵⁹ SA 1920.07.30 s. 2

Aftenbladets linje under Lars Oftedal d.y., som i større grad enn faren, ønsket å være en samlende avis for regionen. De aller fleste innbyggerne i landet var medlemmer av statskirken, dette gjaldt også for de som var aktive i Kinamisjonen, som de betraktet som en av de mest ytterliggående vekkelsesbevegelsene på grunn av sin frie sakramentsbruk.¹⁶⁰ Slik situasjonen fortonet seg, kan det ha vært den beste strategiske posisjonen for Aftenblad å fokusere på det som bandt folket sammen, fremfor det som skilte dem fra hverandre.

Et annet påfallende trekk ved Stavanger Aftenblads bilde av kulturen på Jæren er den snevre dekningen. En får inntrykk av at utenom jordbruket, var det lite som skjedde av interesse på Jæren. Dette forsterkes ved at Aftenbladet i sin gjengivelse av 17.mai-feiringen "utenbys", ikke har med noen reportasjer fra steder mellom Sandnes og Egersund. Det meldes om feiringer fra store deler av fylket, også mindre steder som Hjelmeland og Gjesdal, men altså ikke fra Jæren.¹⁶¹ Samtidig fremkommer det av et leserbrev den 21. mai at det var en større feiring av Grunnlovsdagen på Klepp.¹⁶²

Noe av forklaringen til fraværet av kulturelle innslag fra Jæren var at det sannsynligvis var lite av det en i dag vil kalle kulturell aktivitet. Selv om Jæren til tider var oppholdsted og motiv for flere kjente kunstnere, ser det ikke ut til at kunsten var et område som jærboen hadde særlig interesse av i starten av 1900-tallet. Idretten begynte såvidt å gjøre seg gjeldende i form av oppstart av lokale idrettslag, men ser ikke ut til å ha stor nok tilslutning til at det omtales i Aftenbladet. I tillegg var idretten omstridt i deler av befolkningen.

3.2 1950

3.2.1 Jæren i 1950

Historikere er stort sett enige i beskrivelsene av det jærsk jordbruket og bonden i første halvdel av 1900-tallet. I 1939 ble jærboen omtalt slik: «(...) har vist ein seig framstegsvilje, eit pågangsmod,

¹⁶⁰ Vigilius 2005, s. 148f

¹⁶¹ SA 1920.05.18 s. 6

¹⁶² SA 1920.05.21 s. 8

ei framdrift og ei arbeidsevna (...)».¹⁶³ Anne Jorunn Frøyen konkluderer med at det på Jæren: «fanst ei eiga livsform med tilhøyrande rammevilkår og ein særeigen ideologi. Dette gjorde jærbøndene særleg drivande, arbeidssame og initiativrike.»¹⁶⁴ Det var i 1950 ikke mye igjen av "det mørke fastlandet", som var karakteristisk for det gamle jærsk landskapet med lynchhei og torvmyr. At en mer passende karakteristikkk kunne vært "det grønne fastlandet" sier noe om arbeidet jærbonden hadde gjort med jorden. Nyrydding og bureising hadde vært sentrale deler av jordbruket i første halvdel av 1900-tallet.

Industrien vokste ut i fra de behovene som meldte seg i jordbruket. Meieriene var svaret på en økende produksjon av melk, smiene leverte nødvendige redskaper til bruk i jordbruket. I 1950 var den jærsk industri på vei til å bli en sentral næring på Jæren. De tradisjonsrike bedriftene som Serigstads Maskinverksted, Kverneland Fabrikk, Brødrene Hetland, F.A. Underhaug og Kyllingstad Plogfabrikk ble modernisert, og var i sterk vekst i etterkrigstiden. En stadig videreutvikling av traktoren og tilhørende utstyr, førte til at traktoren overtok posisjonen som hesten hadde hatt før. Traktoren ble allemannseie i etterkrigstiden.¹⁶⁵ Både ploger, horver, treskemaskiner, høvendere, såmaskiner, radrensere og så videre, ble utviklet til bruk på traktoren. Traktorene ble importert fra utlandet, mens jærbuen spesialiserte seg på produksjon av traktorredskapene. Industriproduksjonen var slik fremdeles knyttet til redskapsbehovene i jordbruket.

I kapitlet om 1920-tallet så en at dette tiåret var vanskelig for bøndene og industrien på grunn av nedgangskonjunktoren som ble gjeldende. Den økonomiske krisen og den manglende kjøpeevnen, stoppet til dels opp industrien på Jæren, men tvang både jordbruket og industrien til nytenking, rasjonalisering og samarbeid. Oppstarten av Redskapsfabrikkenes Landslag i 1932 synes å representere en kursendring for industrien på Jæren, forårsaket av den økonomiske situasjonen. Alle de store aktørene på Jæren var med i landslaget, og en var enige om å samarbeide i markedet, fremfor å konkurrere. I ettertid har det blitt hevdet at dette tiltaket la fundamentet for den senere industriutviklingen på Jæren.¹⁶⁶

Samarbeidet i landslaget hjalp bedriftene på 1950-tallet til å spesialisere og videreutvikle sine produkt og befeste sin posisjon i det nasjonale markedet. I tillegg vokste det frem nye bedrifter som passet godt inn i det eksisterende bilde av jærsk industri som nytenkende og innovativ: Brødrene

¹⁶³ Obrestad & Reiestad 1939 s. 160

¹⁶⁴ Frøyen 2001, s. 41

¹⁶⁵ Jøssang 2004, s. 151

¹⁶⁶ Jøssang 2004, s. 130

Moi med *Moldvarpen* og Brødrene Søyland med *Brøyten*.¹⁶⁷ I tillegg begynte automasjonsindustrien å gjøre seg gjeldende på 1950-tallet, selv om dette var på et begynner-stadium i 1950. Oppstarten av *Jæren Automasjonsselskap* i 1957 kan stå som eksempel på denne utviklingen. Selskapet var et samarbeid mellom flere store industriaktører på Jæren, og skulle fremme teknologisk utvikling, samt fungere som rådgiver og konsulent for industrien.

Selv om Jæren i 1950 først og fremst kjennetegnes av et godt fungerende jordbruk og en voksende industri, var det fremvekst på andre felt også. I tiden rundt 1950 er det tydelig at idretten hadde fått sterkt rotfeste i deler av den jærske befolkningen. Dette kan en se blant annet på den massive utbyggingen av fotballbaner og klubbhus i årene rundt 1950. På Nærbø åpnet en idrettsbane og treningsbane i 1947 og 1948, på Brusand ble Kvalbein stadion åpnet i 1948, og både Varhaug og Vigrestad fikk ny gressbane i 1950. De lokale fotballagene var med på å gi bygdene identitet, og var naturlige samlingspunkt.¹⁶⁸

På det religiøse området var det fortsatt stor aktivitet, selv om de store vekkelsene som fant sted på starten av 1900-tallet, var et sjeldnere og mindre dyptpløyende fenomen på 1950-tallet.¹⁶⁹

Flere historikere trekker dessuten frem dugnad som en verdi som kjennetegnet den jærske kulturen på midten av 1900-tallet: «Dei hadde eit vake auga for den som trong ei handsrekning, og stilte gjerne ubedne til dugnad. Dugnaden, praktisk samrabeid, er vorten ei livsform. Særleg på Jæren ruvar det minnesmerke etter drivande dugnadsgeneralar.»¹⁷⁰ Tore K. Wiig trekkes frem som eksempel på en av disse jærske dugnadsgeneralene. Wiig var hoveddrivkraften bak byggingen av samfunnshus og idrettshall på Orre på 50- og 60-talet.¹⁷¹ Tor Obrestad hevder dessuten at «Jærbuen overgår dei fleste i dugnadsarbeid.»¹⁷²

3.2.2 Stavanger Aftenblad i 1950

Christian Oftedal var Stavanger Aftenblads redaktør i 1950. Flesteparten av avisene denne årgangen var på åtte sider, men det forekom enkelte ganger at det var både 10-, 12- og 16-siders utgaver. I

¹⁶⁷ Jøssang 2004, s. 154f

¹⁶⁸ Langhelle 2014a

¹⁶⁹ Obrestad i Bøe & Smith-Solbakken 2013, s. 39

¹⁷⁰ Thomsen & Worsøe 2003, s. 130

¹⁷¹ Hetland 1990, s. 69

¹⁷² Obrestad i Bøe & Smith-Solbakken 2013a, s. 40

utgavene på åtte sider kunne omkring en side være annonser, 1-2 sider om sport, og resten artikler fra inn- og utland. Bildebruken i Stavanger Aftenblad ser ut til å øke en del i slutten av 1930-tallet, og førstesidene i 1950 er dermed noe mer preget av bilder enn hva tilfellet var i 1920. Selv om sidetallet totalt sett ser mindre ut enn i 1920, så gjør bruken av komprimert linjeavstand i 1950 at det totale innholdet trolig er noenlunde det samme.

Nyhetsbildet innenriks var preget av oppbygging av landet etter krigens herjinger. Hvordan nasjonen skulle formes var en viktig sak, og begrepet "velferdsstaten" ble lansert i denne tiden. Skolene og meieriene måtte fornyes, den elektriske utviklingen presset frem en ny kraftbyggings-epoke i Rogaland. 1950-tallet innebar en kraftig modernisering av samfunnet på de fleste områder. Utenriksnyhetene var preget av uroligheter som Korea-krigen, og forholdet mellom stormaktene USA og Sovjet.¹⁷³

3.2.3 Stavanger Aftenblads bilde av landskapet på Jæren

Artikler knyttet til Stavanger Aftenblads bilde av det jærsk landskapet kan ha som overskrift: «Landskap i endring». Ut i fra Aftenbladets formidling kan en ane en økende bevissthet i forhold til negative konsekvenser ved menneskeskapte landskapsendringer.

Den første artikkelen som omtaler det jærsk landskapet stod på trykk i februar 1950. Den er nesten en halv side, noe som gjør den til en relativt stor sak. Den er skrevet av Stavanger-forfatteren Sverre Hodne.¹⁷⁴ Artikkelen bærer preg av å være en kombinasjon av folkeopplysning og nostalgi om fortiden på Jæren. Tematisk er artikkelen sentrert rundt *Den gamle Jær-veien*, som også er artikkelens overskrift.¹⁷⁵ Mens forfatteren geleider leseren langs denne veien, trekkes linjene ofte tilbake til fortiden. Det underliggende budskapet ser ut til å være å vise leseren utviklingen på Jæren gjennom fortellingen om "Jær-veien", og å minne om hvordan Jæren var før. Dette gjøres ved å vise forskjellene mellom før og nå, mellom gamle tider og de nye. "Jær-veien" brukes som en metafor på hvordan Jæren har blitt utviklet fra et lite og ubetydelig område, til et sted hvor «storkarene kom farende i karjol».¹⁷⁶

¹⁷³ Surnevik 1993, s. 168

¹⁷⁴ Hodne skrev en rekke artikler i Stavanger Aftenblad i tidsrommet 1921-1962. Det ser ikke ut til at Hodne var ansatt i Stavanger Aftenblad, men han har trolig fått betalt for artikler han skrev. Se Hjorth-Olsen 1996, s. 6f

¹⁷⁵ SA 1950.02.25 s. 6

¹⁷⁶ SA 1950.02.25 s. 6

I teksten beskrives landskapet på Jæren ved å fremheve stein, tuer, tistel og ville blomster i veikanten. På vinterstid betegnes det ved at:

«[L]andskapet har lange rolige linjer mot den iskalde havstripen i vest. Det er så typisk jærsk, og typisk er også det lille heimhuset en kommer forbi. Det er vølt og har fått skud både i nore og søre brystet. Det er kvitmalt og fint.¹⁷⁷

Ved å bruke ordene "typisk jærsk" legger forfatteren sitt eget syn på hva han anser som en viktig del av det jærske landskapet. Det trekkes altså frem to kjennetegn: det åpne kystlandskapet og "Jærhuset". Denne kyststripen kan med rette kalles "lang" og "rolig", både som en nåtidsbeskrivelse, og som et tidløst og stabilt kjennetegn på landskapet. Kyststripen på Jæren har stort sett vært uforandret helt siden isen trakk seg tilbake.¹⁷⁸ Når forfatteren i andre deler av artikkelen kommer inn på de store omveltningene som har skjedd i det jærske landskapet, kan bruken av kyststripen fungere som en fast og stødig identitetsmarkør, som står fast selv om samfunnet endres på mange andre områder.

Det såkalte "jærhuset" nevnes også som typisk for Jæren, og huset omtales som "fint". Husets fysiske kjennetegn trekkes også frem: hvitmalt med skråtak-utbygg¹⁷⁹ i hvert bryst. Beskrivelsen av jærhuset er ikke omfattende, men de få detaljer som nevnes skaper et positivt inntrykk. Artikkelen presenterer på denne måten en slags fortids-fascinasjon som kan knyttes til en antikvarisk historiebruk. I denne sammenheng trekkes jærhuset frem som en viktig del av det jærske landskapet. Bruken av jærhuset kan også kaste lys over et underliggende budskap i artikkelen: det jærske landskapet har blitt endret. At det "typiske" jærske landskapet beskrives med kyststripen og jærhusene, kan ses på som to motsetninger. Kyststripen som uforgjengelig og naturens eget verk, jærhuset som forgjengelig menneskeverk.

Sett ut i fra datidens forståelse kan en ane en viss uro fra forfatterens side overfor jærhuset. I følge Marta Hoffmann ble jærhuset lite ansett på denne tiden. Når det maskinelle jordbruket ble fremtredende på Jæren på 1900-tallet, var det mange som rev jærhusene og bygget nye, moderne hus.¹⁸⁰ Hodnes bruk av jærhuset kan derfor tolkes som et eksempel på et kulturelt og landskapsmessig objekt som går den nye tiden usikkert i møte. Med dette perspektivet kan en si at

¹⁷⁷ SA 1950.02.25 s. 6

¹⁷⁸ Utsagnet kan diskuteres pga landhevingen etter istiden. Poenget er at Jæren og kyststripen alltid har vært "flatt", og på den måten gjenstand for lite forandring.

¹⁷⁹ Også kalt *skut*. Disse ble bygget i endene av huset for å ta i mot vinden fra nordvest og sørøst.

¹⁸⁰ Hoffmann 1977 s. 57f

funksjonen til artikkelen blir av pedagogisk og moralsk art, siden den kan få leseren til å bli oppmerksom på en del av det jærsk landskapet som står i fare for å bli utradert. At huset kalles for "fint" kan tolkes som en indirekte oppfordring til å ta ta vare på, minnes og respektere den gamle tiden på Jæren. Det som kan tale imot denne tolkningen, er det som skrives avslutningsvis om husets grunnvoll:

Nå kjenner en angen av fjøs og stall. Det gamle heimehuset står fast og trygt på steinmuren. Det smeller litt i tømmeret under frostens usynlige grep. En lyspære over bislaget lyser opp i tunet. En skimter traktoren inne i skjulet og en hører en hest humre og fra fjøset klirrer det fra kuklaver. Det er gode, fredelige lyd å høre. Den gamle garden er ved velmakt!¹⁸¹

I første omgang kan dette sitatet tolkes som at jærhuset, kalt *det gamle heimehuset*, står solid og sikkert i møte med den nye tiden. Imidlertid kan det tenkes at setningen «[d]et gamle heimehuset står fast og trygt på steinmuren» er ment i overført betydning for hele det jærsk samfunnet, og for Jæren i helhet. Jæren er bygd på solid grunnvoll, de gamle verdier, landskapet og jordbruket, står like stødig, om ikke stødigere, enn før. Dette forsterkes i avslutningsdelen, hvor det konkluderes med at utviklingen og historien på Jæren har vært «med å ta brodden av ubesindige ord, som en gang ble sagt om Jærlandet.»¹⁸² Sett ut i fra de to avslutningssitatene kan artikkelen ses på som et motsvar til de som kritiserte Jæren på 1800-tallet for å være tilbakestående.¹⁸³ I denne rammen passer det at forfatteren beskriver landskapet på Jæren på en positiv måte.

I artikkelen er det trykket 3 bilder. Det er vanskelig å se om det største bildet er fotografi av et maleri, eller om det er fotografi av deler av en lynghei. Uansett så er motivet det en kan kalle et typisk "Kitty Kielland-portrett" av torvmyr, lyng og stillestående vann. På 50-tallet var det "klassiske" jærsk landskapet i ferd med å forsvinne på grunn av intensiv nydyrkning. Bruken av bildet henspeler av denne grunn til fortiden, og til det som var Jæren *før*.

Det andre bildet viser en svingete vei som smyger seg gjennom kultiverte jordlapper, steingardene skiller åkrene fra veien. I bakgrunnen ser en et klassisk jærhus, halvannen etasje høyt, to skut, to piper og to vindu på hver side av inngangspartiet. Ved siden av huset står et enslig tre. Landskapet er åpent, solen skinner over en høy himmel. Bildet er derfor tematisk nært knyttet til innholdet i

¹⁸¹ SA 1950.02.25 s. 6

¹⁸² SA 1950.02.25 s. 6

¹⁸³ Se f.eks. Jøssang 2004

artikkelen, og underbygger dette. Veien bukter seg gjennom det dyrkede landskapet, med det gamle jærhuset stående enslig i ett med naturen. En interessant side ved dette bildet er hva som *ikke* tegnes. Treplantingen var et tema som gikk igjen i pressen i 1950.¹⁸⁴ Retorikken var til dels svært overbevisende og moraliserende for å få norske bønder til å dyrke mer skog, noe artikkelen: *Det mennesket som har plantet et tre, har ikke levd forgjeves*, kan være et godt eksempel på.¹⁸⁵ På Jæren ble det plantet en rekke tre på denne tiden, særlig med tanke på å gi livd for vinden. Disse ble spesielt plantet rundt huset og tunet på gården. At trærne, med unntak av det ene, blir utelatt fra bildet, er også med på å forme leserens bilde av det jærsk landskapet før og nå. Det er med på å vise forskjellen mellom gammelt og nytt, mellom fortid og nåtid.

Det tredje bildet er også en tegning. Hadde det ikke vært for sammenhengen det står i, ville det vært vanskelig å forstå. Forfatteren, som nærmer seg avslutningen på artikkelen, har tatt med leseren tilbake i tid og beskrevet utviklingen og forandringene som har skjedd. Plutselig beskriver journalisten hvordan han våkner opp fra fortellerrollen sin, idet en motorsyklist suser forbi. På bildet ser en det som skal være røyk- og støvskyen etter at motorsyklisten har passert. Bildet fungerer som en kontrast til bildet av "det gamle Jæren" med de lange, rolige linjene, mot den nye og støyende tiden.

Hele artikkelen kretser rundt møtet mellom det gamle og det nye, og bruker endringene i landskapet som et eksempel på dette. Artikkelen er slik sett et eksempel på en identitetsskapende historiebruk, siden en på så mange måter drar sammenhengen mellom fortid og nåtid, og på den måten viser leseren hvor en kommer fra.

En annen artikkel som omtaler jærlandskapet, står på trykk den 14. juni 1950.¹⁸⁶ Artikkelen er skrevet av Aftenbladets redaktør i 1950, Christian Oftedal, og er en lederartikkel. Innholdet er en sterk kritikk mot Arbeiderpartiets budsjettkutt av Sørlandsbanen. Ut i fra artikkelen ser det ut som at Sørlandsbanen i utgangspunktet var forespeilet en budsjetttramme på 1,5 millioner til elektrifisering. Imidlertid ble dette stemt ned av Arbeiderpartiets flertall i Stortinget. Aftenbladets redaktør gikk langt i å antyde at mange av Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter ble tvunget av "partidisciplinen", og at den aktuelle saken var «et av de grelleste eksempler på hvordan partidisciplinen kan slå gjennom all sunn fornuft.»¹⁸⁷

¹⁸⁴ Se f.eks. SA 1950.03.24 s. 5

¹⁸⁵ SA 1950.07.11 s. 1

¹⁸⁶ SA 1950.06.14 s. 2

¹⁸⁷ SA 1950.06.14 s. 2

I lederartikkelen brukte Oftedal Jæren som eksempel på hvordan et område kan vokse dersom det investeres i infrastrukturen. I samme vending gis det en beskrivelse av det jærsk landskapet før og etter jernbanens inntog på Jæren i 1878. Redaktør Oftedal skrev:

«Banen har vært en mektig løftestang for denne landsdel; den nesten eventyrlige forandringen som er overgått de den gang fattigslige torv- og lynchheiene har umiddelbart sin årsak i jernbanen. At det var den som brakte framsteget til Jæren kan en se av den enkle ting at praktisk talt alle meierier, bedrifter og omsetningssentra er plasert ved jernbanens stasjoner, bygd opp der etter at banen kom.»¹⁸⁸

Det jærsk landskapet, med torv- og lynchheiene omtales som fattigslige og lite verdifulle før jernbanen kom. En kan ut i fra dette si at synet på det "gamle" jærsk landskapet som en finner i lederartikkelen er negativt og verdiløst. På motsatt side er det liten tvil om at endringene i landskapet som Oftedal beskriver, blir fremstilt udelt positivt. Ved å kalle landskapsendringene på Jæren som "eventyrlige", trekkes leserens tanker i mot det utenkelige og fantastiske, som når Askeladden vinner prinsessen og halve kongeriket. Måten Oftedal beskrev endringene på Jæren kan derfor assosieres med eventyrfortellinger. Samtidig holdt Oftedal frem at dette "eventyret" kunne videreutvikles ved å elektrifisere banen. Tiden hadde tatt igjen Jærbanen. Den banen som en gang førte "framsteget" til Jæren, var nå blitt akterutseilt, og lå langt bak andre jernbanelinjer i landet.¹⁸⁹

Det er heller ingen tvil om at denne lederartikkelen viser Aftenbladets engasjement for Rogaland og Jæren. Selv om overskriften henspeler til "Sørlandsbanen", er Oftedals anliggende egentlig det som kalles "Jærbanen".¹⁹⁰ Dette blir tydelig ved å undersøke hvilke tidspunkt de forskjellige delene av Sørlandsbanen ble elektrifisert. Elektrifiseringen av banen begynte så tidlig som på 1920 – tallet, med utgangspunkt i Oslo. Deretter elektrifiserte en jernbanen stubbevis vestover. I 1950 ble elektrifiseringen av strekningen Sira – Egersund gjennomført, og således var det i 1950 bare strekningen Egersund – Stavanger som stod igjen.¹⁹¹ At Oftedal bruker betegnelsen "Sørlandsbanen" kan forstås som et forsøk på å sette Rogaland i en større sammenheng enn hva tilfellet hadde vært med en mer introvert bruk av benevnelsen "Jærbanen". Sagt med andre ord, Stavanger Aftenblad gir Jæren verdi ved å være dets forsvarer og forkjemper i saken.

¹⁸⁸ SA 1950.06.14 s. 2

¹⁸⁹ Lædre, Per Einar (udatert)

¹⁹⁰ Strekningen mellom Stavanger og Egersund kalles *Jærbanen*, og er sådan også en del av *Sørlandsbanen*, som er betegnelsen på strekningen Stavanger – Kristiansand – Oslo.

¹⁹¹ Lædre, Per Einar (udatert)

Aftenbladets historiebruk i denne artikkelen kan påvises på flere måter. For det første blir historien om Jæren brukt som argument og virkemiddel for å få frem Aftenbladets egne meninger, og kan på den måten være et eksempel på en ideologisk/ politisk historiebruk. Siden det henvises til Jærens fortid, og vises til den historiske sammenhengen mellom jernbanen og utviklingen på Jæren, er artikkelen et eksempel også på en moralsk historiebruk. Dernest er fremstillingen identitetsskapende ved at en trekker frem de "eventyrlige" endringene på Jæren, hvilke framsteg området har tatt. Ved å bruke ordet "eventyrlig" i omtalen av Jæren får fremstillingen dessuten et mytisk preg.

Lederartikkelen er i hovedsak et politisk debattinnlegg som bruker historien om Jæren og endringen i det jærsk landskapet som retorisk argument. I debatten møtes to bilder av det jærsk landskapet: det gamle og fattige landskapet, og det nye og moderne. Ved å sette opp disse to bildene mot hverandre, og ved å fortelle leseren hva som var årsaken til endringen (les: jernbanen), forsøker Aftenbladet å fortelle at veien til fremtidig utvikling ligger i å elektrifisere Jærbanen. Artikkelen er også en advarsel om at Jæren er på vei inn i samme "utidsmessige" stand som en var før Jærbanen ble åpnet, dersom elektrifiseringen blir utsatt videre.¹⁹² Av denne grunn inneholder teksten eksempler på pedagogisk og moralsk historiebruk. Historiebruken er i første rekke myntet på Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter, siden de var meningsmotstanderne i den aktuelle saken.

I den neste artikkelen som kan knyttes til landskapsendringer på Jæren, spør norsk-amerikanerne Sam Nelson og Willian Williamson, som var på besøk på Jæren, om hvor lyngen hadde blitt av.¹⁹³ I underoverskriften skriver Aftenbladet: «Heimvendte Time-buer overrasket over endringene i heimbygda».¹⁹⁴ Artikkelen legger vekt på ordene "overrasket" og "endringer". Ordbruken stopper opp leseren og gjør en oppmerksom på Jærens utvikling første halvdel av 1900-tallet. Mennesket venner seg raskt til endringer, og når endringen er jevn over tid, kan en miste utgangspunktet av syne. I så måte fungerer artikkelen som en korleksjon til jærbuers tilvenning til endringene i landskapet. Slik er artikkelen også en påminning om arbeidet som hadde blitt lagt ned i det jærsk jordbruket. Sett i fra 1950-årenes kontekst, hvor oppbyggingen av landet stod i fokus, er det som om artikkelen har et underliggende moralsk budskap om hva hardt arbeid kan utføre. I 1950 skulle en bygge opp igjen landet, og ved å vise til fortidens bedrifter kunne en motivere til videre innsats. At norsk-amerikanerne var imponert over forandringene kan også ha betydning siden "alt" fra Amerika ble beundret og sett opp til.

¹⁹² Elektrifiseringen av strekningen Egersund – Stavanger ble ikke gjort ferdig før i 1956.

¹⁹³ SA 1950.08.12 s. 6

¹⁹⁴ SA 1950.08.12 s. 6

De store endringene i det jærskelandskapet blir i artikkelen enstemmig presentert på en positiv måte. Etterlysningen om hvor lyngen hadde blitt av oppfattes ikke som en kritikk, men heller som en bekreftelse og et kompliment for den jobben jærboen hadde gjort. Aftenbladets journalist hjelper til med å se artikkelen i dette lyset ved å skrive: «forandringene på Jæren er fantastiske».¹⁹⁵ Med denne kommentaren rammes hele teksten inn i et positivt lys. Det forklarer at norsk-amerikanernes overraskelse er av det positive slaget, når Sam Nelson gjengis avslutningsvis: «Vent i ti-tyve år, så skal dere få se at Bryne er vokst fram til en stor by!»¹⁹⁶

Artikkelen er i stor grad preget av en identitetsskapende historiebruk. At en i tillegg bruker norsk-amerikanske jærboer, forsterker dette inntrykket. Norsk-amerikanere som besøkte Rogaland ble i første halvdel av 1900-tallet ofte omtalt i Stavanger Aftenblad, i tillegg ble brev fra norsk-amerikanere i USA eller Canada trykket jevnlig.¹⁹⁷ At disse er positivt overrasket over landskapsendringene er med på å bygge opp under synet på jærboen. For i fremste rekke er det jærboen og kultivering av jorden som blir rost i artikkelen. Det er derfor ikke lyngen, eller det jærskelandskapet som fremstår som det egentlige hovedbudskapet i artikkelen, men *jærboens arbeid med jorden*. Siden endringene i det jærskelandskapet blir fremstilt så positivt, kan en konkludere med at synet på det "gamle" jærskelandskapet med torv, lyng og hei, ble sett ned på så lenge det ikke ble kultivert. Dette synet på landskapet på Jæren finner en i flere andre artikler i Stavanger Aftenblad i 1950. Et eksempel på et slikt landskapssyn har vi allerede sett på i Oftedal sin lederartikkel, hvor det gamle jærskelandskapet kalles for "fattigslig". Et annet eksempel på en lignende negativ innstilling til det gamle landskapet, finnes i en artikkel om fugleparken på Nærbø. I denne artikkelen nevnes det at før parken ble bygget, fantes det «berre lynghei og myr og sump».¹⁹⁸ Bruken av ordet "berre" fungerer i dette tilfellet som et verdibarometer på det som kommer etterpå i teksten. Det er tydelig at lynghei, myr og sump ble tillagt lite verdi. Imidlertid er det en viktig side ved dette som må understrekes. I de tilfellene en aner et potensial i det gamle landskapet, kan en finne en viss positiv omtale av både torv og lynghei. Dette kommer frem i en artikkel om veibygging mellom Varhaug og Bue.¹⁹⁹ Her blir det beskrevet at den nye veien kan føre til at flere får øynene opp for de muligheter som ligger i viddene langs den nye veien:

¹⁹⁵ SA 1950.08.12 s. 6

¹⁹⁶ SA 1950.08.12 s. 6

¹⁹⁷ Dette ble jevnlig omtalt i 1920, med norsk-amerikaneren Berthel L. Bellesen i spissen. Bellesen skrev en rekke reisebrev fra Amerika, i tillegg ble besøket hans i Norge i 1920 behørig dekket av Stavanger Aftenblad.

¹⁹⁸ SA 1950.11.15 s. 1

¹⁹⁹ SA 1950.11.25 s. 1,8

«(...) i et herad som legger nytt land under seg, der hvor veien er gått foran som banebryter. Til dyrking passer ikke all jorda der oppe, iallfall ikke med én gang. Men kulturbeite kan det bli, og er det først blitt kulturbeite, kan en seinere ta fatt på nydyrkinga.»²⁰⁰

Denne mer positive vinklingen av det gamle jærskelandskapet kommer av hvilke muligheter en ser til å utnytte landskapet. Dette synet på landskapet kan minne om *frontier*-tankegangen, som knyttes til nybyggerne i Amerika, som stadig erobret og inntok nytt land. I sitatet ovenfor ser en spor av denne tankegangen i den første setningen, hvor Varhaug betegnes som en kommune «som legger nytt land under seg».

3.2.4 Stavanger Aftenblads bilde av jordbruket og bonden på Jæren

Det er et gjennomgående positivt bilde som blir formidlet av jordbruket på Jæren i 1950. Størstedelen av fremstillingen kan knyttes til såkalte mesterfortellinger, og dette vil få hovedfokus i denne delen. En mindre del av artiklene er av mer kunnskapsformidlende art, da gjerne i form av intervjuer av fagpersoner som gir råd til hvordan en skal behandle dyrene eller jorden. Disse artiklene synes i mindre grad å være egnet til drøfting siden de er nøkterne og deskriptive i formidlingen. Av hensyn til oppgavens omfang vil ikke disse artiklene bli tatt med i diskusjonen. Det er bare registrert én artikkel som inneholder negativ kritikk av det jærskelandskapet, og denne vil nevnes kort siden den skiller seg såpass klart ut fra de andre.

Det er fire artikler som er særlig gode eksempler på mesterfortellinger om jordbruket på Jæren. Jærbonden blir i disse artiklene fremstilt som hardtarbeidende, utholdende og dyktig med jorden. Den første artikkelen er en blanding av referat og kommentar til en utdeling av diplomer og pengepremier til tre bønder som en mente hadde hatt særlig fremgang innen nydyrkingen.²⁰¹ Artikkelen gjengir deler av det som ble sagt ved utdelingen. I tillegg kommer en kort presentasjon av de tre bøndene og det arbeidet de hadde gjort på gårdene sine. Det er bøndenes arbeidsinnsats som er årsaken til premieringen, og det er dette som blir trukket frem i artikkelen. I den individuelle omtalen av bøndene nevnes det hvor mye av gården som var dyrket mark den gangen de overtok, og hvor mye dyrket mark de hadde på daværende tidspunkt. Lignende sammenligning blir også gjort ved å trekke frem husdyrholdet. I tillegg får bøndene hver sin beskrivelse: Johan E. Friestad «har

²⁰⁰ SA 1950.11.25 s. 8

²⁰¹ SA 1950.02.17 s. 1

alltid vore ein trugen slitar», Jørn Westergård hadde en kone som var «strevsam og dugande», og «[e]tter mange slitsame år sit dei nå godt i det», og Ottar Orstad «sit nå skuldfri på garden», bare 13 år etter han overtok den.²⁰² Den aktuelle saken er et av hovedoppslagene på førstesiden i Aftenbladet. I tillegg til teksten er det trykket portrettbilder av de tre prisvinnerne. Bildene sier ikke så mye i seg selv siden de er nøkterne portrettbilder. Men at saken og bildene ble trykket på førstesiden i avisen, sier noe om at dette var en historie Aftenbladet ville ha frem.

Et oppslag som også trekker frem en jærbonde som eksempel på god arbeidsånd, stod på trykk den 11. mars.²⁰³ Tre bønder fikk Ny Jords diplom for god gårdsdrift. Overskriften til artikkelen er betegnende: *Klepp-buen er ikkje redd steinen*. Under overskriften er det et bilde av et jorde som er fullt av stein. Det er bøndene Ingebret Grude og ekteparet Jon og Dagny Grude, som får hederen. Ingebret var nybrottsarbeider, og hadde i følge Aftenbladet i løpet sine 15 arbeidsår dyrket opp 56 mål jord med spett og spade, samt gravd 7 kilometer med grøfter. Artikkelen får tydelig frem at Grude var en mann som arbeidet både sent og tidlig, i ledige stunder var han også en aktiv fisker. Dette betones ved å avslutningsvis forklare hvordan en kunne finne han: «Vil du snakka med han, må du helst på nybrotet eller du må venta på Revestranda til han kjem med fisk.»²⁰⁴ Jon og Dagny Grude blir også omtalt på en fin måte. Grude hadde, i tillegg til å øke jordbruksarealet på gården fra 45 til 115 mål, vært svært delaktig i andre samfunnsbyggende aktiviteter. Også konen, Dagny, får rosende omtale for sitt arbeid: «Det fall ofte svært mykje arbeid på ho Dagny, men ei god kona er glad for å kunna gjera så mykje som råd er til bate for heimen.»²⁰⁵ Det er liten tvil om at en har med en mesterfortelling å gjøre i dette tilfellet. Det ensidige fokuset på fremgang og vellykket arbeidsinnsats og utvikling, er slående. I tillegg til den store jobben bøndene hadde gjort med sitt gårdsarbeid, hadde de fått tid til både fiske og annet samfunnsnyttig arbeid. Dette arbeidet gjorde jærbonden med glede, akkurat som en ser i omtalen av Dagny Grude. Det kan være interessant å legge merke til den klare formeningen om hva en god kone var, og at det i den sammenheng formidles klare moralske verdier. Gode koner var de som var glade for å kunne arbeide så mye som mulig for hjem og familie.

Begge artiklene er eksempler på en sterk identitetsskapende historiebruk fordi de utelukkende fremhever bøndenes gode og heltemodige sider. Artiklene avspeiler verdier som Aftenbladet syns var verdt å trekke frem på den aktuelle tiden. Gjennom dette får artiklene også en moralsk og

²⁰² SA 1950.02.17 s. 1

²⁰³ SA 1950.03.11 s. 8

²⁰⁴ SA 1950.03.11 s. 8

²⁰⁵ SA 1950.03.11 s. 8

pedagogisk funksjon.

I den neste teksten²⁰⁶ blir arbeidet som jærbonden står overfor nærmere beskrevet.²⁰⁷ Beskrivelsene bygger opp under fortellingene om den jærskke bonden som arbeidssom og utholdende. Argumentasjonen i teksten starter med å vise til de "mange" som har undret seg over jærbuens arbeid med steiner og steingardene på Jæren. Samtidig settes det opp et skille i teksten ved at det ikke er alle som er klar over hvor tungt dette arbeidet er, dette er forbeholdt de som har kjent på jærsteinen. Men jærbonden gir seg ikke selv om steinen og arbeidet er tungt, han overviner steinen med sin styrke, utholdenhet og klokskap. Budskapet som blir formidlet i den første delen av teksten er kanskje et av de klareste eksemplene fra 1950 på en historiebruk som bygger opp under mesterfortellingen om jærbuen og jordbruket.

Det siste eksemplet på Aftenbladets fremstilling av den jærskke jordbruket og den jærskke bonden står på trykk den 16. november.²⁰⁸ Det som gjør at denne artikkelen er særlig effektiv er at den er skrevet om en utenlandsk vitenskapsmann og autoritet på jordbruk, William Vogt. Vogt var på besøk på Jæren i forbindelse med et foredrag han holdt i Norsk-Britisk-Amerikansk forening. Han hadde nylig gitt ut en bok om problemstillingen vedrørende befolkningsøkning og nedgang i jordbruksproduksjonen.²⁰⁹ Løsningen hans var at barnetallet måtte minske og matproduksjonen økes. Det er liten tvil om at Vogt trivdes med å bivåne det jærskke jordbruket på nært hold: «Det var ei glede for meg å få sjå Jæren og kor vel jorda her er utnytta».²¹⁰ Vogt får ved flere anledninger slippe til med rosende uttalelser av jærbonden og jordbruket. Jærbonden blir beundret for sin arbeidsinnstilling:

«For å koma fram med slike avlingar som dei får på Jæren, på denne etter måten skrinne jorda, må det vera eit dugande folkeslag som bur her, seier Mr. Vogt — Dei gjødslar og steller jorda si uvanleg godt, men det viktigaste er det harde arbeidstempoet, viljen til slit med stein og mold. Dei har den rette stridshugen.»²¹¹

Denne uttalelsen kommer etter at Vogt har vært på rundtur på Jæren: først på Tananger, så på Brusand, og til sist på Oppstad. Artikkelen bruker bonden på Tananger som eksempel på hvor mye

²⁰⁶ Se vedlegg 1

²⁰⁷ SA 1950.03.09 s. 5

²⁰⁸ SA 1950.11.16 s. 3

²⁰⁹ «The Road to Survival» var ifølge artikkelen i Aftenbladet en bestseller i Amerika, og oversatt til 10 språk.

²¹⁰ SA 1950.11.16 s. 3

²¹¹ SA 1950.11.16 s. 3

bøndene på Jæren måtte streve for å gjøre jorden dyrkbar. Etter besøket på Tananger kom Vogt med en uttalelsen som også Aftenbladet brukte i overskriften på artikkelen: «Det hadde vore eit forvitneleg eksperiment å senda 50 Jærbuar til Mexico og til Sør-Amerika og sett kva dei hadde kunna gjort med den vanstelte jorda som det er så mykje av der»²¹² Ikke nok at Jæren blir rost, men i dette tilfellet blir Jæren rost på bekostning av bøndene i Mexico og Sør-Amerika. Sett med dagens øyne kan uttalelsen oppfattes ubehagelig, særlig med tanke på de rasekonfliktene som var gjeldende på denne tiden. Vogt uttalte også i en annen sammenheng at det var i orden med mange barn,²¹³ så lenge det er "kvalitetsvare", slik som på Jæren. Ved å kritisere andre store jordbruksland, blir Jæren satt i et fint lys sammenlignet med resten av verden.

Ved siden av disse positive bildene som formidles om jærbonden og det jærske jordbruket, er det bare én artikkel som synes å formidle en form for negativ kritikk. Kritikken kom fra fylkesagronom Frøystad, som ikke var fornøyd med hvordan noen bønder hadde latt gresset på kulturbeitene vokse for mye. Dette ville medføre mindre effektiv bruk av jorden i vekstsesongen. Samtidig etterlyste Frøystad at beitene ble delt opp i flere skifter, slik at en kunne variere mer på hvor dyrene beitet.²¹⁴ Kritikken kom etter at Frøystad hadde vært på en rundreise på Jæren og observert jordbruket. Det er all mulig grunn til å merke seg denne kritikken. Siden dette er den eneste negative kritikken som forekom av jordbruket på Jæren i 1950, sier det sitt om hvilke positive tanker og holdninger som samlet sett forelå. Hvor vidt denne ene artikkelen bidro til å trekke ned det positive bildet om jærbonden og jordbruket, er umulig å si noe sikkert om. Sannsynligvis var den negative kritikken så liten at den ikke fikk noen påvirkning på den gjengse lezers bilde av jærsk jordbruk. Totalt sett ser ikke kritikken i artikkelen ut til å være av tungt nok skyts til å ødelegge bildet som forøvrig blir tegnet i Aftenbladet. Artikkelen synes derfor primært sett å ha en pedagogisk funksjon.

Bildet som Stavanger Aftenblad tegner av jærbonden og det jærske jordbruket, er hardt arbeid, steinplukking, nyrydding, utholdenhet, stahet og kamp med jorden. I tillegg til dette harde arbeidet, hadde jærbonden tid til blant annet samfunnsengasjement og fiske. Med andre ord er det den effektive, driftige og iherdige bonden, som alltid har flere jern i ilden, som blir beskrevet. Jærbonden er ikke bare i en særklasse i nasjonal målestokk, også i internasjonal sammenheng blir Jæren lagt merke til for jordbruket sitt.

²¹² SA 1950.11.16 s. 3

²¹³ Dette gikk egentlig i mot hans prinsipp om maks to barn per familie.

²¹⁴ SA 1950.05.25 s. 5

3.2.5 Stavanger Aftenblads bilde av industrien på Jæren

Industrien på Jæren blir hovedsaklig omtalt i forbindelse med mindre artikler knyttet til utbygging eller nybygging av fabrikklokaler. Det er registrert fem slike artikler i 1950.

Den første artikkelen omhandler firmaet *A/L Rogaland Kaseinlag* sin oppstart av osteproduksjon i de gamle meierilokalene på Klepp.²¹⁵ Disponenten, Lars Voll, forteller at de har planer om å utvide lokalene, samt starte med produksjon av tørrmelk. Den første halvdel av artikkelen kommuniserer slik sett et optimistisk syn på fremtiden. Likevel er den siste halvdel mer avventende i forhold til bedriftens satsing. Noen innvendinger og utfordringer som denne næringen stod overfor, blir diskutert. Det blir stilt spørsmål ved om det var et marked for bedriftens varer, da særlig med tanke på konkurranse fra et Bergens-meieri som også produserte tørrmelk. Det blir trukket frem at tørrmelken kunne brukes i brødproduksjonen, selv om bakerbransjen var lunkne til idéen fordi det ville føre til økning i brødpriene.

Artikkelen fremstår som drøftende fordi den omtaler saken fra flere sider. Selv om artikkelen er kort, er den ikke ensidig. På den ene siden formidler den et positivt bilde av industrien: en bygger nytt og satser på fremtiden. Planene om utvidelse av både lokaler og produkter viser dette. På den andre siden kommer det frem tydelige innvendinger mot satsingen til bedriften. Artikkelen kan leses som om det er disponenten selv som er kilden til de kritiske spørsmålene. Den er uten direkte sitat, men bærer preg av å være gjengivelse av en samtale med disponenten. Dersom dette stemmer, tyder det på at optimismen innen bransjen var begrenset.

A/L Rogaland Kaseinlag blir også nevnt i en artikkel den 24. mars.²¹⁶ Forfatteren trekker frem noen negative konsekvenser av firmaets utvidelse på Klepp stasjon. Det pekes på menneskegjorte endringer i landskapet som en følge av industrien. Deler av Frøylandsvannet ligger ved Klepp stasjon, og i artikkelen blir det fortalt hvordan en fylte deler av en gammel badevik med stein og pukk for å få plass til planlagte utvidelser. Det brukes et dystert språk når disse sidene ved industribyggingen nevnes:

Det vesle skogklede neset med stasjonsmeisteren sin hage og den fine vika utafør

²¹⁵ SA 1950.02.20 s. 1

²¹⁶ SA 1950.03.24 s. 1,3

meieriet er ikkje meir. Gutane som har vakse opp kring her, kan ikkje meir finna att steinane og stadene der dei stod med fiskestengene sine eller gjekk med oteren langs vika. — Det er litt trist å slå fast at denne fine bukta, der folk før sette sikegarna, og fiskarane kasta med not, er vorten ein ørken av stein og sand. — Bryggja ved stasjonen er heller ikkje meir. Ungdomen kringom og idrettsungdomen i bygda vil koma til å sakna denne gode badeplassen. Det var djupt utføre her — det gjekk å stupa — og det var her idrettsungdomen heldt til når dei skulle ta symje-knappen. (...) — Men tidene har skifta.²¹⁷

Måten dette blir skrevet på tyder på at forfatteren hadde et ambivalent forhold til utbyggingen. I den første delen er det som om forfatteren ønsket å minne leseren om endringene som skjedde, og at endringene ikke nødvendigvis var positive. Bruken av uttrykket «er ikkje meir», henleder tankene til begravelser og minnesermonier. Det samme er tilfellet i eksemplet med de lokale guttene, fiskerne og idrettsungdommene. På en annen side ble industrien i samme artikkel også fremstilt på en positiv måte. Det nye ostelageret ble karakterisert som et av Europas mest moderne lager. Industrien på Klepp «driv for fullt, og det er nok å gjera», utstyret var topp moderne, arbeidsjaget og omsetningen var i følge artikkelen, på topp.²¹⁸

Artiklene om A/L Rogaland Kaseinlag er nyanserte siden de ser både positive og negative følger av industriutbyggingen. Det er altså ikke snakk om en ensidig vinkling, eller mytiske tendenser i fremstillingen, slik som tilfellet var ved deler av fremstillingen av jordbruket.

I samme avisutgave som inneholdt den sistnevnte artikkelen om A/L Rogaland Kaseinlager, stod det også et innslag om Kverneland Fabrikk på Frøyland.²¹⁹ Artikkelen handlet om at Kverneland Fabrikk bygget en ny avdeling for å øke produksjonen. Behovet for traktorpløger var så stort at Kverneland hadde problem med å dekke etterspørselen. Bildet som tegnes av Kverneland Fabrikk i denne artikkelen er nøkternt og saklig. Grunnen til den store etterspørselen forklares med at det i etterkrigstiden var en ubalanse mellom importen av traktorer og tilbudet av traktorutstyr fra norske leverandører. Videre blir det sagt at fabrikk eksperimenterte med nye jordbruksredskaper, men at en ikke var i mål enda. Til artikkelen er det knyttet et bilde. Det viser ganske enkelt fasaden av det nye bygget, samt de delene av bygget som var fra gammelt av. Videre i teksten blir det konstatert at fabrikk er i rivende utvikling. I det hele får en inntrykk av at fabrikk er "under tilvirkning",

²¹⁷ SA 1950.03.24 s. 1

²¹⁸ SA 1950.03.24 s. 3

²¹⁹ SA 1950.03.24 s. 3

både når det gjelder nye produkter og nybygget.

I en tredje artikkel, som på mange måter minner om den foregående, presenteres Nærbø-bedriften *F.A. Underhaug* sitt nye industribygg.²²⁰ I artikkelen står det at en utvidelse var helt nødvendig, og at bedriften i lengre tid hadde vært hemmet av plassmangelen. I likhet med artikkelen om Kverneland Fabrikk, er det trykket et bilde av nybyggets fasade. Bildet synes ikke å ha annet formål enn å vise leseren det nye bygget. Fabrikklederen Aksel Underhaug ble intervjuet og samtalen handlet om hvilke planer bedriften hadde for fremtiden. Svarene som Underhaug gav, viser en optimistisk holdning overfor fremtiden, en regnet med å ansette flere arbeidere, samt øke produksjonen. Likevel er også denne artikkelen ganske nøktern, både i fotografiet, det som skrives av forfatteren, og det som intervjuobjektet siteres på. De samme kjennemerkene ser en også i en tilsvarende artikkel om bygging av en trevarefabrikk på Nærbø, som av plasshensyn ikke blir tatt med her.²²¹

En reportasje som skiller seg ut fra de andre er en artikkel om en ostehyllefabrikk på Klepp.²²² Bedriftens navn var *Rekord Treindustri*, og firmaets leder var Sverre Berland. I underoverskriften skrives at Berland «har en gjennom-rasjonalisert bedrift», og på grunn av denne effektiviteten makter en å produsere «kilometervis» med ostehyller. I artikkelen blir det ved flere anledninger trukket frem bedriftens innovative og effektive innfallsvinkel til industriproduksjonen. Det kan se ut som forfatteren fascineres av bedriftens nylig oppfunne maskiner og tendenser til samlebåndsproduksjon: «Alt går på løpende band, og det er veldig dagsproduksjon. (...) Så nå skal saktens osten få hyller å ligge på. Og med den melkemengden vi er oppe i, vil det nok bli ost nok også framover.»²²³ Artikkelen er tydelig preget av et optimistisk syn på fremtiden og på bedriftens mulighet til å tilpasse seg både den nåtidige og fremtidige markedssituasjonen. Forfatterens fascinasjon kan også ses ut i fra at selve produksjonsforløpet og de ulike maskinenes oppgaver blir nøye beskrevet.

Bildet som tegnes av den jørske industrien i 1950 er preget av en nøktern optimisme. En er til tider klar over at utbyggingen av industrien har konsekvenser, imidlertid ser det ut til at en er villig til å betale prisen det koster å bygge ut moderne industri. I artiklene om A/L Rogaland Kaseinlag ble det formidlet både positive og negative tanker om virksomheten. Det ble også antydnet at det fremtidige

²²⁰ SA 1950.07.03 s. 5

²²¹ SA 1950.08.12 s. 1

²²² SA 1950.07.20 s. 3

²²³ SA 1950.07.20 s. 3

markedet for meieriproduktene deres var usikkert på grunn av stor konkurranse. Samlet sett er formidlingen preget av en viss forsiktighet og usikkerhet overfor industriens fremtid. Samtidig ser en tendens til entusiastisk formidling i artikkelen om Rekord Treindustri.

3.2.6 Stavanger Aftenblads bilde av kulturlivet på Jæren

Kategorien *kultur* er i 1950 den kategorien som det er blitt gjort flest funn i. Disse artiklene er igjen delt inn i undergrupper for å gjøre innholdet mer oversiktlig, og kan deles inn i idrett, fortidsminner og religiøsitet.

Det samlede bildet en får av idretten på Jæren kan betegnes som fremadskridende. Den beste grunnen til dette er omtalen av forskjellige fotballbaner som er under bygging. I et intervju med Ragnvald Skjærpe kommer det dessuten frem at Nærbø for ikke lenge siden hadde fått gressbane²²⁴, og at Skjærpe i løpet av sommeren 1950 skulle gjøre klar for gressbane på Varhaug.²²⁵ Den banen som imidlertid blir mest omtalt i Aftenbladet i 1950 er gressbanen på Vigrestad, hvor en hadde baneåpning i mai. Dette ble markert med en turnering bestående av lokale fotballag, og dans på kvelden.²²⁶ Det kommer tydelig frem at arbeidet hadde vært drevet av et veldig dugnadsarbeid fra lokale ildsjeler. Fremstillingen støtter seg på, og bygger opp under, fortellingen om den arbeidsomme jærbuen. I artikkelen trekkes det frem hvilket arbeid som måtte til for å rydde banen for stein. En hadde brukt flere tusen kroner på dynamitt til å sprengte store steiner, og all steinryddingen hadde foregått ved hånd- og hestekraft.

«Ikke mange hadde trudd at det av steinheimen skulle veksa fram ein lokkande grøn tumleplass for sprek ungdom. Folk lo av han Kristoffer Varden og dei som trudde på han — den gongen. I dag ligg verket til galningane som eit vitnemål på kva administrativ dugleik, jarnvilje og sjølofring kan skapa.»²²⁷

Henvisningen til "galningane" er ment positivt, og er et sitat hentet fra formannen i Nærbø idrettslag, som i en festtale sa: «Dei e` gode te` å vera galne på Vigrestad»²²⁸, forøvrig det samme

²²⁴ Nærbø idrettsbane åpnet 12. juli 1947, treningsbanen sommeren 1948, iflg. Langhelle 2014a, s. 6

²²⁵ SA 1950.05.13 s. 1

²²⁶ SA 1950.05.24 s. 4 og SA 1950.05.30 s. 5

²²⁷ SA 1950.05.30 s. 5

²²⁸ SA 1950.05.30 s. 5

sitatet som er overskriften i artikkelen. Jærbuen hadde altså ved en særlig jernvilje og arbeidsinnsats nok en gang forvandlet et håpløst utgangspunkt til et frodig, grønt og gledelig produkt. En interessant observasjon av denne saken er at arbeidsinnsatsen ikke skulle brukes til matproduksjon, men til et kulturelt formål. Dette er et utviklingstrekk som kan si noe om overgangen til en ny tid, hvor folket fikk mer tid til andre sysler enn kun inntektsbringende arbeid. Fremstillingen kan også brukes til å forstå bedre hvordan mesterfortellingene om jærbuen har vedvart gjennom å innta nye roller i nye tider.

Klepp Idrettslag beskrives som banebryteren innen utviklingen av idretten på Jæren.²²⁹ Dette skrives i forbindelse med et forsinket 30-årsjubileum av Idrettslaget. I løpet av disse årene hadde Klepp Idrettslag, i følge Aftenbladets artikkel, «vokset seg stort og sterkt, trass i motstand og vansker». I starten var Idrettslaget mest opptatt av fotball og turn, mens en etterhvert også satset på friidrett og håndball. Idrettslaget var det første laget på Jæren som fikk gressbane i 1937,²³⁰ og først ute med å få grusbane med friidrettsbane rundt i 1938. Dessuten skrives det at «[a]llerede i 1925 fikk laget etter mye strid og møye ført opp Turnhallen.»²³¹ Artikkelen tegner et bilde av idretten på Jæren i fremmarsj, og at Klepp hadde en viktig posisjon i denne utviklingen. At Klepp var i forkant på Jæren kommer også frem i en artikkel om antall idrettsmerker som hadde blitt tatt i Rogaland. Av de 134 personene som tok idrettsmerke, var det Klepp som hadde størst prosentvis gjennomførelse.²³²

Et utvalg artikler om kristenlivet på Jæren forteller om stor aktivitet også på det religiøse området. Nybygging vies stor plass, noe artiklene om Orre-kirken er et eksempel på. Orrekirken ble innviet den 28. mai 1950, og en hadde innvielsesmarkeringer hele pinsehelgen. Aftenbladet hadde denne begivenheten som førstesideoppslag tirsdag 30. mai.²³³ Utenom at artikkelen formidler nybygging og aktivitet på Jæren, blir også dugnadsånden trukket frem. I talen roste soknepresten barna for deres bidrag med å bære skiferstein: «ansiktene strålte over at de hadde fått lov til å være med å bygge kirke.»²³⁴ En sak som kan knyttes til samme tema er 700-årsjubileumet av Oгна kirke, og restaureringsarbeidet som ble gjort i forkant av dette.²³⁵ Sammen forteller artiklene at det religiøse fokuset var sterkt, og at dette var en viktig del av Jærens historie. Dette kommer særlig frem i artiklene om Oгна kirke, siden dette ikke var en ny kirke, men en gammel kirke som hadde blitt

²²⁹ SA 1950.02.04 s. 6

²³⁰ SA 1965.02.24 s. 9

²³¹ SA 1950.02.04 s. 6

²³² SA 1950.04.18 s. 4

²³³ SA 1950.05.30 s. 1

²³⁴ SA 1950.05.30 s. 1

²³⁵ SA 1950.08.26 s. 1; SA 1950.09.08 s. 4; SA 1950.09.11 s. 1

restaurert. I den ene prekenen fra Ognå siteres det: «Denne 700 år gamle kirken står som et vitnesbyrd om den historiske sammenhengen i folkets liv. En tenker sjelden på at hva en er og har i dag, åndelig og kulturelt, er gitt oss gjennom slekters arbeid og slit.»²³⁶ Her refereres det til fortiden og det arbeidet som er blitt lagt ned på Jæren. Artikkelen gjengir de delene av prekenen som bygger på de kjente historiene om jærboen. I det hele inneholder artiklene om Ognå kirke en tydelig historiebruk. Leseren og tilhøreren ble satt i kontakt med fortiden, og en tok også et oppgjør med pessimistiske strømnings i nåtiden: «En ser ikke det som spirer fram av nytt liv. Det kaller til å si: - Videre fram på den gode vei. La arven fornye gleden i nye tiders drakt og krav, så det ikke gror rust på livsviljen.»²³⁷ Artiklene formidler altså et budskap om samfunnsbygging, forankring og identitet. Å bygge opp kirker var en del av dette, selv om det er tydelig at saken gjelder alle deler av samfunnet.

I Stavanger Aftenblad finner en i 1950-årgangen en rekke artikler som kan knyttes til fortidsminner og kulturbevaring. Et eksempel på dette kan være artikkelen fra 20. mars om bygdemuseum på Jæren, og hvordan disse kunne være med på å lære barn og unge om fortiden.²³⁸ Men mest fremtredende er tre artikler som handler om bevaring av jærhus og utgraving av gamle hustuffer. Den første artikkelen handler om *Grødalandshuset*, og hvordan Rogaland Folkemuseum planla å kjøpe huset og bevare det.²³⁹ I ingressen brukes noen verdiladde ord som er med på å vise leseren hva som var forfatterens holdning til saken: «Rogaland Folkemuseum har planar om å kjøpa det fine og verdfulle Grødalands-huset i Nærbø».²⁴⁰ Ved å bruke adjektivene "fine" og "verdfulle" i karakteristikken av huset, formidler Aftenbladet holdninger om saken til leseren. Det er langt i fra selvsagt at alle vil synes at dette huset var fint og verdifullt, noen ville kanskje til og med hevde at det var lure å rive huset.

Den 10. juli trykket Aftenbladet en artikkel om utgraving av en folkevandringstufte på Nærbø. Utgravingen ga ikke særlige resultat, utenom byggetekniske interessante trekk. Det kunne se ut som om byggeteknikken som var brukt på det aktuelle feltet hadde sterke fellestrekk med byggeteknikken på en løe ved det allerede omtalte Grødalandshuset.²⁴¹ Interessen for gamle hus synes å være ganske stor på denne tiden,²⁴² noe som også fremkommer i intervjuet av dr. Eivind S.

²³⁶ SA 1950.09.11 s. 6

²³⁷ SA 1950.09.11 s. 6

²³⁸ SA 1950.03.20 s. 3

²³⁹ SA 1950.04.01 s. 1

²⁴⁰ SA 1950.04.01 s. 1

²⁴¹ SA 1950.07.10 s. 3

²⁴² Her kan en også vise til drøftingen av artikkelen om *Jærveien*, som er behandlet tidligere i kapitlet.

Engelstad i anledning flere besøk han hadde avlagt ved disse husene.²⁴³ Det er tydelig at Engelstad var fornøyd med det han så, i ingressen beskrives Engelstad som "begeistret". Flere av beskrivelsene han gir av de gjenværende husene er også av positiv art. Det formidles altså et positivt syn på de gamle jærhusene, og en ser lyst på å verne disse og bruke noen av dem som bygdetun. Flere gamle hus på Jæren nevnes; Grødalandshuset på Nærbø, et husmannshus på Line og en falleferdig bygning på Obrestad. Det var kun bygningen på Obrestad som Engelstad gav en negativ karakteristikk, grunnet byggets dårlige forfatning. Innledningsvis i artikkelen siteres Engelstad på følgende vis: «han understreket at Rogaland Folkemuseum er inne på en riktig tanke når det vil bevare de gamle bygninger på selve stedet og ikke flytte dem. Bygdetunene vil ha sin store verdi.»²⁴⁴ Av dette blir fortidsvern-tanken understreket og gitt moralsk støtte.

Artiklene om vern av gamle hus på Jæren er interessante ut i fra flere synsvinkler. Artiklene nyanserer bildet av Jæren som et område som "kun" interesserer seg for fremtiden, nydyrking og nybygging. På Jæren er det mange spor i fra fortiden som bør bevares, både i form av gamle hustuffer, gamle jærhus og gjenstander fra fortiden. Artiklene kommuniserer at fortiden var verdifull og viktig å verne. Dette kommer kanskje mest konkret frem i artikkelen om dr. Engelstad. Artiklene er eksempler på en moralsk historiebruk fordi en forsøker å vinne frem med holdninger og verdier som samtiden bør si seg enige i. Samtidig vet en idag at det ikke var uvanlig å skjule funn av fortidige gjenstander en fant i marken i frykt for at det ville sinke eller hindre arbeidet å få arkeologer og eksperter på utgraving. Slike saker kunne på denne tiden være betente, og i de sakene som kom opp kunne bøndene stå i konflikt med myndighetene. Derfor kan artiklene også sees ut i fra at Aftenbladet bruker deres pedagogiske muligheter til å påvirke leseren til å endre holdninger til fortidsminner. Artiklene har derfor både en moralsk og pedagogisk funksjon.

3.3 1965

3.3.1 Jæren i 1965

Landskapet i 1965 var preget av den massive nydyrkingen som hadde foregått i jordbruket i lengre tid. I tillegg hadde større vann og myrer gjennom hele første halvdel av 1900-tallet blitt uttappet for

²⁴³ SA 1950.09.22 s. 1

²⁴⁴ SA 1950.09.22 s. 1

å brukes til jordbruksareal.²⁴⁵ I stor grad var det jordbruket som stod for omveltingene i landskapet. Redskapsutviklingen bidro etterhvert til at intensivering av nyryddingen økte. Steinbukken ble for eksempel avløst av brøyten på 1960-tallet.²⁴⁶ Fra å være et område nærmest uten tre, førte treplantingen til at deler av Jæren fikk lebelter av gran som skulle verne mot vinden.²⁴⁷

Miljøsaken kom i fokus på 60-tallet, særlig i etterkant av Rachel Carsons bok *Den tause våren* i 1962.²⁴⁸ Opprettelsen av Håelva Elveeigarlag på 1950-tallet tyder også på en økende lokal interesse for miljø- og landskapsvern. Imidlertid ser det ikke ut til at aktiviteten i Elveeigarlaget var så stor de første ti årene, men at den tiltok på 1960-tallet. Hans Torgny Indrebø peker i *Årboken for Jærmuseet* på to særlige grunner til at oppmerksomheten om forurensing var økende lokalt: kloakk ble sluppet ut i elva, og to giftutslipp den 13. og 17. juli 1963 førte til stor fiskedødelighet i Håelva. Indrebø sier at: «giftutsleppa skaka folk opp».²⁴⁹ Dette er tegn på endring i måten en tenkte om jærsk landskap og natur. Oppmerksomheten rundt bivirkningene fra industri og maskinelt jordbruk var økende på Jæren på 1950- og 1960-tallet,²⁵⁰ men resulterte ikke særlige tiltak før på 1970-tallet.²⁵¹

Utover på 1960-tallet vokste industrien på Jæren fort. Flere av bedriftene bygget ut lokalene sine ytterligere for å tilfredstille nye markeder og nye behov fra kundene. Kverneland Fabrikk bygget nye haller på Øksnevad, Underhaug bygget nytt på Nærbø, Brøyt satset videre på Ree, mens Kyllingstad investerte i nytt bygg på Klepp.²⁵² Nybyggene vitnet om en strømlinjeformet industri, tilpasset moderne krav til effektivitet og produktivitet. Dette førte også til en spesialisering av industrien som krevde nye avdelinger som hadde ansvar for økonomi, salg og markedsføring. Dette førte igjen til et større skille mellom arbeiderne og "hvitsnippene".²⁵³ I økende grad rettet industrien seg mot nye markeder, gjerne utenfor Norges grenser.

Mens industrien var på full fart fremover, var det jærsk jordbruket på topp når det gjaldt produksjonsinntekten.²⁵⁴ Jordbruket på Jæren hadde i 1965 blitt så modernisert at slåtten kunne bli unnagjort på noen dager. Lars Gaute Jøssang oppsummerer jordbruket i slutten av 1950-60-tallet

²⁴⁵ Hetland 1990 s. 22f

²⁴⁶ Thomsen & Worsøe 2003 s. 205

²⁴⁷ Surnevik 1993, s. 80

²⁴⁸ Originaltittel: *Silent Spring*. Oversatt og utgitt i Norge i 1963.

²⁴⁹ Indrebø 2004:195

²⁵⁰ Setten 2002, s. 69

²⁵¹ Frøyen 2001, s. 32

²⁵² Jøssang 2004, s. 244

²⁵³ Jøssang 2004, s. 248-249. Skillet har likevel blitt betraktet som mindre på Jæren enn andre steder i landet.

²⁵⁴ Frøyen 2001, s. 25

slik:

Gravemaskinane fjerna steinplaga og løyste veiteproblemet og revolusjonerte nydyrkinga. Med nye traktorreiskapar blei også jordkulturen jamt over betre. Til dette kom eit større kunstgjødselbruk. Med større besetningar og sterkare føring blei det også meir og betre lort enn før. Kombinasjonen aukande mengder og ny spreieteknologi stimulerte bruken, og bøndene smurde etter kvart ganske tjukt på. Samla førde dette til at grasavlingane blei endå større enn før.²⁵⁵

Jordbruket var blitt mekanisert, motorisert og effektivisert gjennom mange år, som kontinuerlige svar på økonomiske utfordringer. Jordbruket ble også mer spesialisert, for eksempel var det på Klepp flere som satset utelukkende på gulrot-produksjon. Dyrking av potet gikk drastisk ned etter 1950, men ble erstattet av en stor satsing på grøntfôr og silovekster. Denne utviklingen har sammenheng med at jærbonden i større grad satset på husdyrproduksjon, noe som igjen kan skyldes de relativt små gårdsbrukene på Jæren og lave kornpriser på 60-tallet.²⁵⁶ På 1960-tallet var produksjonsinntektene for jordbruket på Jæren dobbelt så høyt som landsgjennomsnittet. 1950- og 60-tallet kan betraktes som en av de beste periodene for jærsk jordbruk sammenlignet med resten av landet.²⁵⁷

Selv om det jærsk jordbruket var på en bølgetopp i 1965, var det likevel stor diskusjon om forholdet mellom jordbruk og industri, og fremtidige prioriteringer. En industri i vekst krevde større areal i reguleringsplanene, og befolkningsveksten resulterte i at jordbruksområder måtte bli omgjort til byggefelt og infrastruktur. Reguleringsplanen for Nord-Jæren og rykter om industribygging på Forus skapte stor debatt mellom industri og jordbruk. Debatten ble anført av næringsrådets direktør, Bjørn Sundsvik, og redaksjonen i *Bondevennen*.²⁵⁸ Forhåpninger til et fremtidig oljeeventyr i Nordsjøen gjorde at myndigheter og industri la store planer for den videre utviklingen av Rogaland.

Det kulturelle livet blomstret også på Jæren i 1965, med Bryne som det naturlige sentrum for aktiviteten. Bryne kunstforening ble startet i 1954/1955, 60-tallet var dessuten tiåret for bygging av svømmehaller og idrettshaller på Jæren. I 1960 kom det første samfunnshuset på Jæren. Anført av dugnadsgeneralen Tore K. Wiig ble bygget reist på Orre. Det har blitt sagt at det var Wiig som lærte

²⁵⁵ Jøssang 2004, s. 180

²⁵⁶ Frøyen 2001, s. 18

²⁵⁷ Frøyen 2001, s. 25

²⁵⁸ Frøyen 2001, s. 28f

Norge dugnad, og i 1969 ble nok et dugnadsprosjekt på Orre ferdigstilt: Orrehallen.²⁵⁹ I 1962 begynte Nærbø Musikkorps å spille revy på Jadarheim på Nærbø. Jadarheim ble også stedet en samlet seg for å se på teater og film.²⁶⁰ Den religiøse aktiviteten var fremdeles stor.

Idretten hadde et godt grep om folket i 1965. Nå var det ikke lenger bare mennene som drev idrett, håndball var blitt populært blant kvinnene. Klubbhus og idrettshaller ble benyttet til kulturelle aktiviteter som dans, utlodninger og ulike fester. Jærfotballen var fremdeles et godt stykke unna byfotballen, det var ikke før på 70-tallet at Bryne Fotballklubb begynte å gjøre seg gjeldende.²⁶¹ Klepp-turneren Åge Storhaug var Norges beste turner på sin tid, og vant 14 NM-gull og kongepokaler og 6 nordiske mesterskap mellom 1958 og 1972. Han deltok også i to OL. Flere av idrettslagene hadde anlagt løpebane rundt fotballbanene, noe som førte til at det blant annet vokste opp et sterkt friidrettsmiljø på Bryne.²⁶²

3.3.2 Stavanger Aftenblad i 1965

I 1965 hadde Per Thomsen hatt redaktørstolen i Stavanger Aftenblad i ti år. I løpet av disse årene gjennomgikk Aftenbladet større materielle endringer. To punkter ved avisens materialitet som er særlig tydelig er utvidelsen av sidetallet, og bruken av store bilder i reportasjer og i reklamer. En kan også legge merke til at store reklamer er å finne på de fleste sidene i avisen. Sidetallet varierer mellom 12-16 sider i sommerferien, til 28-32 på det meste utenom. I snitt lå sideantallet på rundt 20-24, hvor omtrent halvparten bestod av reklame, resten av innenriks og utenriks nyheter. Imidlertid fikk Stavanger Aftenblad ny presse i desember 1965, noe som utvidet trykkekapasiteten og -effektiviteten betraktelig. Dette medførte noen avisutgaver på hele 48 sider i slutten av året.²⁶³

Nyhetsbildet var preget av vekstoptimisme, særlig med tanke på industrien, hvor for eksempel Rosenberg verft og Kverneland fabrikk var sentrale. Utbyggingen av Røldal-Suldals-vassdraget og Sira- og Kvina-vassdragene, samt byggingen av motorveien og E18 var store inngrep i naturen som skapte interesse og diskusjon. Nasjonalt var nyhetsbildet påvirket av stortingsvalget, og Aftenbladet engasjerte seg sterkt for å få et regjeringsskifte. Av utenriksnyheter ble Vietnamkrigen ofte omtalt, sammen med kappløpet om verdensrommet mellom USA og Sovjet.

²⁵⁹ Gudmestad Undheim 2002

²⁶⁰ Obrestad i Bøe & Smith-Solbakken 2013, s. 44

²⁶¹ Langhelle 2014a

²⁶² Hetland 1990, s. 87

²⁶³ SA 1965.12.02 s. 2

3.3.3 Stavanger Aftenblads bilde av landskapet på Jæren

Fremstillingen i Stavanger Aftenblad om det jærske landskapet blir i stor grad knyttet til spørsmål som omhandler naturvern, dyreliv og problemstillingen om industriell bruk av tidligere jordbruksjord. I det følgende vil noen utvalgte artikler som kan knyttes til det jærske landskapet bli drøftet.

Det første eksempelet på en sak som knytter jærsk landskap og vern av landskapet sammen, er en liten notis den 30. januar som henviste til et årsmøte i *Håelva Elveeigarlag*.²⁶⁴ Notisen er kort og informativ, og får tydelig frem hva som var tema for møtet, og hva som ble vedtatt. Stavangers byveterinær, Bjørn Kjos-Hansen, var innbedt for å holde et foredrag om forurensing av vassdrag, og hvilke utfordringer dette kunne medføre. Etter foredraget var det samtale om hva som kunne gjøres i Time og Hå, men samtalen førte ikke i følge artikkelen, til noen konkrete tiltak.²⁶⁵

Et annet eksempel på vern av landskap er en sak om forbud mot hyttebygging på Bore-stranden. Saken ble omtalt i Stavanger Aftenblad både 15. juni og 2. juli 1965. Den handler om en grunneier som ønsket å selge hyttetomter nær strandsonen,²⁶⁶ men som ble stoppet av Fylkesutvalget i Rogaland.²⁶⁷ Grunneierens argument var at han hadde overtatt gården med videresalg av hytter som en del av den økonomiske kalkulasjonen, og truet med erstatningskrav mot både fylket og kommunen dersom vedtaket ble stående. Fylkesutvalget argumenterte derimot med at området var så spesielt at det måtte vernes og gjøres til et friluftsområde. En fryktet at dersom byggingen av hytten ble godkjent, ville dette skape presedens for fremtiden og føre til ødeleggelse av området. Det gis ikke inntrykk av at Aftenbladet tar side i saken, artiklene fremstår som objektive.

Den 19. juni 1965 står en tredje artikkel som kan knyttes til Jæren og landskapsvern. Det gjelder et tidligere kjent høydedrag på Time, kalt *Smørpigen*.²⁶⁸ I følge artikkelen i Aftenbladet ønsket Time kommune i utgangspunktet å bevare denne. Grunnen til dette var at høydedraget i norsk målestokk var en enestående istidsformasjon, laget av 80.000 kubikkmeter grus. Veivesenet hadde gjort bindende avtale med grunneieren om å kjøpe grusen og bruke den som underlag for nye Europavei 18. Aftenbladet rapporterte at Time kommune gav opp håpet om å bevare haugen, da prisen for å

²⁶⁴ SA 1965.01.30 s.17

²⁶⁵ SA 1965.01.30 s.17

²⁶⁶ SA 1965.06.15, s. 1 og SA 1965.07.02, s. 7.

²⁶⁷ «Fylkesutvalget er fylkestingets arbeidsutvalg. Medlemmene velges blant fylkestingets medlemmer.» Hentet fra Rogaland Fylkeskommunes nettsider.

²⁶⁸ Annen skrivemåte: *Smørpigen*

kjøpe den ut, ble for stor.

Artiklene som er blitt presentert i det foregående, formidler et syn på det jærskelandskapet som verdifullt i seg selv, og som ikke bare har verdi dersom det kan utnyttes til materiell vinning. Formidlingen er altså med på å dreie synet på landskapet i en ny retning. Artiklene viser det offentlige som drivkreftene bak ønsket om verning av landskapet. I tilfellet med *Smørpigjen* ser det ut som at kapitalen vinner over ønsket om å bevare landskapet. Likevel bærer saken et budskap om at kommunen og offentlige instanser i større grad ønsket å ta ansvar for bevaringen av det jærskelandskapet. Underliggende kan en lese at kulturlandskapet har verdi, selv om den ikke kan måles i kroner og øre. Ut i fra de fire artiklene som er behandlet fra 1965, kan en skimte en fellesnevner: staten synes å stå for bevaring av landskapet, mens grunneiere og bøndene står i mot dette, da først og fremst av økonomiske grunner. Mot dette kan en naturligvis trekke frem Hå Elveeigarlag, som arbeidet for bevaring av Håelva, og som var bestående av grunneiere. Motivene for bevaring av Håelva kan dypest sett knyttes til økonomiske hensyn. Slik sett er det kanskje retttest å si at de fire artiklene viser at grunneierne forholdt seg til landskapet ut i fra et fortjenesteperspektiv, mens det offentlige så andre verdier i landskapets egenart enn utelukkende økonomiske.

Aftenbladets mening i disse sakene er ikke åpenbare ut i fra selve artiklene, siden artiklene er preget av saklig formidling av begge siders synspunkter. At Aftenbladet likevel har et landskapssyn og klare formeninger i forholdet til naturvern, finner en blant annet i lederartikkelen den 28. oktober 1965. Lederartikkelen kaster lys over hva som var Aftenbladets holdning til naturvern, og den kan derfor indirekte brukes til å skape en forforståelse av de artiklene om landskap og naturvern som er blitt behandlet frem til nå.

I hovedsak er det vassdrag og kjente fossefall som blir trukket frem i lederen. Poengene er at det hadde skjedd en forandring i styresmaktens holdning i retning vern av naturområder. Samtidig med denne påvisningen advarte Aftenbladets redaktør naturvernbevegelsen om å slappe av, selv om myndighetene så ut til å ha snudd i saken. Artikkelen er således et indisium på avisens holdning til naturvern. Avslutningsvis skrev Aftenbladet: «Hovedstyrets nye holdning til naturvern viser at man nå må ta større hensyn til kravene om skånsomhet enn før, og økt oppslutning om naturvernet er da den naturlige reaksjon på denne gledelige utvikling.»²⁶⁹ At utviklingen i hovedstyret for Vassdragsvesenet blir omtalt som «gledelig» viser Aftenbladets holdning. Det skrives også at Aftenbladet: «vil (...) glede oss over at hovedstyret har skapt ny interesse for nettopp fredning av

²⁶⁹ SA 1965.10.28 s. 2

Månafossen og for at det vakre Bjerkreim-vassdraget kan bevares.»²⁷⁰ Det blir også påpekt at Aftenbladet ønsket en tilsvarende bevaringstanke overfor Suldalslågen og Suldalsvatnet.

En kan trekke den slutning at saker som angår naturvern på lokalt plan på Jæren blir omtalt flere ganger i Aftenbladet i 1965. Avisen brukte sin rolle som samfunnsopdrager til å sette naturvernsaken på dagsorden. Også når avisen trykket informative artikler som handlet om landskapsvern, viser dette indirekte noe av hva Aftenbladet var opptatt av, og hva som var aktuelt i tiden.

Ikke alle artiklene som omhandler landskapet på Jæren er knyttet til naturvernsaken, en kan heller snakke om en todeling hvor den andre halvdel er av mer deskriptiv art. Nærmere bestemt handler én av artiklene om treplanting mot vinden, mens de to andre er beskrivelser av fuglelivet på Jæren. Alle artiklene vil jeg sammenfatte som såkalte *feelgood*-saker. Med dette menes saker som ikke er kontroversielle, men som er "koselige" og som skaper god stemning.

Artikkelen om treplanting på Jæren står på førstesiden til Aftenbladet den 29. april, og har som overskrift: «Til vern mot Jær-vinden».²⁷¹ Den består av en tredjedel tekst og 2 tredjedeler bilde. Bildet viser to personer, Erik Vagle og Jan Andersen, fra Ånestad på Varhaug. De har hver sin spade, og begge er i gang med å grave en grop som grantreet skal plantes i. I bakgrunnen kan en se en typisk jænsk steingard som inngjerder det aktuelle jordet.²⁷² Selve teksten poengterer hva som er grunnene til treplantingen på Jæren. Treplantingen gir ly for vinden og den binder sandjorden. Den tredje grunnen som oppgis er at grantreene var vakre å se på. Nettopp det siste punktet blir understreket og fremhevet i artikkelen: «Men dessuten har den tette granhekken en betydelig estetisk verdi. Det kan en bl. a. konstatere på Varhaug, der granene kneiser som stolte grenaderer på Jær-prærien.» Også intervju-objektet Vagle fremhever det estetiske ved *sitka-granen*, som han planter: «Sitka-granen er like fin året rundt».

Forfatterens poetiske beskrivelse: «granene kneiser som stolte grenaderer på Jær-prærien», kan tolkes på mange måter og sees ut i fra flere sammenhenger. Fremstillingen av landskapet på Jæren som en finner i artikkelen, er, ut i fra min undersøkelse, enestående i Stavanger Aftenblad i 1965.²⁷³ I det tilsvarende kapitlet fra 1920, ble det vist flere eksempler på nærmest poetiske beskrivelser av

²⁷⁰ SA 1965.10.28 s. 2

²⁷¹ SA 1965.04.29 s.1

²⁷² Se vedlegg nr. 1

²⁷³ Riktignok finnes lignende beskrivelser i leserinnlegg, men ikke fra Aftenbladets redaksjon.

det jærskje landskapet. Artikkelen kommuniserer et positivt syn på landskapet på Jæren, og da særlig treplantingen. Dette sier også noe om synet på landskapet: grantre er ikke et naturleg trevirke på Jæren, og at innføringen av den stilles i et positivt lys, uten kritiske spørsmål, forteller at bevarelsen av det "gamle" jærskje landskapet ikke nødvendigvis var så viktig.

Budskapet om treplanting var sterkt fremme ved flere anledninger i Stavanger Aftenblad i 1965, og offisielle landbruksautoriteter hadde flere kronikker hvor en oppmuntret til treplanting. Det hadde også vært kampanjer som forsøkte å bringe skogen tilbake til Jæren opp gjennom hele 1900 – tallet. Dette kan være årsaken til den positive omtalen som gis, og nok et eksempel på hvordan Aftenbladets bruker historien på en "samfunnsoppdragende" måte. I 1965 synes det som at synet på det jærskje landskapet bestod av andre verdier enn bare å utnytte det økonomisk. Landskapet kunne samtidig ha både en estetisk og praktisk verdi. Ut i fra artikkelen kan det se ut som om dette er en konklusjon som både bonde og reporter er enige om.

De to siste artiklene som handler om Jæren og landskapet, *Ved eit spove-reir på myra* og *Brushanene danser ved Orrevatnet*, er skrevet av Stavanger Aftenblads journalist, Karthon Håland. Begge er beskrivelser fra to fugleobservasjoner ute i naturen. Begge artiklene handler om fugler, men observasjonene er gjort på Jæren, og Håland beskriver landskapet på Jæren direkte og indirekte. De direkte beskrivelsene av det jærskje landskapet er imidlertid få: «Yrende fugleliv er det på Jærens myrer og lyngheier nå om dagene.»²⁷⁴ I tillegg viser noen av bildene som hører med artiklene, deler av landskapet. Bildene har fuglene som hovedmotiv, og landskapet er bakgrunn. Det som vises av bakgrunnen, er gresstrå, tuer og en liten del av Orrevannet.²⁷⁵ Begge artiklene er nøyaktige beskrivelser av fuglelivet, nærmere bestemt *spoven* og *brushanen*. Spoven skildres ut i fra spov-parets daglige rutiner, mens brushanen blir omtalt ut i fra forfatterens observasjon av disse fuglenes særegne paringsritual. Brushanen blir gjort ekstra interessant ved at Håland minner om at brushanene hadde vært borte fra Jæren i en mannsalder, men nå var altså en liten koloni kommet tilbake.

De to artiklene kan forstås bedre på bakgrunn av de resterende artiklene som er blitt drøftet i denne delen. Dersom artiklene står hver for seg, kan de være vanskelig å tolke. Men dersom en ser artiklene som Aftenbladet trykket i 1965 under ett, og som sier noe om Jæren og landskapet, kan en trekke noen klarere linjer. For det første viser det at det samlede bildet av landskapet på Jæren ikke

²⁷⁴ SA 1965.05.31 s. 5

²⁷⁵ SA 1965.05.31 s. 5 og SA 1965.06.18 s. 11

i hovedsak var knyttet til økonomisk utnyttelse av landskapet. Det er tydelig at vernet av landskapet var viktig for Aftenbladet i 1965. Med dette som bakgrunn er det lettere å se artiklene av Karthon Håland i en sammenheng fordi artiklene er med på å besvare spørsmålet om hvorfor vern av landskapet var av verdi, til tross for at det ikke nødvendigvis betydde en økonomisk gevinst. For det andre kan Hålands påminnelse om at brushanene hadde vært lenge borte fra Jæren, ha en moralsk funksjon: det jærsk landskapet, som fuglelivet er avhengig av, kan påvirkes av menneskets kultivering. Hålands lille bemerkning er imidlertid gjort på en vennlig og skånsom måte. Det som Håland trolig vil formidle er at mennesket må være varsomme i forhold til fuglelivet. Dette inntrykket forsterkes i artikkelen om spoven hvor han beskriver hvordan fuglen endrer adferd når det plutselig kommer to gutter gående i mot fuglens reir.

Artiklene av Karthon Håland har et folkelig og "koselig" preg. Sett i sammenheng med den samlede fremstillingen av det jærsk landskapet i Stavanger Aftenblad i 1965 er dette med på å tegne et mer romantisk bilde av det jærsk landskapet. En grunn til dette kan være Aftenbladets ønske om et mer reflektert og flersidig syn på landskapet. Innledningsvis i dette kapitlet ble det pekt på at 1960-tallet regnes som tiåret hvor naturvernsaken for alvor kom på dagsorden. Redaktør Thomsen var også en aktiv og engasjert friluftsmann. Dette må tas med når en betrakter denne type artikler i Aftenbladet fordi det sier noen om den samfunnsmessige konteksten.

Den nære beskrivelsen av fuglens bevegelser, sysler og kommunikasjon med partneren, gjør at leseren på en måte blir kjent med fuglen. Denne måten å fremlegge kunnskap om fuglelivet kan forstås ut i fra et naturvernperspektiv. Jo mer kjennskap leseren får til fuglene, jo større empati vil leseren få. Dersom landskapet bare blir vurdert ut i fra økonomiske hensyn, vil også disse fuglene stå i fare for å forsvinne.

Avslutningsvis vil det trekkes frem noen hovedpunkter i Aftenbladets bilde av det jærsk landskapet: For det første ser en at landskapet har en egenverdi, som ikke trenger være knyttet til et økonomisk potensiale. For det andre synes det som at det i hovedsak var de offentlige instanser som var pådrivere og forsvarere av landskapets egenverdi, mens det var bøndene og grunneierne som var pådrivere for å utnytte det økonomiske potensialet i landskapet. For det tredje ser det ut som at tanken om at ensidig utnyttelse av landskapet til å rydde land for jordbruk og industri ville føre til at fuglearter som brushanen, vipen og jorduglen forsvinner, fikk utbredelse i samfunnet. Flere hadde sett at den massive kultiveringen av landskapet på Jæren gjennom 150 år hadde ført til negative

konsekvenser for både landskapet og dyrelivet.²⁷⁶ Artikkelen har slik vært med på å vise den sterke koblingen mellom Aftenbladets dagsorden, og Aftenbladets moralske og pedagogiske bruk av fortiden gjennom artikler som omhandler landskapet på Jæren.

3.3.4 Stavanger Aftenblads bilde av jordbruket og bonden på Jæren

Bildet som blir fremstilt av Stavanger Aftenblad i 1965 om det jærsk jordbruket og den jærsk bonden er preget av følgende hovedtendenser: De sakene som angår jordbruket på Jæren er relativt få. Få av artiklene om det jærsk jordbruket har en positiv vinkling. Jordbruket var en viktig del av Jæren i 1965, og en stor del av innbyggerne var beskjeftiget i jordbrukssektoren, samtidig som jordbruket i 1965 hadde lange tradisjoner og var en sterkt etablert næring på Jæren. Likevel gis det et inntrykk av at Aftenbladet i 1965 i større grad var opptatt av industrien og kulturen på Jæren, enn av jordbruket.

En ny tendens i artiklene som handler om jordbruket på Jæren, er at de er preget av en mer kritisk tilnærming, eller at bonden blir stilt i eit mindre godt lys. Eksempler på det er allerede blitt presentert i delen om landskap og landskapsvern. Noen av artiklene har enda til en negativ klang og trekker frem negative sider ved det jærsk jordbruket.²⁷⁷ De eneste eksemplene på positiv omtale av den jærsk bonden, finnes i omtaler av jærboer som har flyttet bort fra Jæren og startet gårdsdrift andre steder i landet.

Et eksempel på kritikk av jordbruket og den jærsk bonden, kan en finne i artikkelen: *Jærbonden sluttar ikkje opp om slakterisamvirket sitt.*²⁷⁸ Artikkelen refererer til to bondemøter på Orre og Varhaug. På disse møtene rettet direktøren i Norges Kjøtt- og Fleskesentral, Finn T. Isaksen, skarp kritikk til jærboene for manglende oppslutning til kjøttssamvirket i Rogaland. I tillegg til kritikken av skuffende lojalitet overfor samvirkene, slår han også fast at: «... det er ikkje jærbonden verdig at han er så dårleg som han er til å sjå samanhengen i heile produktsutbodet frå fortroa til marknadsføringa.»²⁷⁹ Isaksen understreker at han har respekt for måten jærbonden arbeider med jorden, men at det er klare forbedringsområder når det kommer til vidareforedling og salg. Noe av grunnen til dette relativt kvasse angrepet på jærboene kan være frykten for utenlandsk

²⁷⁶ Se f.eks.: SA 1965.07.01 s. 12; SA 1965.09.03 s. 5; SA 1965.06.14 s.7

²⁷⁷ Med unntak av en liten notis i SA 1965.06.12, s. 9, med overskriften: *Finske bønder imponert av Jærens jordbruk*

²⁷⁸ SA 1965.03.09 s. 7

²⁷⁹ SA 1965.03.09 s. 7

konkurransen. Gjennom deler av 1900 – tallet var det en stadig kamp mellom bøndene og norsk tollpolitikk. I utlandet hadde en redusert kostnadene ved å satse på en enda større grad av industrialisering av jordbruket. Utviklingen hadde, i følge formann for Bondelaget, Hallvard Eika, resultert i egne egg- og grisefabrikker.²⁸⁰ Denne utviklingen fryktet både Bondelaget og bøndene, fordi det ville bety at mange av dem i fremtiden ville bli truet til å måtte gi opp bondeyrket. Hovedbudskapet i artikkelen er *negativ kritikk* av jærbonden. Bildet som formidles er at jordbruket på Jæren hadde forbedringspotensial.

Diskusjonen om jordbruk vis-à-vis industri opptok Stavanger Aftenblad i stor grad i 1965. I tillegg til å dekke flere reportasjer om saken, skrev Aftenbladet en lederartikkel og en påfølgende lederkommentar med overskriften: *På Jærens hellige jord*.²⁸¹ Hovedpoengene til Aftenbladet var at områder som ikke i særlig grad var nyttige til jordbruksformål, kunne brukes til industri. I denne saken var Senterpartiet og Bondevennen uenige med Aftenbladet, de ville ikke at jordbruksjord skulle forkastes til fordel for industrien. Aftenbladet mente at industribygging på tidligere jordbruksområder kunne forsvares dersom dette skjedde på mindre fruktbar jord, og så lenge planer om håndtering av industriens avfallstoffer forelå i forkant av industriutbyggingen. Reaksjonene på lederartikkelen lot ikke vente på seg. Representanter for bøndene reagerte på både overskriften, argumentene og formuleringene til Aftenbladet. Overskriften ble av noen tolket som en ironi og en hån mot gjeldende jordlover.²⁸²

En av grunnene til at overskriften skapte debatt kan skyldes lesernes tolkning av ordet *hellig*. Ordet *hellig* er det eneste adjektivet i overskriften, men det er trolig dette ordet som gjør overskriften både interessant og provoserende. Overskriften henleder oppmerksomheten mot det religiøse på grunn av ordet *hellig*. *Hellig* betyr «utskilt», «skilt ut i fra», og forbindes ofte med noe rent og urørlig. Antagelig var Bibelfortellingene om Guds hellighet, og om hvordan Israelfolket ble opplært til å frykte Gud som hellig og utskilt fra menneskene, felles kunnskap for flertallet av Stavanger Aftenblads lesere i 1965. Parallellene fra Israels paktkiste og det aller helligste rommet i tabernaklet og tempelet, hvor kun ypperstepresten kunne gå inn én gang i året, til et tilsvarende forhold til jorden på Jæren, var sannsynligvis treffende ut i fra den kulturelle og religiøse tilstanden i Rogaland på denne tiden. At Aftenbladets meningsmotstandere i saken, som i hovedsak var bøndene og bondeorganisasjonene, betraktet jorden på Jæren som hellig, ut i fra den folkelige bruken av ordet, er tvilsomt. I så måte kan overskriften tolkes som en overdrivelse fra Aftenbladets side, og som en

²⁸⁰ SA 1965.03.09 s. 7

²⁸¹ SA 1965.03.27 s.2; SA 1965.04.28 s. 3

²⁸² Leserinnlegg fra landbruksselskapets Kristian Rønneberg, SA 1965.04.07 s. 3

umyndiggjøring av motpartens argument. Argumentet fra motparten var at jordbruksjord ikke måtte røres til fordel for industrien. Slik sett kan ordet *hellig* saklig sett brukes om Aftenbladets motpart. Likevel synes den alminnelige bruken av ordet å underbygge at ordbruken er ironisk og er et retorisk grep for å vinne frem med ens eget budskap.

Debatten om *På Jærens hellige jord* kan være et eksempel på hvordan Aftenbladet bruker historien til å legitimere argumentene for industriutbyggingen og industrien som næring. Dette kan en se på ulike måter i ordvalgene: Aftenbladet bemerker det «kjedelige» faktum at bøndenes eget «rekordstore» industrielle anlegg på Forus, *Rogaland Fellessalg*, ble bygget på «kremen av matjorda», på den gamle forsøksgården på Forus sine jorder. Det er liten tvil om at bruken av ordet «kjedelig» kan tolkes i en ironisk retning, og hele argumentet er preget av en sarkastisk undertone. Dette er med på å understreke Aftenbladets argumentasjon, samtidig som en trekker motstanderen i tvil. Aftenbladets oppsummering av sin egen argumentasjonen ble at: «det svekker unektelig forargelsens kraft i anklagene at ikke jordbrukets egne folk skånede jorda!»

Et annet poeng som Aftenbladet trakk frem i debatten var at deler av området som Forus i dag består av, ble drenert i begynnelsen av 1900-tallet for å skape nye jordbruksområder. Derimot hadde området, ifølge Stavanger Aftenblad, i liten grad blitt utnyttet på grunn av jordens manglende kvalitet. Aftenbladet mente at det ikke var noe poeng i at disse ubrukte arealene ikke skulle kunne benyttes på en mer hensiktsmessig måte: «For når man fortrinsvis anvender de store områder som ikke har fristet til oppdyrking i løpet av 50 år, må det sikkert la seg forsvare å plassere en konsentrert industri nettopp her, med muligheter for rasjonell planlegging og gode kommunikasjoner»²⁸³

Den posisjonen som Stavanger Aftenblad tok i saken om *Jærens hellige jord* kan knyttes til en legitimerende bruk av historien. Argumentasjonen til Aftenbladet forsøker i stor grad å rydde veien for nye aktører og institusjoner innenfor industrien, og ikke minst for en stor omveltning når det gjelder selve bruken av jorden. I et demokrati er det ofte en fordel at store samfunnsendringer har fotfeste i folket. Media er et egnet sted for å påvirke folks holdninger og verdier. Ut i fra artikkelen kan det virke som folk flest var positive til industribygging på Jæren, mens motstanderne i stor grad var bønder. Det kan se ut som om Aftenbladet var på majoritetens side, mens bøndene representerte mindretallet. Samtidig gir fremstillingen et inntrykk av at Aftenbladet ønsket de nye tidene velkomne, at de var moderne og fremadskuende, mens jærbøndene hadde blitt liggende tilbake i

²⁸³ SA 1965.03.27 s. 2

utviklingen, var konservative og bakstreverske. Stavanger Aftenblads formidling og historiebruk må derfor settes i sammenheng med en moralsk og pedagogisk funksjon: Debatten viser hvilke verdier og premisser som Aftenbladet ønsket å legge til grunn for videre drøfting av saken: Vurderingen av jordkvaliteten og hensynet til miljøet burde være forutsetninger for debatten. Dette er typisk trekk for det en kan kalle moralsk historiebruk. Samtidig er også historiebruken av en oppdragende art. En kan nok si at all form for argumentasjon på ulikt nivå har et oppdragende, eller pedagogisk formål. Ordbruken i debatten forsterker, som vi har sett, dette inntrykket. Ved å bruke ironi og sarkasme i argumentasjonen, kan det oppfattes som at motargumentene til opposenten er enfoldige, i motsetning til ens egne argument. I debatten om «*På Jærens hellige jord*» ser en altså tydelig at Stavanger Aftenblad bruker sin rolle som samfunnsoppdrager og premissleverandør. Det er mulig at Stavanger Aftenblads dekning av interessekonflikten mellom industri og landbruk kan ha medvirket til større avstand mellom Aftenbladet og bøndene, siden de kan ha blitt oppfattet som industriens talerør i saken.

I 1965 handler mesterfortellingene om den jærsk bonden utelukkende om tidligere jærbønder som hadde flyttet til andre deler av landet. En fellesnevner for disse fortellingene var at utflytterne ble fremstilt i et svært godt lys, samlet sett tegner de et nesten mytisk bilde av jærbonden. Tilsvarende mesterfortellinger om de gjenværende bøndene på Jæren, har ikke blitt funnet i Stavanger Aftenblads 1965-avisårgang.

En av bøndene som ble trukket frem som eksempel på suksessrike jærsk bondeutflyttere i 1965, var Arnold Boganes, fra Sola, og kona, Klara, fra Vigrestad. Familien Boganes hadde flyttet til Åseral i Vest-Agder. Artikkelen innleder med å definere hva som kjennetegner de utflyttede jærbøndene:

Der står vørnad av folk frå Jæren som kjem til Vest-Agder og leiger eller kjøper seg gardsbruk. Dei er alle drivande jordbrukarar som står på både med det eine og det andre. Dei er ikkje bundne av vanedrift og tradisjonar, eller ser berre etter korleis grannane steller seg. Nei, jærbuane driv på sine måtar, og driv med det dei får mest utbyte av.²⁸⁴

Karakteristikken fra artikkelforfatteren innledningsvis bærer preg av ensidig generalisering av bønder fra Jæren. Mesterfortellingen om Jæren var blant annet at "alle" jærbøndene var drivende, selvstendinge og med økonomisk teft. Fremstillingen har mytiske trekk, som vanskelig lar seg

²⁸⁴ SA 1965.06.02 s. 14

dokumentere.

I artikkelen om Boganes blir det lagt vekt på at jærbonden hadde fått seg den største gården i Åseral, hadde flest kyr og leverte mest melk til meieriet. Intervjuet handler om dyrestell, føring og landbruksutstyr. Intervjuet bærer preg av ganske ledende spørsmål i fra forfatteren, for eksempel om Boganes syns gårdene i Åseral er for små, eller om han syns åsdølene har noe å lære i fra jærbøndene. Til det siste svarer Boganes diplomatisk at han tror jærbønder kan lære av åsdølene også.

Avslutningsvis kommer Boganes med en interessant, og kritisk bemerkning, som er rettet mot jærbonden og mentaliteten til arbeidet: «Jærbuane strever gjerne for mykje og går for hardt opp i arbeidet. Ja, dei tek seg knapt tid til å leva.»²⁸⁵ Utsagnet viser til en negativ side ved jærbonden, og at det åpnes opp for en mer flersidig fremstilling av Jæren. Boganes sier også at åsdølene er mer gjestfrie enn hva tilfellet er på Jæren.

Den neste artikkelen om utflyttede jærboer, var å lese i Stavanger Aftenblad den 1. juli 1965. Det var Elling Stensland, opprinnelig fra Time, som ble intervjuet. I følge Aftenbladet hadde Stensland «[m]ed et seigt og målbevisst arbeid, som særmerker jærboen, (...) i all stillhet bygget opp en virksomhet som det står respekt av».²⁸⁶ Artikkelen trekker frem at Stensland hadde satset stort på høns, og at han på daværende tidspunkt var den største egg- og kyllingprodusent i Telemark. Hønseriet til Stensland beskrives som moderne og lettvent, utstyrt med fordelaktige hjelpemiddel som kjøle og heis.

Fremstillingen av Elling Stensland passer således godt inn i forestillingen om den driftige og innovative jærboen, som var et forbilde for andre bønder.

Det siste av tre "utvandrer-brev", finner en i Stavanger Aftenblad den 25. november. Overskriften på artikkelen er: «Jærbo-familie driver godt på Modum», og har mange likheter med de to artiklene som er nevnt ovenfor. Overskriften taler sitt tydelige språk om jærboens fortreffelighet. Innledningsvis blir denne forestillingen bekreftet ytterligere: «Jærboen ligger gjerne et hestehode foran andre når det gjelder å «pine korn av auren», samme hvor i landet han driver sitt bruk. De har liksom et medfødt lag med jord og dyr.»²⁸⁷ I løpet av artikkelen blir dette bildet forsterket igjen:

²⁸⁵ SA 1965.06.02 s. 14

²⁸⁶ SA 1965.07.01 s. 12

²⁸⁷ SA 1965.11.25 s. 16,17

«Og for å si det kort, og fremdeles bruke hestehodet som mål, så driver familien godt, og ligger et godt hestehode foran [de andre].»²⁸⁸

De tre artiklene har altså sterke likhetstrekk: fremstillingen er utelukkende positiv og bygger opp under myter og forestillinger om den jærskke bonden. På hver sin måte bekrefter de myten om den driftige jærbuen, og bygger opp under den. Jærbonden var bedre enn andre bønder, de var mer arbeidsomme, økonomiske, innovative og suksessrike enn andre. Fremstillingen av de utvandrede jærbøndene forsterker dette bildet ved at en sammenligner jærbonden med de andre bøndene i den nye bygda. Et paradoks, som bør nevnes i denne sammenhengen er at en lignende heroisk fremstilling av de gjenværende bøndene på Jæren ikke synes å forekomme i 1965. Det virker som om fokuset til Aftenbladet er å vise at jærbuen klarer seg godt "der ute", og er i stand til å hevde seg sammenlignet med omverdenen. De tre artiklene skiller seg såpass ut i fra den resterende dekningen av jærbonden i 1965, at en kan stille spørsmålstegn ved forfatterskapet. Det kan hende

Hvorfor var det bare de utflyttede jærbøndene som ble knyttet til mesterfortellingene i 1965, og ikke de gjenværende? Kanskje kan en forklaring ligge i samfunnet forøvrig. Det kan se ut til at interessen for "jærsk eksport", generelt sett var stor på denne tiden. Det kunne være eksport av varer, industri eller folk. Dekningen av 1965 i Aftenbladet viser også en stor interesse for kulturell, eller religiøs "eksport"; misjon i andre land. Denne "jær-imperialismen" kan tyde på en høy grad av indre selvtilfredshet som "de andre" også måtte få del i. Kan en slik form for imperialisme være resultatet av en langvarig identitetsskapende historiebruk i medium som Stavanger Aftenblad?

En slik fremstilling som er blitt drøftet i det foregående, bygger opp under, og bekrefter, forestillinger og myter omkring jærbonden. Tidligere i oppgaven har det blitt argumentert for at en slik fremstilling er av identitetsskapende karakter. Disse artiklene kan også springe ut i fra en antikvarisk interesse overfor utflytterne, med paralleller til *Amerika-brevene*, som var vanlige i mange aviser i starten av 1900 – tallet. Slike spalter er knyttet sammen ved at fortiden er det sammenfallende knutepunktet til tross for stor geografisk avstand. Denne form for bruk av fortiden kan ha hatt en identitetsbevarende effekt for utflytterne og ikke minst for den gjenværende befolkning.

En side ved det jærskke jordbruket som får oppmerksomhet fra Stavanger Aftenblad i 1965 kan gå under fellesbetegnelsen "nytenkning". Med det menes omtaler av det jærskke jordbruket som

²⁸⁸ SA 1965.11.25 s. 16,17

fremhever det utradisjonelle, utprøvende og innovative. Tre artikler fra 1965 uttrykker denne nytenkningen. Det ene eksemplet er artikkelen *Ferdige agurkar neste måned* i januar 1965.²⁸⁹ Artikkelen består i hovedsak av ett bilde med noe tekst under. Bildet viser trolig eieren av veksthuset, Johannes M. Wiig, som fornøyd kan konstatere at agurkveksten går som planlagt. Bildet er tatt inne i veksthuset med Wiig i sentrum. Bildet er trolig tatt i en av endene i veksthuset, og i bakgrunnen ser en store deler av de 1200 agurkplantene som er satt ut. Wiig har et tilfreds smil rundt munnen, og hele bildet synes å ha en positiv aura. Teksten bygger opp under en fremgangs- eller utviklingsoptimisme. Dette kan en se når det blir skrevet at småplantene som er satt ut er «lubne og fine» på grunn av *koldioksyd*, et stoff som effektiviserer plantenes utnyttelse av lyset. Bruken av dette stoffet må ha vært relativt nytt, siden det blir eksplisitt nevnt i artikkelen. Derneft fremhever artikkelen at de nye veksthusene er i stand til å starte produksjonen av agurk og tomat tidligere enn de eldre veksthusene. Det lønner seg, med andre ord å satse på ny teknologi i jordbruket.

Nytenkningen som forekom på Jæren kan hovedsaklig knyttes til jordbruket, i form av nye driftsmåter, nye inntektkilder, eller ny teknologi. Den 7. august 1965 trykte Aftenbladet artikkelen: *Nærbø-bonde har funne opp ny potet-opptakar*. Artikkelen er en beskrivelse av denne nye potet-opptakeren, som ble konstruert av bonden på Hå prestegård, Hans O. Njærheim. Det blir nevnt i ingressen at denne oppfinnelsen stiller seg inn i rekken av Njærheims oppfinnelser. Tidligere hadde han også funnet opp en steinhenter, gulrotkutter og en silo-spreder.²⁹⁰

Artiklene *Ferdige agurkar neste måned* og *Nærbø-bonde har funne opp ny potet-opptakar*, kommuniserer et positivt syn på jærbonden. Dette kan tolkes i retning av mesterfortellingen om jærbonden som prøver ut nye ting, som våger å trø nye stier og satse på det uprøvde. Det er ikke registrert noen artikler i 1965-utgaven til Aftenbladet med et kritisk blick på jærsk nytenkning, dette er med på å underbygge den positive fremstillingen av jærbonden og innovasjon.

Et annet eksempel på jærsk nytenkning i jordbruket, stod på trykk den 31. august 1965: *Null-beiting på Jæren har gitt meirsmak til neste år*.²⁹¹ I artikkelen blir det sagt at noen bønder på Jæren hadde prøvd ut "null-beiting" i løpet av sommeren. Null-beiting var at kyrne ble stående inne på bås gjennom hele sommeren, mens bonden serverte dem nytt, forhaustet gress hver dag. På denne måten ble mindre deler av gresset tråkket ned og slik gått til spille. I følge en av bøndene som

²⁸⁹ SA 1965.01.21 s. 24

²⁹⁰ SA 1965.08.07 s. 6

²⁹¹ SA 1965.08.31 s. 10

hadde prøvd dette ut, Kåre Skadsem, var metoden mer effektiv, og han kom til å følge de samme prinsippene neste år.

Artikkelen om null-beiting skaper også et bilde av den jærsk bonden som nysgjerrig og utprøvende. Dette er egenskaper som tradisjonelt sett har blitt knyttet til jærbonden, som en også så i de to foregående artiklene. Det som særpreger denne artikkelen er at artikkelforfatteren opplyser om hvorfra jærbuen har fått inspirasjonen til å prøve ut det nye. Inspirasjonen i denne saken ble hentet fra bønder på østlandet og i Danmark. At inspirasjonskilden blir opplyst, gjør at artikkelen ikke passer hundre prosent inn i den typiske mesterfortellingen om jærbonden. Sannsynligvis har jærbuen alltid hentet inspirasjon fra et sted i forbindelse med nytenkning i jordbruket. Et eksempel på det kan være Underhaug sin steinbukk, som nærmest kan kalles et symbol på jærsk jordbruksinnovasjon. Imidlertid kom steinbukken opprinnelig fra Skottland, men ble forsterket og tilpasset jærsk forhold av Fredrik Underhaug. Det forekom utvekslinger av ideer mellom Jæren og Amerika, på lik linje som det skjedde utveksling av personer. Poenget med disse eksemplene er å vise at jærbonden alltid har hentet inspirasjon utenfra, og videre tilpasset produktet til egne behov. Dersom inspirasjonskilden ikke blir kommunisert, vil leseren sitte igjen med det inntrykket at jærbonden har "funnet opp kruttet" på egen hånd. Dette vil kunne gi en større grobunn for mytedannelser, mesterfortellinger og felles identitet, enn om inspirasjonskildene hadde blitt presentert. I tillegg til fraværet av kritiske og negative artikler om nytenkning, bygger artiklene opp under mesterfortellingen om jærbonden. Likevel anes en dreining i artikkelen om *null-beiting*, hvor jærbonden ikke får æren for nytenkningen alene, men hvor inspirasjonskildene blir trukket frem.

På en side er fremstillingen av jærbonden og det jærsk jordbruket også preget av en noe kritisk holdning til bonden og jordbruket. Selv om det finnes eksempler på mesterfortellinger, handler de oftest ikke direkte om datidens bonde på Jæren, men om utflyttede jærbønder og i tilknytning til innovasjon og nytenkning. Aftenbladet tok også industriens side, i mot bøndene, i det generelle spørsmålet om utnyttelse av jordbruksareal. På tross av dette – de artiklene som setter jærbonden i et utelukkende positivt lys og som inneholder mesterfortellinger om jærbonden er få og små. I sum vil jeg hevde at forekomsten av identitetsskapende historiebruk, knyttet til jærbonden og jordbruket, er til stede i Aftenbladets fremstilling i 1965. Men å si at den er sterkt til stede, vil være en overdrivelse.

3.3.3 Stavanger Aftenblads bilde av industrien på Jæren

I dette kapittelet skal Stavanger Aftenblad sin formidling av den jærske industrien drøftes nærmere. Bildet som skapes av industrien på Jæren kan kort oppsummeres som: innovativ, fremtidsrettet og moderne. Bildet bærer klare preg av *mesterfortellinger*, hvor glansbildet av den jærske industrien blir presentert. Kritiske spørsmål og negative vendinger synes utelatt i omtalen. I det følgende vil jeg forsøke å begrunne og utdype dette bildet som Aftenbladet formidler av den jærske industrien i 1965.

Et av eksemplene på en ukritisk og positiv formidling er en helsides artikkel om Kverneland fabrikk.²⁹² Bedriften hadde bygget to store produksjonshaller på Øksnevad grunnet stor økning i etterspørselen av ploger. Artikkelen beskriver økningen på flere måter: både i teksten og i en egen faktaboks. I tillegg er det trykket 3 bilder. Både tekst og bilder taler det samme språk: Kverneland Fabrikk hadde blitt store. I faktaboksen skriver Aftenbladet med stor skrift: «Kvernelands Fabrikk har aldeles forvokst seg i de gamle fabrikklokalene ved Frøylandsvatnet og er nå på flyttefot over til i sitt nyskapt mønsteranlegg på Øksnevad i et kjempeforsøk på å ta innersvingen på en overveldende utvikling».²⁹³ Bruken av ordene "forvokst" og "kjempeforsøk" viser til bedriftens kvantitative vekst, mens ordet "mønsteranlegg" sier at på tross av veksten, er ikke kvaliteten på anlegget og produktene forringet. Det største av bildene er plassert sentralt i artikkelen, og viser to dresskledde herrer fullstendig omringet av ploger. Bildet er tatt i fugleperspektiv, og får frem at det er snakk om store produksjonsmengder i bedriften. At mennene er dresskledde, kan ha betydning for formidlingen: Kverneland fabrikk er en seriøs og suksessfull bedrift. Det er ikke findresser en forbinder med smed-yrket, snarere tvert imot. Likevel, Kverneland fabrikk hadde ekspandert så mye, at fabrikkens var blitt storforretning, hvor dresskledde direktører var dagligdags. Det andre bildet er også tatt i fugleperspektiv, og viser det som blir kalt "ferdiglageret", stedet hvor de ferdiggjorte produktene ble samlet. Like ved siden var det anlagt jernbaneskinner, hvor produktene kunne fraktes videre med Jærbanen. I bildeteksten blir det også forklart at en kan se den automatiserte banen med ploger under produksjon. Disse hadde blitt automatisk lakkert, og var på en "tørkerunde" rundt i fabrikkens når bildet ble tatt. Det tredje bildet er et flyfoto, hvor en ser de to hallene, som stod i ferdige i 1965, med utsikt over Frøylandsvannet og den gamle Kverneland fabrikk i bakgrunnen.²⁹⁴ Bildet er tatt i en vinkel som gjør at de nye hallene ser enorme ut i forhold

²⁹² I dag verdens ledende leverandør av landbruksredskap, særlig kjent for plogen. Grunnlagt av Time-buen O.G. Kverneland i 1879. (www.no.kvernelandgroup.com)

²⁹³ SA 1965.03.27 s.10

²⁹⁴ Se vedlegg 2

til de gamle. Plasseringen av den nye hallen i bildet gjør også at disse er naturlige blikkfang. Hele bildet kan tolkes som en sammenligning av det gamle og det nye, på fremgangen og utviklingen til Kverneland fabrikk. Dette er også synlig i det siste sitatet fra Aftenbladet: en bruker begrepene "gamle fabrikklokal[er]" og "nyskapt mønsteranlegg" i mot hverandre, noe som understreker møtet mellom gammelt og nytt. Det kommer også tydelig frem, både i teksten, og på bildet, at byggingen av den nye fabrikk er gjort på lyngheien. Det blir ikke stilt kritiske spørsmålstegn ved dette inngrepet i det jærsk landskapet.

Dersom en ser etter en moral i artikkelen, kan dette anes i et av sitatene av fabrikkens grunnlegger, Ole Gabriel Kverneland: «Klok av skade satte direktør O. G. Kverneland i gang et planleggingsarbeid som etter norsk målestokk må være uhyre grundig. Hans begrunnelse var som alltid forståelig og folkelig: Vi har lært at det er bedre å planlegge for stort enn å bygge for lite»²⁹⁵ Store deler av artikkelen kan knyttes til denne moralen: det lønner seg å satse, og det lønner seg å satse på fremtiden. I dette kommer det frem et positivt fremtidssyn, eller *forventningshorisont*, for å bruke Bernhard Eric Jensen sin uttrykksmåte.²⁹⁶ Den bruken av historie som er i aktivitet i dette sitatet, kan på en måte kalles legitimerende, men med tette bånd til det moralske. Sitatet fra fabrikkens avdøde grunnlegger brukes som et argument for å legitimere datidens syn på fremtiden. Den store satsingen som forekom i Kverneland Fabrikk ble legitimert ved å henviser til en fortidig autoritet.

Industrien på Jæren var i ekspansjon på 1960-tallet,²⁹⁷ og Kverneland Fabrikk var langt i fra den eneste aktøren som kunne vise til fremgang. Foruten Kverneland Fabrikk, så har Stavanger Aftenblad i løpet av 1965 tre reportasjer av industribedrifter på Jæren. Disse var Reime & Co's redskapsfabrikk på Nærbø,²⁹⁸ Jærbetong på Nærbø²⁹⁹ og Jæren Automasjonsselskap på Bryne, som var eid av rundt ti jærbedrifter i 1965.³⁰⁰ Artikkelen om Kverneland Fabrik kan fungere som en mal for presentasjonen av de andre bedriftene, men de andre vil ikke bli behandlet like nøyaktig som artikkelen om Kverneland Fabrikk, grunnet faren for gjentakelse. Jeg vil i stedet trekke frem noen særlige fellestrekk og forskjeller, der det kan være aktuelt for analysen.

Det er brukt bilder ved alle fire artiklene. Bildene er i aller høyeste grad med på å forsterke det

²⁹⁵ SA 1965.03.27 s. 10

²⁹⁶ Jensen 2003

²⁹⁷ Jøssang 2004, s. 149ff (se hele kapitlet "Grenselaus industrivokster")

²⁹⁸ SA 1965.05.26 s. 14

²⁹⁹ SA 1965.06.12 s. 8

³⁰⁰ SA 1965.12.31 s. 6

skriftlig budskapet. De viser det særegne, og kanskje det stolte, ved de forskjellige bedriftene. I artikkelen om Reime & Co er det brukt to bilder. Det ene bærer preg av å være tydelig oppstilt, hvor fabrikkeieren, T. H. Obrestad, og kontorsjefen, A.T. Zachariassen, dresskledd står inspiserende over en av bedriftens mange potetopptakere. Det andre bildet er tatt av den nye fabrikkhallens fasade, med togsjennene av Jærbanen i forgrunnen. Bildeteksten viser at dette ikke er et tilfeldig valg av motiv: det viser til forholdet mellom jærbanen og fremveksten av industrien på Jæren, og at dette forholdet fortsatt var viktig selv om Jærbanen var nærmere 90 år i 1965.³⁰¹ Slik sett inneholder bildet sterke historiske referanser, og i likhet med det ene fotografiet av Kverneland Fabrikk, så viser dette klart til brytningen mellom gammelt og nytt. Bygningen karakteriseres som: «...firkantet og enkelt, men med vakre fasader og store dimensjoner er det ganske praktfullt å se til.»³⁰² Bedriften omtales også som «moderne», og det legges vekt på å fortelle hvordan utviklingen fra å være en liten bygdesmie, til å bli en millionbedrift, har foregått. Bedriften Reime & Co nevnes også i en annen artikkel i Aftenbladet, den 29. april 1965.³⁰³ I den artikkelen kommer det særlig frem et bilde av fabrikk, som ikke kommer frem i artikkelen av 26. mai: bildet av den "eksporterende" jærbuen. I denne korte artikkelen ble det opplyst at firmaet skulle være med på en utstilling i Jonköping, Sverige, og at fabrikkeieren, T. H. Obrestad, hadde forventninger til at utstillingen skulle gi gode resultat. Aftenbladet fokuserer i artikkelen på at den jærske industrien hadde blitt en eksportvare, og at Jæren slik hadde blitt interessant for omverden.

Artikkelen om *Jæren Automasjonsselskap* har mange av de samme fellesnevnerne som de foregående artiklene. Bildebruken ser ut til å ha samme funksjon: en forsterkning av det skriftlige innholdet. Det ene bildet er oppsett, nok en gang med to av bedriftens ledende skikkelser dresskledd, og i full sving med utprøving av et av bedriftens produkt, en lakkerings-robot. Bildene av disse dressklede direktørene gir et sterkt inntrykk av å være oppstilte. Det hadde kanskje vært mer autentisk dersom det var en av bedriftens vanlige arbeidere som ble fotografert mens han jobbet. Måten bildene er satt opp, forsterker fortellingen som ønskes å formidles: at bedriften var en seriøs aktør.

Artikkelen *Jær-industrien går inn i det nye år med roboter*³⁰⁴, handler hovedsaklig om *Jæren Automasjonsselskap*, som var den ledende aktøren på Jæren innen sitt fagfelt. I alle artiklene som handler om den jærske industrien, synes det å være en redaksjonell fascinasjon av ordet *automasjon*

³⁰¹ Jærbanen ble åpnet i 1878

³⁰² SA 1965.05.26 s. 14

³⁰³ SA 1965.04.29 s. 7

³⁰⁴ SA 1965.12.31 s. 6

og *automatikk*. Disse ordene går igjen, og ser ut til å være et trend-ord, som forbindes med tanken om innovasjon og modernitet. En stor del av beskrivelsene i artiklene handler nettopp om å forklare disse nyvinningene. Disse avsnittene bærer preg av å være formidlere av noe nytt. Dette kan tolkes ut i fra de nøyaktige skildringene som blir presentert. Som et eksempel på disse nøyaktige skildringene, kan artikkelen om oppstarten av *Jærbetong* siteres:

Helt automatisk er ikke det betongblanderanlegget som nå er satt i drift på Nærbø — en må nemlig trykke på knapper for å sette de forskjellige maskiner i gang. Det nyeste er å stikke inn hullkort, og så gjør automatikken resten. Men mennesket må jo være til stede. (...) Lastebiler tipper sand og singel i en diger trakt. Et løpeband fører det til topps til siloer. Fra kontrollbordet kan en ved å skru på knopper og trykke på knapper blande nøyaktige mengder sement, sand, singel og vatn. Alt blir veiet, og ikke nok med det. For å få den riktige konsistens, tilsettes vatn til et Watt-meter viser akkurat den kraft blanderen skal bruke for å røre i betongen! Automatiske kontroller sørger for at intet nytt råstoff kan fylles på før det første er tømt ut, blandetiden kan ikke forkortes, for et ur står på en viss tid, og mannen ved trykknappene kan ikke slippe ferdigbetongen ut uten at sjåføren i trommel-bilen trykker på en bestemt knapp nede. Alt dette er gjort for å sikre kvaliteten og også sikre mot uhell.³⁰⁵

At sitatet er nesten halvparten av artikkelen, utenom bildet, sier sitt om hvilken vekt som ble lagt i å vise leseren den avanserte teknologien bedriften benyttet seg av. Dette gir artikkelen preg av å formidle "det nye" i tiden, samt en fascinasjon og beundring av den nye teknologien, og menneskene som tok den i bruk. Utropstegnet som står midt i det foregående sitatet kan stå som et argument for denne fascinasjonen av det nye.

Ut i fra Aftenbladets reportasje om Jæren Automasjonsselskap, ser det ut som om dette selskapet var en sentral aktør når det gjaldt utviklingen av automatiske system i regionen. I følge Aftenbladets artikkel var selskapet felleseid av «10 store jærbedrifter», og arbeidet med: «elektroniske framtidsmaskiner - roboter som sprøytelakkerer dirigert av lyder».³⁰⁶ Bedriften synes slik sett å være en viktig grunn til den positive forventingen som det synes å råde til industrien på Jæren. Denne fremtidstroen ser ut til å hvile på en selvsikkerhet om at en videre ekspansjon ville være mulig, takket være de innovative kreftene som rådet på Jæren.

³⁰⁵ SA 1965.06.12 s. 8

³⁰⁶ SA 1965.12.31 s. 6

Fremtidstroen og viktigheten av å satse på "morgendagens" teknologi, er tydelig å spore i en artikkel skrevet i forbindelse med daglig leder av Brødrene Hetland, John Hetland, sin 50-årsdag. Det ble ikke skrevet mye om Hetlands liv, men nærmest utelukkende om jærindustrien og hva som var grunnen til den industrielle ekspansjonen på Jæren.³⁰⁷ I den første delen av artikkelen ble det trukket frem hvordan bedriften hadde blitt en internasjonal aktør, som leverte store produkt både i Sør-Amerika og i Kina. Det ble også lagt vekt på bedriften som nytenkende og fleksibel nok til å endre produksjonen inn i mot nye, potensielle inntektsområder og -markeder. Fortellingen om den arbeidssomme jærbuen blir nevnt både i en del av overskriften: «Jærbuen er en dyktig arbeider», og i Hetlands egen grunngivelse av den jærskke industrisuksessen: «La meg først understreke at vi har en meget god, dyktig og energisk arbeidskraft å bygge på. Befolkningsoverskuddet fra det jærskke jordbruk er et folkeferd som vet å gjøre jobben.»³⁰⁸ En annen forklaring som Hetland gir, er industriklimate på Jæren. Den enkelte bedrift hadde spesialisert seg på forskjellige produkt, og stod slikt sett ikke i et direkte konkurranseforhold til den øvrige industrien. Dette førte til en større åpenhet mellom bedriftene, i tillegg til at en utvekslet ideer og erfaringer med hverandre.³⁰⁹ Akkurat det punktet vektlegger også Aftenbladet i overskriften: «Jærbedriftene "kler" hverandre».³¹⁰ I den siste halvdelens rettes fokuset mot fremtiden, og hvilke utfordringer som Hetland tror den jærskke industrien vil stå overfor da. Hetland trekker frem utviklingen innen automasjon som et område det må rettes sterkt fokus på fremover, særlig når det gjelder utdannelse.

En annen side ved Aftenbladets formidling av den jærskke industrien kan en se i sammenheng med oljeindustrien, som skulle gjøre seg gjeldende i siste del av 1900-tallet. I forbindelse med de første spadetakene i byggingen av *Shellraffineriet* på Sola, skrev Aftenbladet en lederartikkel om saken.³¹¹ Hendelsen ble markert med blant annet tilstedeværelse av daværende industriminister, Karl Trasti, og datoen 29. juni 1965 kan stå som et symbol på startskuddet på en ny epoke innen norsk industrihistorie.³¹² Artikkelen er skrevet med utgangspunkt i det nye raffineriet på Sola, som ut i fra den geografiske plasseringen, faller noe utenfor denne oppgavens avgrensning. Likevel trekker redaktøren inn andre sider ved Jæren i diskusjonen, som gjør at artikkelen er høyaktuell i denne oppgaven. Det interessante er nemlig hvordan Aftenbladets redaktør, Per Thomsen, beskriver Jæren som industriområde, og bruker industrien på Jæren som begrunnelse for at oljeindustrien på Sola vil lykkes:

³⁰⁷ SA 1965.12.04 s. 10

³⁰⁸ SA 1965.12.04 s. 10

³⁰⁹ Jfr. Redskapsfabrikkenes landslag.

³¹⁰ SA 1965.12.04 s. 10

³¹¹ SA 1965.07.02 s. 2

³¹² Urvik 2004 s. 69

Men sprunget ut av Jærens naturlige næringer, og skapt av driftige jærboers eget initiativ, er det i alle jærbygder etterhånden vokst opp et industrielt miljø, som i hvert tilfelle er solid fundert og harmonisk tilknyttet de gamle næringer. Grunnlagt på jærsk erfaring og kyndighet er en stor del av denne industri på samme tid klart utadvendt, med sikte på utenlandske markeder, slik at det heller ikke virker fremmed om man nå i dag får utlandets eget initiativ inn på Jæren. Vi skulle derfor trygt gå ut fra, at verken den hektiske anleggsvirksomhet, eller dens senere moderne og sterkt automatiserte drift av anlegget, vil stille Jæren overfor problemer og nyomstillinger som vil skape vansker av den art man ellers kan se i lignende tilfelle andre steder i landet.³¹³

Hele lederartikkelen er i hovedsak en argumentasjon for hvorfor det passer godt å anlegge et oljeraffineri av Shells størrelse på Jæren. Først ble det forsikret om at Sola ikke vil bli et nytt "Klondyke", som vil komme til å bli liggende øde etter at naturressursene er oppbrukt. De øvrige jærbygdene var, i følge Thomsen, et bevis på at sådan ikke ville skje med Sola. Derimot ville det nye raffineriet kunne dra nytte av den kunnskap og kompetanse som en hadde opparbeidet seg i den jærskke industrien. Deretter blir det bemerket at denne industrien ikke står tilbake for andre steder i landet. Igjen blir ord som moderne og automasjon knyttet til industrien på Jæren. I dette tilfellet skjer det indirekte ved å betrygge leseren om at den jærskke industrien ville kunne dekke behovene for modernitet og automasjon som det nye anlegget krevde. I tillegg trekkes det frem at den jærskke industrien er "utadvendt", noe som også er et kjennetegn ved flere av de andre artiklene om Jæren i 1965. Samtidig ser en i sitatet at jærboen betegnes som "driftig" og initiativrik. Forholdet mellom industri og landbruk var "solid fundert" og "harmonisk tilknyttet". Tidligere i artikkelen ble også forholdet mellom industri og landskapet beskrevet slik: «Jæren har allerede fra før av undergått en forvandling og en tilpassing som har hatt et naturlig grunnlag og et naturlig forløp.»³¹⁴ Artikkelen favner slik vidt i emneområdet, og kan egentlig trekkes inn i alle kategoriene som er satt opp.

Aftenbladet bruker altså Jæren som argument for å ønske det nye oljeraffineriet på Sola velkommen. Med andre ord kan en si at Jæren generelt, og den jærskke industrien spesielt, blir brukt til å legitimere oppstarten av en ny industri. På en måte er Stavanger Aftenblads vinkling forståelig. Sola var bestående av bønder og noen få ansatte i hæren og flyplassen. Utenom dette kan Sola kalles en industriløs kommune før 1965.³¹⁵ Når jærbygdene forøvrig hadde bygget opp en

³¹³ SA 1965.07.02 s. 2

³¹⁴ SA 1965.07.02 s. 2

³¹⁵ Urvik 2004 s. 59

suksessfull industri, kunne en ikke se noen grunn til at det samme ikke skulle kunne skje på Sola. Slik blir også jærbygdens industri brukt som et eksempel til etterfølgelse for Sola kommune.

En slik bruk av Jæren som Aftenbladets redaktør gjør i denne lederartikkelen kan ha en sterk påvirkningskraft når det gjelder bekreftelse og opprettholdelse av fortellingene om Jæren. Det er en betydelig identitetsskapende faktor når holdninger og verdier som Jæren knyttes til, kommer fra redaktøren i Stavanger Aftenblad. Når den jærskke industrien blir dratt frem, og på toppen av det hele fremvist som eksempelet til etterfølgelse, kan dette ha sterk virkning på selvforståelsen, både for den jærskke industrien, men også for den vanlige jærbu.

Artiklene som har blitt drøftet maler altså et svært positivt bilde av industrien som foreligger på Jæren. Svært få kritiske eller negative spørsmål eller kommentarer nevnes, men det kommuniseres i stedet en nostalgisk fascinasjon av industriens vekst, størrelse, modernitet, profesjonalitet og effektivitet. En kan stille seg spørsmålet om hvorfor det i så stor grad er glansbildene som er fremtredende i Aftenbladets formidling av den jærskke industrien, når det med all mulig sannsynlighet var mange konkurser og mislykkede foretak også? Uansett hva svaret måtte være, så er bildet av den jærskke industrien, som Aftenbladet formidler i 1965, i stor grad en mesterfortelling om jærens suksessfulle beskjeftigelser. Disse fortellingene har blitt knyttet til en identitetsskapende, moralsk og legitimerende historiebruk.

3.3.4 Stavanger Aftenblads bilde av kulturlivet på Jæren

Omfanget av artikler som kan knyttes til denne oppgavens kulturavgrensing, er rimelig stort, og det nytter ikke av plasshensyn å omtale alle. Derfor vil det i denne delen legges frem noen hovedtendenser i Stavanger Aftenblads dekning av Jæren i 1965. Materialet kan først og fremst deles inn i tre hovedgrupper: "dugnad", "idrett", "kunst" og "religiøs aktivitet".

Et av de typiske trekkene ved det jeg kaller "kulturliv" på Jæren i 1965, er fortellingen om jærbus gode dugnadsånd, og viktigheten av fellesskapstanken. Denne fortellingen kom til uttrykk ganske tidlig i Aftenbladets 1965-utgave, som en følge av en veldig vindfull periode i februar. I en vinterstorm midt i februar ble drivhuset til Torger Erga, på Orre, revet ned. I den forbindelse satte styret for samfunnshuset på Orre igang en storstilt dugnad i lokalbefolkningen for å reise opp

drivhuset igjen på.³¹⁶ Aftenbladet er ikke sene med å berømme Orre-buen for dette initiativet, og gir saken oppmerksomhet på førstesiden to dager på rad. Artikkelen er fulle av lovord, som: «Hatten av for Orre-buen», og «Orre-buen kan det!» I det siste innslaget blir også den felles dugnaden avbildet: 9 menn i full aktivitet i det nedrevne drivhuset, med bilde- og artikkeloverskriften: «Gode grannar i felles tak».³¹⁷ Det er ingen tvil om at en slik bygdeinnsats fortjener oppmerksomhet og ros, og er sannsynligvis forbilledlig i alle samfunn til alle tider. Likevel er det en annen side som kan trekkes frem i disse artiklene: historiebruken sier noe om Stavanger Aftenblads holdninger og verdier i formidlingen av den jørske kulturen. Først og fremst bruker Aftenbladet fortiden til å skryte av den jørske dugnadskulturen. Funksjonen til en slik historiebruk kan være både av identitetsskapende og moralsk art. Identitetsskapende i den forstand at de verdiene som formidles i historiebruken, og som i dette tilfellet utelukkende er positive, er en bekreftelse av fortellingen om jørsbuen dugnadsånd. Leseren kan nikke bekræftende til artikkelen og si: «Ja, slik er vi!» Når det gjelder den moralske historiebruken, så kommuniseres dette indirekte i artiklene. I og med den positive vinklingen av artiklene, gjøres automatisk Orre-buen til eksempler til etterfølgelse, når det angår dugnadsånd og nabofellesskap: Jørsbuen hjelper hverandre når noen kommer i en vanskelig situasjon.

De samme kjennetegnene er til stede i en artikkel fra Klepp, som står i Aftenbladet noen dager etter artiklene om dugnaden på Orre. Denne gangen er det Klepp-buen som stilles frem som det gode eksempel på fellesskap og dugnad. Artikkelen handler om at Klepp Idrettslag skulle utvide baneområdet på Klepp stadion. I den forbindelse hadde formannen i baneutvalget i Klepp Idrettslag, Bernt Øvregård, skrevet ut en dugnadsinvitasjon til alle 160 traktoreierne i Klepp. I følge Øvregård, så det ut til at samtlige traktorer ville stille opp.³¹⁸

Artikkelen fra Klepp beskriver i enda større grad enn artikkelen om Orre, hvordan dugnaden ble organisert. På samme vis trer også forfatterens subjektive meninger tydelig frem. Det er ikke vanskelig å ane forfatterens beundring av Klepp-buen i det som skrives:

Idrettsungdommen på Jøren lar ikke tiden løpe fra seg: I etterkrigsårene har idrettsanleggene blitt reist på løpende bånd (...) Men i disse dager er startskuddet gått for en storstilet aksjon for å utvide Klepp stadion til mer enn det dobbelte. Og måten klepp-buen angriper problemene på, er typisk for det nye Jøren. (...) Arbeidet gikk med

³¹⁶ SA 1965.02.18 s. 1 og 6; SA 1965.02.19 s. 1

³¹⁷ Antallet kan diskuteres, siden bildet er av relativt dårlig kvalitet.

³¹⁸ SA 1965.02.24 s. 9

amerikansk tempo i går da dugnaden tok til, og traktorene kjørte opp i lang, lang rekke.³¹⁹

Fortellingen om den arbeidssomme jærbuen blir her trukket frem igjen, og beskrevet som "typisk". Ved å bruke henvisningen til "amerikansk tempo" forstår leseren at dette var et stort arbeid. Det er heller ikke bare Klepp-buen alene som ble trukket frem, både Nærbø og Bryne nevnes som eksempel på den store idrettsutbyggingen jærbuen hadde stått for. En ser klart at bildet som blir trukket opp av den jærsk kultur, eller mentalitet, kan knyttes til jærbus arbeids- og dugnadsånd.

Det andre hovedområdet innenfor Stavanger Aftenblads formidling av jærske kultur, er idretten. Generelt sett så bruker Aftenbladet ganske stor spalteplass på idrett i 1965, noen dager opp i mot fire helsider (ca. 20 % av avisen), og en del av det er idrettsnyheter fra Jæren. I hovedsak omhandler sportsdekningen lokalfotballen, med kampresultat og relativt fyldige referat i fra de fleste kamper. Lag i fra lavere divisjoner ble dekket i større grad enn hva tilfellet er i dag.³²⁰ Av de lokale lagene på Jæren var Bryne på nest øverst nivå, 2. divisjon, i Norge,³²¹ Nærbø var i 3. divisjon, Varhaug, Brusand og Klepp var i 4. divisjon, og Vigrestad, Orre og Frøyland var i 5. divisjon.³²² En av grunnene til at dette trekkes frem, er å påvise at også de svakeste lagene regelmessig ble omtalt på sportssidene. Bryne var det beste laget på Jæren, men yppet seg til tider i treningskamper mot storebror i Stavanger, Viking, og slo dem 1-0 i generalprøven før første seriekamp i 1965.³²³

I denne oppgaven undersøkes ikke alle kampreferatene i Aftenbladet, men det er et poeng at fotballen i Rogaland i 1965 kan ha hatt en betydning når det gjelder forholdet mellom land og by. I forrige avsnitt ble det hevdet at dekningen av de jærsk fotballagene var relativt stor, særlig når det gjaldt Bryne. Det kjedelige faktum for en Stavangeravis var at Viking hadde en dårlig sesong i 1965, og rykket ned til 2.divisjon, det samme nivået som Bryne spilte på. Imidlertid var forskjellen mellom Bryne og Viking på denne tiden såpass stor, at Bryne trolig ikke ble betraktet som en seriøs utfordrer til hegemoniet i fotballen.³²⁴ Imidlertid stiller Aftenbladet spørsmål ved om nedrykket, som forøvrig var Vikings første nedrykk fra den øverste serien i Norge,³²⁵ ville føre til et «hardere

³¹⁹ SA 1965.02.24 s. 9

³²⁰ Dette er en subjektiv påstand, basert på mange års interesse for lokalfotballen i Stavanger Aftenblad.

³²¹ Seriesystemet var et annet enn i dag: dagens "Eliteserie" var "1. divisjon". Nestøverste nivå i Norge var da 2.divisjon, osv.

³²² Se f.eks. SA 1965.05.24 s. 11-14

³²³ SA 1965.04.20 s. 8

³²⁴ Hetland 2014

³²⁵ SA 1965.10.11 s. 8a

klima i rogalandsk fotball». ³²⁶

Videre gis det et inntrykk av at jærboen i økende grad var opptatt av kunst. Sentrum for denne kunstinteressen synes å være på Bryne. I september og oktober 1950 hadde Bryne kunstforening en utstilling av Ole Tjøtta, som ble viet oppmerksomhet i Aftenbladet ved fire anledninger. ³²⁷ Det fremgår av artiklene at utstillingene var populære og trakk mange folk. Senere på høsten, i november, formidlet Aftenbladet at Bryne kunstforening skulle ha nok en kunstutstilling, denne gang med Berit Bratlands malerier. ³²⁸ I det hele er det tydelig at kunstforeningen på Bryne var i frammarsj, noe også sekretæren for foreningen, Børge Kalvig, poengterte i en artikkel i mars 1965. Han sier foreningen hadde opplevd en jevn økning i interesse siden oppstarten i 1954. ³²⁹

På det religiøse området er det ingen tvil om at aktiviteten var høy på Jæren i 1965, det er nok å ta en titt på annonsesidene i en hvilket-som-helst utgave av Stavanger Aftenblad i 1965 og se hvor mange kristelige møter og tilstelninger som forekom. Likevel er det i svært liten grad at noe av all denne aktiviteten blir dekket i egne reportasjer eller nyhetsartikler. Men noen unntak finnes, og da er fellesnevneren barn/ unge som samler inn penger som skal nyttes i religiøse sammenhenger. Eksempler på dette er en mindre artikkel av Bryne-russen sin innsamling til kirkebygg i New Orleans og Durban, ³³⁰ Bryne-speidernes innsamlingsaksjon til kirke på Nærland ³³¹ og Bryne-russen sin 36 000 kroners gave til Bibelspredning i Sudan. ³³² Dette kan muligens ses i sammenheng med en sentral side ved Aftenbladets formidling av Jæren i 1965: eksport av jærsk verdier.

³²⁶ SA 1965.10.11 s. 8b

³²⁷ SA 1965.09.11 s. 18; SA 1965.09.28 s. 9; SA 1965.10.04 s. 6; SA 1965.10.14 s. 11

³²⁸ SA 1965.11.05 s. 16 og SA 1965.11.08 s. 6

³²⁹ SA 1965.03.24 s. 3

³³⁰ SA 1965.02.05 s. 3

³³¹ SA 1965.06.18 s. 3

³³² SA 1965.06.21 s. 3

Kapittel 4: Sammenligning

I denne oppgaven har Stavanger Aftenblads bilder av Jæren blitt drøftet ut i fra tre forskjellige tidspunkt. Ved å sammenligne funnene som ble gjort i kapittel 3 kan en finne ut hvordan en eventuell endring i Aftenbladets formidling av Jæren har funnet sted.

4.1 Landskapet

Gjennom de tidspunktene som har blitt drøftet er det funnet noen tydelige likhetstrekk i synet på landskapet. Først og fremst er likhetstrekkene knyttet til hvordan en så på landskapets potensielle verdi. Menneskeskapte endringer i det jærsk landskapet som var knyttet til produksjon eller verdiskapning, ble gjennomgående positivt omtalt i Aftenbladet.

I Aftenbladets formidling signaliseres et potensial i det "gamle" jærsk landskapet. Med det gamle jærsk landskapet menes lynghei, torvmyr og steinete jorder. I dette ukultiverte landskapet så en muligheter fordi det kunne omformes til mer produktivt i fremtiden. Dette bildet kommer også frem i diskusjonen «På Jærens hellige jord» i 1965, selv om forekomsten av dette landskapssynet var sjeldnere i 1965, enn i 1920 og 1950. Aftenbladets mening i saken var blant annet at landskapsareal som ikke var så produktiv til jordbruk, burde utnyttes til å bygge industri på. På denne måten kommer altså det samme synet frem: landskapet hadde verdi når det kunne omformes til mer produktivt for mennesket.

Det er likevel viktig å understreke at selv om en finner innslag av dette synet i alle de tre undersøkte tidspunktene, har det også forekommet endringer. 1920 og 1950 synes å inneholde store likheter i landskapssynet, mens 1965 skiller seg ut ved at synspunktet om fremtidig endring av landskapet er mye mindre i omfang enn i 1920 og 1965 og det kommuniseres på en mer skjult og indirekte måte.

En annen side ved formidlingen av landskapet som tydelig er i endring, er forholdet til bevaring av landskapet. I artikkelen *Vort fugleliv* ser en det eneste eksempelet i 1920 som indirekte kan tolkes som vern av landskapet.³³³ I 1950 er det nærmeste en kommer landskapsvern en kritikk av noen

³³³ SA 1920.06.18 s. 2

gutter som ødela fuglereir.³³⁴ Disse to eksemplene er derimot svake fordi de ikke har vern av selve landskapet som hovedsak, men i egentlig forstand handler begge artiklene om dyrevern. I 1965 ser en derimot en markant endring i saker som konkret trekker frem vern av det jærskelandskapet. Dette gikk ut på at deler av landskapet burde bevares urørt, selv om en kunne tjene penger ved å gjøre inngrep i det. Sammenligningen viser en dreining i måten en tenkte om det jærskelandskapet mellom 1950 og 1965. Denne endringen kommer også frem dersom en stiller spørsmål om hva som gav landskapet verdi ved de forskjellige tidspunktene. En ser i økende grad at det gamle jærskelandskapet tillegges en egenverdi i 1965, mens verdien i 1920 og 1950 hang sammen med en potensiell fremtidig utnyttelse.

Ut i fra den foregående diskusjonen kan det se ut som om 1920 og 1950 er bærer av samme syn på landskapet. I stor grad kan en si at dette er riktig, men det er en forskjell som er interessant. I artiklene skrevet av «Aftenbladets reisende medarbeider» finner et slags utforskende og ekspedisjonsliknende landskapssyn, som om deler av det jærskelandskapet er uoppdaget og nytt.³³⁵ Det er som om landskapet til tider blir sett på som uoppdaget og ligger klar til å bli erobret av menneskelig virksomhet. Denne måten å omtale og se landskapet på er hovedsaklig observert i 1920-utgaven av Stavanger Aftenblad.

I 1950 ble de beste nydyrkningsmennene æret med diplom og premiering, samt førstesidesoppslag i Aftenblad, med både bilder og rosende ord. I 1965 ble nydyrkning så og si ikke nevnt. Den nærliggende årsaken til dette er sannsynligvis at i 1965 var nydyrkingen på Jæren kommet så langt at saken sannsynligvis, fra Aftenbladets side, ble betraktet som ferdig og uinteressant. Uansett så er saken om nydyrkning et eksempel på hvordan Stavanger Aftenblad med sin historiebruk har vært med på å påvirke hvordan en så på det jærskelandskapet.

4.2 Jordbruket

Bildet som Aftenbladet tegner av jordbruket på Jæren har endret karakter i løpet av de tre tidspunktene. I 1920 blir jordbruket på Jæren omtalt i nærmest romantiske vendinger. Ingen negative eller kritiske artikler om jordbruket eller bøndene på Jæren er registrert. En passende overskrift for bildet som tegnes av Jærens jordbruk i 1920 kan være: *Fremtidens håp*. 1920-årene var en vanskelig tid for Rogaland, som for resten av landet. Eftervirkningene etter 1. verdenskrig

³³⁴ SA 1950.08.07 s. 2

³³⁵ SA 1920.03.12 s. 6

var harde, økonomien var trang, og mange emigrerte til Amerika i håp om en bedre fremtid der. Midt i disse problematiske tidene var jordbruket på Jæren noe som ble betraktet med optimistiske øyne. Noen så på Jæren som et fremtidig kornkammer i Norge,³³⁶ andre trakk frem arbeidsinnsatsen og bureisingen til jærbuen som et glimt av håp.³³⁷ Den jærsk bonden ble ved flere anledninger brukt som eksempel på hvordan jordbruket skulle drives, og Stavanger Aftenblad skriver om hvordan gårdsbrukere fra andre deler av fylket kom til Jæren for å observere og å lære av det jærsk jordbruket.³³⁸

Det svært positive bildet av jordbruket på Jæren, som inneholder sterke trekk av mesterfortelling, finner en igjen i 1950. De samme fortellingene om den driftige og kunnskapsrike jærbonden blir gjentatt ved flere tilfeller. Imidlertid er det en forskjell mellom bildet som tegnes i 1920 og 1950, og det er at det er én artikkel som inneholder negativ kritikk til det jærsk jordbruket.³³⁹ Likevel er det som om kritikken drukner i forhold til de andre beskrivelsene av jærbuen som gis. På en annen måte kan den negative kritikken være en ny tendens i Aftenbladets forhold til jordbruket på Jæren. Dette kan underbygges med å vise til måten Jæren ble omtalt i 1965. I 1965 var så og si mesterfortellingen om det jærsk jordbruket og bonden forsvunnet fra Aftenbladets artikler. I stedet for glitrende beskrivelser av jærbondens harde arbeid på jorden, tryktes det for eksempel artikler om hvordan bonden skulle løse ferispørsmålet, og at jærbonden hadde forbedringspotensiale når det gjaldt tilvirking, salg og markedsføring.³⁴⁰ Vel og merke gjelder artikkelen om ferispørsmålet alle bøndene i landet, ikke særskilt jærbøndene. Likevel så sier det noe om en endring i hvordan bøndene ble fremstilt i forhold til tidligere.

Når det har blitt sagt at mesterfortellingene om det jærsk jordbruket og bonden ikke er tilstede i Aftenbladets 1965-utgave, så er ikke det hele bildet. Det interessante er imidlertid at når mesterfortellingen først kommer til syne, så er det i form av intervju med jærbønder som hadde flyttet ut fra Jæren og begynt gårdsdrift et annet sted. I 1965 ble tre slike artikler registrert³⁴¹, og felles for dem var at fortellingen om den driftige, kunnskapsrike og nytenkende jærbonden ble fortalt gjennom dem, ikke gjennom den eksisterende, og i saklig forstand, den *egentlige* jærbonden. Dette kan ses i sammenheng med den øvrige interessen i Aftenbladet i 1965. Det er bemerkelsesverdig at Stavanger Aftenblad sin årgang i 1965, sammenlignet med 1920 og 1950, i så

³³⁶ SA 1920.10.30 s. 6

³³⁷ Se f.eks. Jon Sundby i SA 1920.09.11 s. 6

³³⁸ Se f.eks. SA 1920.06.18 s. 6; SA 1920.03.09 s. 8; SA 1920.01.26 s. 8

³³⁹ SA 1950.05.25 s. 5

³⁴⁰ SA 1965.05.08 s. 3

³⁴¹ SA 1965.06.02 s. 14; SA 1965.07.01 s. 12; SA 1965.11.25 s. 16,17

stor grad er fokusert i mot Jæren, Rogaland eller Norge som eksportvare til utlandet. Eksempel på dette kan være den store dekningen av norsk misjon og eksporten av landbruksprodukt.³⁴² De tre artiklene om eks-jærbøndene fungerer nesten som en form for jærisk "mesterfortellings-misjon" til andre steder av landet.

Hva som kan være årsaken til endringen i Aftenbladets fremstilling av jærisk jordbruk er vanskelig å si noe bestemt om. Kanskje mesterfortellingen hadde blitt så ofte fortalt og gjenfortalt i Aftenbladet, at det var blitt en selvsagt sak, som en kanskje hadde fått "nok" av? Eller kanskje hadde industrisektoren på Jæren blitt mer interessant for Aftenbladet enn jordbruket? Uansett årsak så er det mellom 1950 og 1965 skjedd en markant endring i måten jordbruket og bonden på Jæren ble fremstilt i Stavanger Aftenblad. De fabelaktige fortellingene om jordbruket på Jæren var blitt erstattet av mer saklige, informative og deskriptive artikler.

Gjennomgående for alle de tre årstallene er at resultatene fra forrige års innhøsting ble gjengitt. I 1920 ble Jæren ofte trukket frem i disse faktaartiklene og omtalt som "først" og "best" i fylket og i landet.³⁴³ I 1950 blir stedsnavn og kommuner trukket frem, men uten at en bruker positive adjektiver som i 1920.³⁴⁴ I 1965 er derimot tallene presentert i sin helhet uten at Jæren blir fremhevet på en spesiell måte.³⁴⁵ Dette underbygger de øvrige funnene av måten jærbonden og jordbruket på Jæren ble fremstilt i Aftenbladet.

4.3 Industrien

Bildet av industrien på Jæren får en kraftig positiv oppsving i 1965. Dette kan leses ut i fra antallet artikler om nybygging og utbygging av store fabrikklokaler, og ikke minst ut i fra hvordan industrien omtales. Bildet blir preget av en mye større optimisme, positivitet og fremtidstro enn hva tilfellet var både i 1920 og 1950. Aftenbladet tegner aldri et negativt bilde av industrien på Jæren, selv om en til tider, særlig i 1965, var klar over hvilke negative konsekvenser industriutbyggingen kunne ha. Bevisstheten om negative konsekvenser av industrien blir flere ganger tydelig i avisens offentlige diskusjon i 1965, mens miljø- og forurensingsproblematikken ikke blir nevnt i 1920 eller 1950. Negative konsekvenser av industrien blir ikke nevnt i 1920, mens det blir trukket frem i noen grad ved utbyggingen av Rogaland Kaseinlager på Klepp.³⁴⁶

³⁴² Gjennomgående i hele 1965-årgangen av Stavanger Aftenblad.

³⁴³ SA 1920.02.12 s. 1

³⁴⁴ Se f.eks. SA 1950.05.04 s. 5

³⁴⁵ SA 1965.10.22 s. 1,5

³⁴⁶ SA 1950.03.24 s. 1

En kan si at omtalen av industrien på Jæren ser ut til å være jevnt stigende i hele perioden 1920 – 1965. Men det er ingen tvil om at det er en markant fremgang i omtalen av industrien i 1965. En kan si at industrien ser ut til å ha overtatt mesterfortellingen som det jærsk jordbruket hadde hatt tidligere. I 1965 er det industrien som fascinerer og engasjerer Aftenbladets journalister på samme måte som jordbruket gjorde det i 1920 og 1950. I 1965 er det den innovative og satsende jærbuen som blir omtalt, og denne jærbuen er ikke lenger bonden, men industrigründeren.

Fremstillingen i Aftenbladet viser at det var en stor utvikling innen automatiseringen av industrien, noe som er synlig ved at begrepet *automasjon* går igjen i de fleste artiklene i 1965. Hvordan moderne fabrikker ble anlagt etter samlebåndsprinsippet og ved hjelp av den nye automasjonsteknologien, forklares med detaljerte beskrivelser. Verdier som fellesskap og samarbeid mellom bedriftene trekkes frem som en suksessformel som førte til den sterke teknologiutviklingen på Jæren.³⁴⁷ På denne måten kombineres to elementer av den jærsk mesterfortellingen i et sterkt samspill: fellesskapsånden og det innovative og nytenkende. Ut i fra Aftenbladets formidling av industrien, så synes ikke Jæren å ligge tilbake for noe annet sted i landet på det teknologiske området, heller et skritt foran.³⁴⁸

4.4 Kulturen

På det kulturelle området skjedde det også store endringer i løpet av 45-årsperioden som har blitt drøftet i denne oppgaven. Dette innebærer endringer i innhold, omfang og plassen kulturlivet gis i avisen. På mange måter kan en spore utviklingen på Jæren gjennom omfanget av kulturell virksomhet.

I 1920 var det i hovedsak noen religiøse artikler som stod for det kulturelle bildet av Jæren i Stavanger Aftenblad.

I 1950 ble noen flere kulturelle kategorier gjeldende. I likhet med i 1920, var det religiøse en viktig del av den kulturelle formidlingen, men i tillegg ser en flere artikler som omhandler idrett, fortidsvern og dugnad. Innen idretten var det særlig åpningen av fotballbanen på Vigrestad som stod for en stor del av oppmerksomheten.³⁴⁹ Det tegnes et bilde av Jæren som et aktivt og

³⁴⁷ SA 1965.12.31 s. 6

³⁴⁸ SA 1965.07.02 s. 2

³⁴⁹ SA 1950.05.30 s. 5

idrettsinteressert område, hvor en bygget nye og gode idrettsanlegg. En stor del av byggingen av idrettsanleggene ble gjort på dugnad. Fellesskapstanken kan spores under dekningen av Aftenbladets store innsamlingsaksjonen til utbyggingen av Nærlandsheimen.³⁵⁰ Dugnadsbegrepet ble likevel ikke introdusert i 1950, mens det finnes ved flere anledninger i 1965. Selv om begrepet dugnad ikke er nevnt i 1950, er saken fremme i nyhetsbildet ved flere anledninger.

I motsetning til 1920 og 1950, ser en i 1965 en aktiv bruk av begrepet *dugnad* i forskjellige sammenhenger. Aftenbladet tildelte dugnadsbegrepet førstesidesoppslag to dager på rad i forbindelse med en nabadugnad på Orre.³⁵¹ Utvidelsen av gressbanen på Klepp ble omtalt som "kjempedugnad"³⁵², og fylkets evne til «å løfte i flokk» ble brukt som et argument for å etablere universitet i Stavanger.³⁵³ At fokuset på dugnad var så markant større i 1965 enn både i 1920 og 1950, kan ut i fra de historiske realitetene synes underlig. Både 1920 og 1950 kjennetegnes ved at nasjonen var i en oppbygningsfase etter en verdenskrig. En kan tenke seg at begrepet burde vært sentralt siden behovet for å stå sammen i oppbygningen av landet må ha vært viktig i en slik tid. Likevel er det altså i 1965 at begrepet blir aktivt brukt, og da gjerne i forbindelse med en moralsk historiebruk.³⁵⁴ Dette kan kanskje forklares med at en i ettertiden i større grad så verdien av å stå sammen, både som nasjon, som lokalbefolkning og som naboer. Uansett så tyder bruken av begrepet i Aftenbladet i 1965 på en økende bevissthet, og en anseelse av dugnad som et moralsk gode. Den sterke betoningen av dugnad i 1965 er et eksempel på en moralsk historiebruk. I et samfunn som i stadig større grad ble påvirket av individualisme, kan Aftenbladets vektlegging av dugnad i 1965 anses som en reaksjon i mot det som preget tidsånden. Dugnad og fellesskapstanken ser ut som å være verdier som Aftenbladet ønsket å bevare for fremtiden. Formidlingen av saken i 1965 tyder på at dette var verdier som en fryktet stod for fall.

Idretten på Jæren ble også dekket grundigere i 1965 enn i 1950. Det ble laget reportasjer om kamper som jærskelag spilte, selv om de spilte på et lavere nivå. Brynes fotballag får stor omtale i Aftenbladet. Andre sportsaktiviteter fra Jæren blir også registrert, som for eksempel orienteringsløp, skyting og skøyter på vinterstid. En helt ny kategori innenfor det kulturelle området, som en ikke finner omtalt i forbindelse med Jæren i 1920 og 1950, er *kunsten*. Flere utstillinger fra Bryne kunstforening blir beskrevet, deriblant Olav Tjøtta-utstillingen og Berit Bratland sin utstilling.³⁵⁵

³⁵⁰ SA 1950.09.11 s. 1

³⁵¹ SA 1965.02.18 og 19 s. 1

³⁵² SA 1965.02.24 s. 9

³⁵³ SA 1965.07.31 s. 2

³⁵⁴ SA 1965.02.18 s. 1; SA 1965.02.19 s. 1; SA 1965.02.24 s. 9

³⁵⁵ Tjøtta-utstillingen blir omtalt flere ganger i september/ oktober 1965, og Berit Bratland sin utstilling blir omtalt i

Bildet som tegnes av jærbuen i 1965 tyder på at jærbuen interesserte seg for, og brukte tiden på mer enn bare arbeid og Gud. Det er særlig når en sammenligner 1965 med 1920 at denne utviklingen blir synlig. I 1965 er de religiøse innslagene i forbindelse med Jæren få, men knyttes da til dugnadslignende aksjoner som Bryne-speidernes innsamling til kirkebygg på Nærland.³⁵⁶

4.5 Oppsummering

Bildet som formidles av Jæren gjennom Stavanger Aftenblad har forandret innhold i løpet av de tre ulike tidspunktene som er blitt drøftet. For å bruke malerkunsten som eksempel på hvordan bildet av Jæren har forandret seg, kan en si at jordbruket og den jærske bonden opptok store deler av maleriet av Jæren i 1920. Fargene som ble brukt var harmoniske og vakre. Etter hvert ble både fargene og den plassen jordbruket hadde hatt i 1920 og 1950, gråere og mindre. Dette skjedde særlig på bekostning av industrien og kulturelle aktiviteter. Maleriet forandret også innhold ved at flere elementer ble trukket inn i bildet. Både dugnadsbegrepet, idretten, kunsten og landskapsvern kom med på bildet i 1965. Bildet som formidles av Jæren i Stavanger Aftenblad er totalt sett gjennom alle tidspunktene malt med vakre og harmoniske farger. Hvilke områder som det ble brukt vakrest farger på, har derimot variert.

november 1965.

³⁵⁶ SA 1965.06.18 s. 3

Kapittel 5: Stavanger Aftenblads rolle

Siden denne oppgavens hensikt har vært å avdekke bildene som har blitt tegnet av Jæren i Stavanger Aftenblad, er det relevant å drøfte rollen som Stavanger Aftenblad har hatt som medieaktør i Rogaland. Med unntak av de første tiårene av sin eksistens, har Stavanger Aftenblad vært den dominerende regionsavisen i Rogaland. Ingen avis har kommet nærmere målsetningen om å dekke hele fylket.³⁵⁷ Dette gjør at Stavanger Aftenblad gjennom 1900-tallet har sittet i en svært sentral posisjon når det gjelder nyhetsformidling fra Rogaland. Denne medieanalysen av Aftenbladet har derfor gitt økt kunnskap om Aftenbladets rolle i Rogaland, og hvordan medias formidling kan ha påvirket den folkelige oppfatningen. I perioden 1920-1965 var det hovedsaklig gjennom Stavanger Aftenblad at folk fra andre deler av fylket fikk kjennskap til Jæren. Derfor er det fristende å trekke frem Aftenbladet som en vesentlig premissleverandør når det gjaldt hvordan bestemte områder, personer og saker ble betraktet av samtiden, og dermed en viktig faktor i hvordan mesterfortellingen om Jæren ble skapt og opprettholdt i samfunnet.

Analysen har vist hvordan fremstillingen av Jæren i Stavanger Aftenblad endret karakter og innhold over tid. For å kunne gi et underbygget svar på spørsmålet om Aftenbladets rolle i samfunnsutviklingen i Rogaland, bør det foreligge empiri. Problemet kan ikke besvares bastant fordi de ulike elementene som i så fall må analyseres, vanskelig lar seg skille fra hverandre. Det er for eksempel umulig å gjennomføre en spørreundersøkelse blant Aftenbladets lesere i 1920 for å finne ut i hvilken grad Aftenbladets formidling av Jæren påvirket leserne. Likevel finnes noen indikasjoner som tyder på at en slik påvirkning har funnet sted.

Den første indikasjonen på Aftenbladets innflytelse på samfunnsutviklingen er at avisen var den dominerende regionalavisen i Rogaland. Deretter var Aftenbladet muligens den viktigste arenaen i Rogaland for diskusjoner om både nasjonale, regionale og lokale utfordringer. Etter Lars Oftedal den yngres tid ble Aftenbladet en felles scene for fylket, sannsynligvis er det mange av Aftenbladets saker som har vært samtaleemne blant arbeidskollegaer og rundt middagsbord i løpet av 1900-tallet. Det må understrekes at Stavanger Aftenblads artikler førte både til forargelse og til hyllest. Som oftest holdt imidlertid Aftenbladet en moderat og forsiktig linje, mens andre ganger kunne en utfordre med kritiske vinklinger og spørsmål. Leserne av avisen var oppegående og kritiske til hva

³⁵⁷ Hetland 2014

"byassane" inne i Stavanger skrev.³⁵⁸ Leserne var ikke tomme kar som en kunne fylle opp med avisens meninger og holdninger. I saker hvor Aftenbladets formidling og lesernes overbevisninger gikk sammen, var naturligvis Aftenbladets rolle sentral i å skape og opprettholde en viss fremstilling eller oppfatning. Mesterfortellingen om Jæren er et godt eksempel på dette. Posisjonen som Aftenbladet har hatt i Rogaland, muliggjør en sterk påvirkning på folket.³⁵⁹

Finnes det saker omtalt i denne analysen som tyder på at Aftenbladet endret, eller preget samfunnsutviklingen? Sakene i Aftenbladet som handlet om bevaring av miljø, landskap og kultur er kanskje det beste eksemplet på dette. Aftenbladet var tidlig ute med støtte til vern av fugleliv og landskap. Selv om lederartikkelen om fuglevern i 1920 var et engangstilfelle det året, var artikkelen svært tydelig i sin støtte til vern av fuglelivet på Jæren. I 1950 hadde Aftenbladet flere artikler som understreket verdien av å bevare de gamle jærhusene. At mange av jærhusene hadde forsvunnet i løpet av de første 50 årene av 1900-tallet, tyder på at husene ikke hadde særlig verdi for vanlige jærboer på den tiden. Det kan se ut som at Aftenbladets dekning av vernesaker i 1950 var et forsøk på å vinne frem med en holdningsendring. Det var imidlertid ikke før i år 2000 at Jær-kommunene, Riksantikvaren og Rogaland fylkeskommune ble enige om en felles tiltaksplan for bevaring av jærhusene.³⁶⁰ Selv om det er vanskelig å si om Aftenbladet var først ute, eller trendsetter på området, må det kunne sies at de var tidlig ute når det gjaldt ønsket om å bevare gamle kulturminner. Et tilsvarende inntrykk kan en få ved å lese om miljøvernsaken i Stavanger Aftenblad i 1965. Det er tydelig ut i fra nyhetsdekningen i 1920, 1950 og 1965 at landskapsvern var viktigere for Aftenbladet i 1965 enn i de foregående årene. Dette kommer frem både i form av antall artikler med fokus på saken, og i direkte utsagn i lederartikler. I lederartiklene ble det foreslått hvordan samfunnet burde utnytte landskapet, og konkrete anbefalinger om områder og steder som burde vernes. Det ser ut som at Aftenbladet i miljøsaken var tidlig ute med en tydelig linje.

Det var ikke før på 1970- og 80-tallet at miljøsaken fikk stor oppmerksomhet og oppslutning i Norge, særlig i forbindelse med utbyggingen av Altavassdraget. Det var også på 1970-tallet at staten kom med spesifikke lover som skulle hindre vannforurensing. Når det gjaldt vannforurensingen ble bøndene ansvarliggjort. De overflødig og næringsrike gjødselsrestene fra jordene rant ut i elvene og forårsaket stor algevekst og fiskedødelighet. Dette var særlig aktuelt på Jæren, siden det var jærboene som brukte mest gjødsel i hele landet.³⁶¹ Det var miljøforkjempere som tok opp

³⁵⁸ Dette kan f.eks observeres i leserbrev.

³⁵⁹ McCombs & Reynolds 1994

³⁶⁰ Kolnes 2010

³⁶¹ Frøyen 2001, s. 32

problemene først, bøndenes representanter forsvarte seg mot anklagene. Stavanger Aftenblad, med Per Thomsen i spissen, var på miljøforkjempenes side i saken. At diskusjonen foregikk nettopp i Stavanger Aftenblad, forsterker poenget i dette kapitlet om Aftenbladets rolle som arena for meningsutveksling på regionalt plan. Det viser også at Stavanger Aftenblad var tidlig ute med å fronte saker som i ettertiden har vist seg å få gjennomslag i folkeopinionen og i den offentlige forvaltningen.

Stavanger Aftenblad hadde en sentral rolle som nyhetsformidler i Rogaland gjennom hele perioden 1920-1965. Dermed hadde de også store muligheter til å påvirke lesernes holdninger i ulike saker. I hvilken grad Aftenbladet lyktes med å endre holdninger i samfunnet, er vanskelig å måle. Diskusjonen i dette kapitlet tyder på at Aftenbladet var "tidlig ute" når det gjaldt å fronte nye tanker og meninger om ulike sider ved samfunnet. Det ser også ut som at holdningsendringer kan ha snudd i Aftenbladets retning i sakene som handler om vern av miljø, landskap og kultur. Selv om Aftenbladet ikke var alene i ønsket om endringer, så var de i hvertfall delaktige i prosessen, enten som premissleverandør,³⁶² kunnskapsformidler eller som diskusjonsarena. I tillegg var Stavanger Aftenblad ved flere anledninger et talerør for Rogaland i forhold til makthaverne i Oslo.³⁶³ Derfor mener jeg det er belegg for å hevde at Stavanger Aftenblads rolle i samfunnsutviklingen i Rogaland og på Jæren har vært sentral.

³⁶² Her vises det først og fremst til debatten «På Jærens hellige jord» i Aftenbladet i månedsskiftet mars/ april 1965.

³⁶³ Se f.eks. SA 1920.10.30, SA 1950.06.14 s. 2, og SA 1965.07.31, s. 2

Kapittel 6: Konklusjon og perspektiver

I denne analysen har det blitt drøftet hvilke bilder som kommer frem gjennom Stavanger Aftenblad i 1920, 1950 og 1965. Avslutningsvis vil jeg trekke noen endelige konklusjoner og samtidig se på hvilke perspektiver som dette arbeidet har åpnet opp for.

Aftenbladets bilde av Jæren kan hovedsaklig deles i fire: landskapet, jordbruket og bonden, industrien og kulturen, som også er hovedkategoriene i analysen. Det har vært en markant endring i måten disse bildene av Jæren har blitt fremstilt. Dette ble drøftet mer inngående i kapittel 4. I hovedtrekk bestod endringene i at jordbruket og den jærskke bonden, som hadde en sterkt stilling i nyhetsformidlingen i 1920 og 1950, i løpet av perioden 1950-1965 mistet denne posisjonen til fordel for den jærskke industrien. Formidlingen av kulturelle aktiviteter og kulturlivet på Jæren fikk også gradvis en større del av spalteplassen.

6.1 Jærbilder i 1920

Stavanger Aftenblads bilde av Jæren i 1920 knyttes i særlig grad til potensialet en så i jordbruket. Omtalen av det jærskke landskapet er positiv på grunn av mulighetene en så til kultivering og utnyttelse av jorden. I formidlingen av Jæren ble det ofte henvist direkte og indirekte til fortellingen om den driftige jærbuene. Mesterfortellingen ble benyttet i omtalen av det jærskke jordbruket, men også i beskrivelsene av det jærskke landskapet. Like interessant er det at den også ble brukt i to artikler om jærsk industri. Det vesle som finnes omtalt av jærsk kultur er utelukkende positiv.

Størsteparten av artiklene om Jæren i 1920 kan knyttes til jordbruket og bonden på Jæren. I liten grad ble det formidlet noe om jærsk industri og kulturliv. Samlet sett omtaler Aftenbladet i 1920 Jæren svært positivt, nærmest på en lokalpatriotisk og nasjonalromantisk måte. Utsagn om Jæren som Norges fremtidige kornkammer, som Europas beste jordbruksareal, som nytenkende innen jordbruksteknologi, som driftige og engasjerte, som moderne, som fremtidens håp, som åndelige og dypt oppmerksomme tilhørere, som området hele landets bønder valfartet for å få lærdom og inspirasjon, og som selvsagt var best og fremst i landet innen nydyrking, bygget sterkt opp under mesterfortellingen om jærbuene. Jæren fremstiltes rett og slett i et glansbilde, som vanskelig kan

forstås som hele bildet av virkeligheten. I ytterste konsekvens tenderer dette mot en mytifisering av Jæren og jærboen. Funksjonen denne fremstillingen får er hovedsaklig av identitetsskapende art fordi den karakteriserer både et bestemt område og en bestemt gruppe mennesker. Det er liten tvil om at bildet som formidles av Jæren påvirker både jærboens egenoppfatning og identitet, samt de resterende lesernes oppfatning av Jæren.

6.2 Jærbilder i 1950

I 1950 er mesterfortellingen om Jæren og jærboen ikke lenger kun forbeholdt jordbruket og bonden, den blir i tillegg brukt i forbindelse med kulturelle aktiviteter. Industrien var i sterk vekst, noe som vises i antall reportasjer om jærbedrifter som bygget ut. Imidlertid har analysen vist at fremstillingen av den jærskke industrien også inneholdt kritiske spørsmål og innvendinger. Selv om deler av fremstillingen av industrien bærer med seg deler som indikerer mesterfortelling, så er omtalen mer nøktern og pessimistisk enn hva tilfellet var når en presenterte jordbruket og andre kulturelle hendelser. Beskrivelsene av det jærskke landskapet viser at en fremdeles så på det med produktive øyne, og at en så på "det gamle" jærlandskapet som noe fattig og unyttig så lenge det ikke var kultivert. Samtidig anes en påtagende oppmerksomhet mot at de gamle jærhusene måtte vernes. Det ser ut som at en mente at de delene ved landskapet som var menneskeprodusert, burde vernes. Men at "opprinnelig" jærsk landskap skulle vernes, blir ikke nevnt i Aftenbladet i 1950. Omformingene av landskapet som forekom ved nydyrkingen, blir utelukkende positivt omtalt. Den positive omtalen har en identitetsskapende og oppdragende effekt på leseren. Det er kun registrert en negativ omtale ved menneskeskapte endringer av landskapet, og det er i forbindelse med utbyggelse av industriområder på Klepp. Dette kan imidlertid være betegnende for formidlingen i 1950: jærboen og jordbruket ble fremstilt positivt på alle måter, mens industrien ble møtt med noe mer skepsis og pessimisme.

6.3 Jærbilder i 1965

I 1965 tillegges det jærskke landskapet i noen grad en egenverdi, også når det ikke blir utnyttet til økonomiske formål. Behovet for landskapsvern ble på flere måter fremmet av Stavanger Aftenblad i 1965. Samtidig var en positive til å omforme deler av jorden til industri, som Shell-rafineriet på Sola og industriplanene på Forus. Derimot ble det understreket på lederplass at en forutsetning for

utbygging var at det ble tatt miljøhensyn når det gjaldt utslipp og forurensing. Jorbruket og bonden på Jæren ble i noen grad utsatt for kritikk, både fra Stavanger Aftenblad, og fra sine egne. Imidlertid ble den innovative og fremtidsrettede bonden, stilt i et fint lys. Utflyttede jærbønders virksomhet i andre deler av landet glorifiseres, og bærer videre mesterfortellingen om den vellykkede jærbonden, mens den gjenværende jærbonden stort sett overgås i stillhet i Aftenbladets spalter. Dette skjedde på tross av at det jærsk jordbruket var på topp på 60-tallet, sammenlignet med resten av landet. I 1965 var det den jærsk industri som i hovedsak bar mesterfortellingen om Jæren videre. Industrien ble omtalt med fascinasjon og beundring, fremtidsoptimismen i bildene av jærsk industri er fremtredende. Jærindustrien satset stort i denne tiden, flere av de ledende bedriftene investerte i avanserte nybygg, og en rettet seg i større grad mot internasjonale markeder. Kulturlivet inneholdt variasjon, alt i fra samfunnsliv og religiøse aktiviteter, til idrett og kunstutstillinger. Ut i fra dekningen i Stavanger Aftenblad, synes det som at kulturlivet var i sterk vekst på denne tiden. Særlig sterkt ser det ut som dugnadstanken står, den blir omtalt flere ganger, og blir fremstilt med moralske undertoner.

6.4 Jærbildene og historiebruk

Historiebruksanalysen har vist at Stavanger Aftenbladets bilde av Jæren ofte kan knyttes til forming av identitet og tilhørighet. Mesterfortellingene om Jæren har vært en sentral del av dette. Sammenhengen mellom identitetsutvikling og en moralsk/ pedagogisk historiebruk har blitt drøftet både teoretisk og med eksempler i fra empirien. De historiene som skaper identitet og tilhørighet vil samtidig bære med seg en form for verdier og normer som er godtatt i det aktuelle minnefellesskapet. Identitetsskapende fortellinger om for eksempel den driftige jærbonden, fordrer en forventet innstilling til fremtidige jærbønder om å dele de samme verdier og holdninger. Dette er på grunn av den oppdragende effekten identitetsskapende historiebruk har på minnefellesskapet. Et annet trekk ved Aftenbladets jærbilder er at området ofte forbindes med det håpefulle, fremtidsrettede og «anticiperende».³⁶⁴ I 1920 var det utviklingen innenfor jordbruket som ble sett på med forventning, mens det i 1965 var knyttet til industrien og ny teknologi.

Fremstillingen av Jæren kan også betraktes som en måte Aftenbladet har legitimert sin egen virksomhet på, siden de alltid har hatt som målsetning å dekke hele Rogaland. Ettersom Stavanger Aftenbladet har vært den dominerende regionsavisen i Rogaland, samt at fremstillingen av Jæren

³⁶⁴ Jensen 2003

har vært preget av mesterfortellinger og identitetsskapende historiebruk, synes det nærliggende å konkludere med at Stavanger Aftenblad har vært en sentral aktør i utviklingen av fortellingen om Jæren mellom 1920 og 1965. Aftenbladets formidling av Jæren har ikke bare vært med på å skape og opprettholde mesterfortellingen om Jæren, men også å endre den ved å knytte den til nye tema og områder i samfunnet. Et gjennomgående trekk ved alle de tre undersøkte tidspunktene er at mesterfortellingen ser ut til knyttes til det som gav håp for fremtiden.

At Jærbildene så markant har endret karakter i løpet av de 45 årene, kan skyldes flere faktorer. I denne oppgaven har det blitt pekt på endringene Jæren og Stavanger Aftenblad har gjennomgått i løpet av perioden. Sjelden har så store endringer forekommet på Jæren i løpet av samme tidsspenn. Den ubestemmelige størrelsen "tidsånden" kan også være en faktor i forbindelse med endringene av Jærbildene. Med dette menes hvilke saker, verdier og holdninger som hadde gjennomslagskraft på den aktuelle tiden. Nye perspektiver kan føre til at gamle "sannheter" blir stilt spørsmål ved og tatt opp til diskusjon. Derfor er tidsånden en faktor som kan ha hatt betydning for endringene i fremstillingen av Jæren. Måten nyhetene ble formidlet på var også gjenstand for forandring på grunn av den økte profesjonaliseringen av journalistikken på 1960-tallet. Analysen som har blitt gjort i denne oppgaven, tyder på dette. Mengden av kritiske vinklinger i saker tilknyttet Jæren var større i 1965 enn i 1920 og 1950.

På en annen side har analysen vist at mesterfortellingen om Jæren var tilstede ved alle de tre analyserte tidspunktene. Fra denne synsvinkelen er endringene samlet sett, små. En finner i stor grad en identitetsskapende historiebruk i forbindelse med mesterfortellingene, og følgende en moralsk/ pedagogisk historiebruk. Fortiden blir også brukt til å skape håp for fremtiden ved alle tre tidspunktene, og Jæren har blitt brukt for å legitimere Aftenbladets argumenter og deres egen avisvirksomhet. Dersom en ser historiebruken under ett, er den noenlunde konstant. Endringene i løpet av de tre tidspunktene består i hvilke saker og tema som historiebruken knyttes til.

6.5 Perspektiver

I arbeidet med denne oppgaven har jeg sett nye perspektiver som kunne vært interessante å undersøkt videre. Først og fremst kunne det vært spennende å ha gjort en lignende analyse av for eksempel perioden 1950-1965 for å finne ut mer nøyaktig når Jærbildet endret seg, hva som var årsakene til endringene, om endringene har vært glidende, plutselige eller på grunn av

enkelthendelser. Det kunne vært interessant å utvide analysen, og analysert tidspunkt mellom 1970 og 2000 på samme måte, særlig med tanke på miljøsakene som ble viktigere på den tiden, og i forbindelse med utviklingen av Stavanger som oljehovedstad. Det kunne også vært interessant å se på hvordan jordbruket og industrien ble fremstilt i andre halvdel av 1900-tallet.

Spørsmålene som har blitt drøftet i denne avhandlingen sier noe om medias rolle i utviklingen av både individuell og kollektiv identitet. Derfor sier analysen også noe om hvordan historiebruken former historiebevisstheten når folk leser en avis som Stavanger Aftenblad. Jeg mener at en videre undersøkelse av medias rolle i utviklingen av historiebevissthet er av samfunnsmessig interesse, siden det kan øke forståelsen av hvilke mekanismer som er tilstede når historiebevissthet utvikles. Dette forsterkes av at forholdet media – historiebevissthet, så langt jeg kan se, er relativt lite undersøkt til nå.

Litteraturliste

- Anderson, Benedict i Rossington, Michael, et al. (2007). Theories of memory: a reader. Baltimore, Md., John Hopkins University Press.
- Aronsson, Peter. (2004). Historiebruk: att använda det förflutna. Lund: Studentlitteratur.
- Asdal, Kristin, Gundersen, Trygve Riiser, Jordheim, Helge, Berge, Kjell Lars, Gammelgaard, Karen, & Rem, Tore A. Tønnesson Johan L. (2008). Tekst og historie: å lese tekster historisk. Oslo: Universitetsforl.
- Bergh, Trond. (1983). Norge fra u-land til i-land: vekst og utviklingslinjer 1830-1980. Oslo, Gyldendal.
- Bøe, Jan Bjarne, & Knutsen, Ketil. (2012). Innføring i historiebruk. Kristiansand: Cappelen Damm høyskoleforl.
- Bøe, Jan Bjarne. (2006). Å lese fortiden: historiebruk og historiedidaktikk. Kristiansand, Høyskoleforlaget.
- Bøe, Jan Bjarne. (2002). Bildene av fortiden: historiedidaktikk og historiebevissthet. Kristiansand, Høyskoleforlaget.
- Bøe, Jan Bjarne, Smith-Solbakken, Marie, & Høyland, Svein (red.). (2013a). Hå kulturhistorie band 1. Frå eldste tider til 1000-talet (Vol. 1). Trondheim: Akademika forl.
- Bøe, Jan Bjarne, Smith-Solbakken, Marie, & Høyland, Svein. (2013b). Hå kulturhistorie band 2. Frå 1000-talet til 1870 (Vol. 2). Trondheim: Akademika forl.
- Dahl, Theodor. (1942). Under Jærens himmel: Jæren som det lever i folkets minne. Stavanger: Stabenfeldt.
- Eikeland, Halvdan. (2000). Historiedidaktikk som vitenskapsdisiplin: et bidrag til innholdsbestemmelse og operasjonalisering av begrepet. Tønsberg, Høgskolen i Vestfold.
- Eriksen, Anne. (1995). Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon. Oslo: Pax.
- Erll, Astrid, & Nünning, Ansgar. (2008). Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook. Berlin: de Gruyter.
- Frøyen, Anne Jorunn (2001). "Dei driftige jærbøndene", i Frøyen, Anne Jorunn, Grimstvedt, Målfrid, Snørteland, Målfrid (2001). Sjå Jæren. Årbok for Jærmuseet 2001. Jærmuseet.
- Furre, Berge. (1990). Soga om Lars Oftedal. Oslo: Samlaget.
- Garborg, Arne. (1998). Fred. Oslo: Aschehoug. 1. utg. Bergen: Mons Litleré, 1892.

- Garborg, Arne. (1893). Fra det mørke Fastland: Reiseindtryk fra Stavanger og Jæderen. Kristiania: Norli.
- Gillespie, Marie, & Toynbee, Jason. (2006). Analysing media texts. Maidenhead: Open University Press.
- Gripsrud, Jostein i Gillespie, Marie, & Toynbee, Jason. (2006). Analysing media texts. Maidenhead: Open University Press.
- Hetland, Tom, Egeland, Einar, Knutzen, Leiv Fr, & Axelsen, Alf. (1990). Jæren: liv og landskap. Stavanger. Dreyer bok.
- Hjorth-Olsen, Nicol. (1996). Sverre Hodne (Vol. nr 3). [Stavanger]: Vennene.
- Hoffmann, Marta. (1977). Jærhuset. Oslo: Norsk folkemuseum.
- Indrebø, Hans Torgny. (2004). Håelva Elveeigarlag. Årbok for Jærmuseet 2004 (pp. 193-195). Jærmuseet
- Jensen, Bernard Eric. (2003). Historie: livsverden og fag. København, Gyldendal.
- Julfeldt, Ellen Katrine Espedal. (2013). Fortellinger om 22. juli i Stavanger Aftenblad: hvordan kommer arketypiske mønstre til uttrykk gjennom fortellinger om 22. juli? Stavanger: E.K.E. Julfeldt.
- Jøssang, Lars Gaute. (2004). Industrieventyret på Jæren: 1800-2000: Det Norske Samlaget.
- Karlsson, Klas-Göran, & Zander, Ulf. (2009). Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken. Lund: Studentlitteratur.
- Kommedal, Grethe Helen Bjerkreim. (2009). Fortellinger om 11. september i Stavanger Aftenblad 2001/2006. Stavanger: G.H.B Kommedal.
- Langhelle, Svein Ivar. (2014a). Frå gleibaskap til fotballfeber. [Uferdig manus]
- Langhelle, Svein Ivar. (2014b). «Korleis har du det med Gud?» [Uferdig manus]
- Langhelle, Svein Ivar. (1983). Soga om Sola og Madla (Vol. 3). Sola: Sola kommune.
- McCombs, Maxwell & Reynolds, Amy. (1994). "How the News Shapes Our Civic Agenda" i Bryant, Jennings, & Oliver, Mary Beth. (1994). Media effects: advances in theory and research. New York: Routledge.
- Molaug, Ingvar. (1968). Det siste ord blir aldri sagt: tre enere og en avis : ved Stavanger Aftenblads 75 års jubileum. Oslo: Cappelen.
- Obrestad, Tor, & Reiestad, Lars M. (1939). Hå : Nærbø-Varhaug 1837-1937 : og ymse tilfang til ei bygdebok for Hå prestegjeld. Stavanger: Dreyer.

- Obrested, Tor i Bøe, Jan Bjarne, Smith-Solbakken, Marie, & Høyland, Svein (red.). (2013a). Hå kulturhistorie band 1. Frå eldste tider til 1000-talet (Vol. 1). Trondheim: Akademika forl.
- Olsen, Ståle. (2010). Til Jæderen for å trille tåke: historien om Opstad tvangsarbeidshus. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Rüsen, Jörn. (2005). History: narration, interpretation, orientation. New York: Berghahn Books.
- Setten, Gunhild. (2002). Bonden og landskapet: historier om natursyn, praksis og moral i det jærskelandskapet. Trondheim: Geografisk institutt, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU.
- Skrudland, Jon. (2009). For folk flest - og flest mogleg: ein studie av Stavanger Aftenblad i endring. Stavanger: J. Skrudland.
- Store Norske Leksikon. (2005) Hes-Jaf. (Vol. 7). Oslo: Kunnskapsforl.
- Stugu, Ola Svein. (2008). Historie i bruk. Oslo, Samlaget.
- Surnevik, Per. (1993). En Rogalands-krønike 1893-1993: det stod i Aftenbladet. [Stavanger]: Stavanger aftenblad.
- Thomsen, Hanne, & Worsøe, Odd Inge. (2003). Rogaland: historien, landskapet, menneskene, kulturen : en kulturhistorisk reise gjennom fylkets 27 kommuner. Stavanger: Wigestrånd.
- Thomsen, Per. (1955) Redaktør Chr. S. Oftedal. (1955). Stavanger: [Stavanger Aftenblad].
- Urvik, Odd-Atle (2004). "Shellraffineriet gjennom 32 år" i Norsk Oljemuseums årbok 2004. Også tilgjengelig elektronisk fra: www.norskolje.museum.no
- Vigilius, Mikkel. (2005). Kirke i kirken: luthersk vækkelseskristendom : fra kirkelig bevegelse over organisation til kirkeligt oppbud. Hillerød: LogosMedia.
- Wyller, Trygve i Molaug, Ingvar. (1968). Det siste ord blir aldri sagt: tre enere og en avis : ved Stavanger Aftenblads 75 års jubileum. Oslo: Cappelen.

Internett

- Forsgren, Anders (2013, 7. juni) *Svartsjö* [Online], Tilgjengelig: <http://www.kriminalvarden.se/sv/Fangelse/Vara-anstalter/Svartsjo/> [2013, 12. desember]
- Gudmestad Undheim, Reidun (2002, 23. april) *Jærens høvding skal heidrast* [Online] Tilgjengelig: <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/Jarens-hovding-skal-heidrast-2727009.html#.UyrZY6hdW9U> [2014, 20. mars]
- Kolnes, Lars (2010, 28. juni) *Jærhus* [Online] Tilgjengelig: <https://www.ha.no/artikkel.aspx?MIId=5776&AIId=5909> [2014, 03. april]

- Lædre, Per Einar (udatert) *Jærbanen* [Online], Tilgjengelig:
<http://www.dalanefolke.museum.no/leksikon/jaerbanen> [2014, 22. Februar]
- Omdal, Sven Egil (udatert) *Per Thomsen* [Online], Tilgjengelig:
http://nbl.snl.no/Per_Thomsen [2014, 20.mars]
- Reime, Sigbjørn (2011, 2. mars) *Bryne si historie* [Online] Tilgjengelig:
<http://www.time.kommune.no/artikkel.aspx?AId=529&MId1=5196&Print=1>
[2014, 13. mars]
- Rüsen, Jörn. (2004, 3. desember). *How to Overcome Ethnocentrism: Approaches to a Culture of Recognition by History in the 21st Century* [Online Journal] Tilgjengelig:
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2303.2004.00301.x/abstract>
[2014, 31. mars]
- Thorsnæs, Geir (udatert) *Jæren* [Online], Tilgjengelig:
<http://snl.no/J%C3%A6ren> [2014, 7. mars]
- Ukjent (udatert) *Fra lokal smie til internasjonalt konsern* [Online], Tilgjengelig:
<http://no.kvernelandgroup.com/Om-oss/Kort-om-Kverneland-Group/Historie>
[2014, 13. mars]
- Ukjent 2 (udatert) *åttetimersdag* [Online], Tilgjengelig:
<http://snl.no/%C3%A5ttetimersdag> [2014, 19. mars]

Intervju

Hetland, Tom (2014, 13. februar). Stavanger Aftenblad, Stavanger

Wiig, Kåre (2014, 16. januar). Via telefon.

E-post

Kristiansen, Reidun (reidun.kristiansen@aftenbladet.no) (2014, 24. januar) *SV: Spørsmål om Aftenbladets historie*. E-post til Nordbø, Jon Petter (jonpetternordbo@gmail.com)

Artikkeloversikt Stavanger Aftenblad

1920:

- SA 1920.01.17 s. 2: *Toldpolitik. Landbruk og industri.*
- SA 1920.01.26 s. 8: *Kva skal ein gjera so landsgutarne maa verta svært interessera i jordbruk.*
- SA 1920.01.28 s. 10: *Jæren smalelag. En henstilling til regjeringen angaaende kjødindførselen.*
- SA 1920.02.12 s. 1: *Kornkjøpet i Rogaland iaar*
- SA 1920.03.09 s. 1: *Jordpriserne i landet*
- SA 1920.03.09 s. 5: *Ogna gamle kirke skal restaureres.*
- SA 1920.03.09 s. 8: *Arbeidskraft til landbruket*
- SA 1920.03.12 s. 6: *Gode havne i Egersunds-distriktet*
- SA 1920.05.12 s. 8: *Helsing heim!*
- SA 1920.05.21 s. 8: *Fraa Klepp.*
- SA 1920.05.29 s. 6: *Paa drivgarnsfiske i nat.*
- SA 1920.06.11 s. 4: *Opstad tvangsarbeidshus*
- SA 1920.06.16 s. 6: *Fællesreisen*
- SA 1920.06.18 s. 2: *Vort fugleliv*
- SA 1920.06.18 s. 6: *Fællesreisen*
- SA 1920.07.02 s. 1: *Landets første dekstrinfabrik oprettes paa Klepp*
- SA 1920.07.17 s. 1: *Nydyrkingnen i Rogaland*
- SA 1920.07.20 s. 1: *Nydyrkingen i Klepp herred*
- SA 1920.07.20 s. 2: *Fraa Klepp.*
- SA 1920.07.30 s. 2: *Olsok-gudstjeneste i Ogna*
- SA 1920.08.17 s.1,2: *Med luft-ekspressen til Bergen*
- SA 1920.09.11 s. 6: *Fra Jæren.*
- SA 1920.09.16 s.1: *Kornskuren på Selesletten*
- SA 1920.09.18 s. 8: *Fra Helleland i Dalene*
- SA 1920.10.26 s. 1,2: *Nydyrkingen i Rogaland*
- SA 1920.10.30 s. 2: *Et slag for Sørlandets ret.*
- SA 1920.10.30 s. 6: *Hroar Olsen om Sørlandsbanen*

1950

- SA 1950.02.04 s. 6: *Klepp Idrettslag, banebryteren i jærsk idrett fyller 30 år*
- SA 1950.02.17 s. 1: *Tri gjæve dyrkingsmenn i Klepp heidra med diplom og pengegåve*
- SA 1950.02.20 s. 1: *Produksjon av gamalost på Klepp*
- SA 1950.02.25 s. 6: *Den gamle Jær-veien*
- SA 1950.03.09 s. 5: *Steinkjøring utan sledeføre på Jæren*
- SA 1950.03.11 s. 8: *Kleppbuen er ikkje redd for stein*
- SA 1950.03.20 s. 3: *Bygdemuseet gøymer på så mangt*
- SA 1950.03.24 s. 1,3: *Klepp stasjon har skifta ham*
- SA 1950.03.24 s. 5: *Fire etasjes nybygg ved Frøylandsvatnet*
- SA 1950.04.01 s. 1: *Eit gammalt Jær-hus som må bergast*
- SA 1950.04.18 s. 4: *134 idrettsmerker tatt i Rogaland – Klepp prosentvis flest*
- SA 1950.05.04 s. 5: *Nærbø leverte mest korn i fjor*
- SA 1950.05.13 s. 1: *Skjærpebrødrene har hendene fulle*
- SA 1950.05.24 s. 4: *Enda en baneåpning på Jæren*
- SA 1950.05.25 s. 5: *Stellet med kulturbeita er ikkje bra*
- SA 1950.05.30 s. 1: *Tre dagers kirkefest i Orre*
- SA 1950.05.30 s. 5: *Dei e` gode te` å vera galne på Vigrestad*
- SA 1950.06.14 s. 2: *Arbeiderpartiet og Sørlandsbanen*
- SA 1950.07.01 s. 6: *Varhaug meieri har otte-dobla mjølkemengda til jubileumsåret*
- SA 1950.07.03 s. 5: *Nytt stort industribygg på Nærbø*
- SA 1950.07.10 s. 3: *Gravingene i Klauhaugane i Nærbø avsluttet*
- SA 1950.07.11 s. 1: *Det mennesket som har plantet et tre, har ikke levd forgjeves*
- SA 1950.07.20 s. 3: *Ny bedrift i Klepp fabrikerer kilometervis av ostehyller*
- SA 1950.08.07 s. 2: *Nå plaffer de i hytt og vær*
- SA 1950.08.12 s. 1: *Ny trevarefabrikk i Nærbø bygt av sagflis og sement*
- SA 1950.08.12 s. 6: *Hvor er lyngen blitt av? spør norsk-amerikanerne*
- SA 1950.08.26 s. 1: *Ogna-kyrkja er 700 år*
- SA 1950.09.08 s. 4: *Kirke-jubileet i Ogna*
- SA 1950.09.11 s. 1: *Stort kirkejubileum i Ogna*
- SA 1950.09.11 s. 1: *Aftenbladets tur ga 600 kr. til Nærland-innsamlingen*
- SA 1950.09.22 s. 1: *Jæren og Gjestal har verdifulle gamle gardsanlegg som bør sikres*
- SA 1950.09.28 s. 1: *La din bygd være med på å bygge ut Nærland!*
- SA 1950.11.15 s. 1: *Lukkelege fugl- og Nærbø-bu som har parkmannen Aadnesen*

SA 1950.11.16 s. 3: *Send femti jærbruar til Mexico og Sør-Amerika*

SA 1950.11.25 s. 1,8: *Den nye veien over Høg-Jæren*

1965

SA 1965.01.21 s. 24: *Ferdige agurkar neste månad*

SA 1965.01.30 s.17: *Forurensing av Håelva*

SA 1965.02.05 s. 3: *Bryne-russen er i aksjon for Den norske Sjømannsmisjon*

SA 1965.02.18 s. 1,6: *Hatten av for Orre-buen*

SA 1965.02.19 s. 1: *Gode grannar i felles tak*

SA 1965.02.24 s. 9: *Klepp stadion utvides med kjempedugnad*

SA 1965.03.09 s. 7: *Bondens produksjonsramme står i stor fare for å bli innsnevra av (...)*

SA 1965.03.09 s. 7b: *Bonden sluttar ikkje opp om slakterisamvirket sitt*

SA 1965.03.24 s. 3: *Bør Bryne bli senter for jærsk billedsamling?*

SA 1965.03.27 s.2: *På Jærens hellige jord*

SA 1965.03.27 s. 10: *En plogfabrikk i skallskifte*

SA 1965.04.07 s. 3: *"På Jærens hellige jord"*

SA 1965.04.20 s. 8 *Bryne uten Kåre Tu – Johannes Voll vant 1-0 over Viking (...)*

SA 1965.04.28 s. 3: *På Jærens hellige jord*

SA 1965.04.29 s.1: *Til vern mot Jær-vinden*

SA 1965.04.29 s. 7: *Nærbo-firma med på stor europeisk landbruksmesse*

SA 1965.05.08 s. 3: *Bøndene sterkt opptekne av å løysa ferispørsmålet i jordbruksnæringa*

SA 1965.05.26, s. 14: *Bygdesmia har vokst til tre dekar golv*

SA 1965.05.31 s.5: *Ved eit spovereir ved myra*

SA 1965.06.02 s. 14: *Jærbu største mjølkeleverandør i Åseral*

SA 1965.06.18 s. 3: *Aktive Bryne-speidere*

SA 1965.06.18 s. 11: *Brushanene danser ved Orrevatnet*

SA 1965.06.12 s. 8: *Helautomatisk blandeverk for ferdigbetong på Nærbo*

SA 1965.06.14 s.7: *Flere jordugler ruger på Jæren*

SA 1965.06.15 s. 1: *Forbod mot hyttebygging på Bore*

SA 1965.06.18 s. 3: *Bryne-speidere samler inn penger til kirke på Nærland*

SA 1965.06.21 s. 3: *Bryneruss gir 36000 kr. til bibelarbeid i Sudan*

SA 1965.07.01 s. 12: *Vipemengda stendig attende på Jæren*

SA 1965.07.01 s. 12: *Jærbu i Telemark har reist fylkets største hønseri*

SA 1965.07.02 s. 2: *Oljeraffineriet på Jæren*

- SA 1965.07.02 s. 7: *Fylkesutvalget har nedlagt byggjeforbod på Borestranda*
- SA 1965.07.31 s. 2: *Rogalands nasjonale oppgave*
- SA 1965.08.07 s. 6: *Nærbø-bonde har funne opp ny potet-opptakar*
- SA 1965.08.31 s. 10: *Null-beiting på Jæren har gitt meirsmak til neste år*
- SA 1965.09.03 s. 5: *Heluna og landskapet på Jæren*
- SA 1965.09.11 s. 18: *Hvem har bilder av Ole Tjøtta?*
- SA 1965.09.28 s. 9: *Stor Tjøtta-utstilling på Bryne*
- SA 1965.10.04 s. 6: *Ole Tjøtta-utstillingen på Bryne forteller om en betydelig kunstner*
- SA 1965.10.11 s. 8a: *Viking ut av eliteserien for første gang*
- SA 1965.10.11 s. 8b: *Viking-epoken slutt..?*
- SA 1965.10.14 s. 11: *Stor interesse for Tjøtta-utstillingen*
- SA 1965.10.22 s. 1,5: *Sol for mange mill. ekstra for Rogalands jordbruk i år*
- SA 1965.10.28 s. 2: *Naturvernet vinner terreng*
- SA 1965.11.05 s. 16: *Berit Bratland på Bryne*
- SA 1965.11.08 s. 6: *Berit Bratlands jærmalerier*
- SA 1965.11.25 s. 16,17: *Jærbu-familie driver godt på Modum*
- SA 1965.12.02 s. 2: *Teknikken og ordet*
- SA 1965.12.04 s. 10: *Jærbedriftene "kler" hverandre | Jærbuen er en dyktig arbeider*
- SA 1965.12.31 s. 6: *Jær-industrien går inn i det nye år med roboter*

Vedlegg

Vedlegg 1:

Bilde 1

Steinkjøring utan sledefore på Jæren



Kor mange har ikkje undra seg over dei milelange steingardane på Jæren. Ingen kan måla det slit eller sveitedropane som er ofra på desse gardane. Berre dei som sjølv har vore med kjenner den harde, tunge jærsteinen. Han set verk i ryggen og trølar i nebane. Likevel gir ikkje jærbonden opp. Er steinen vanskeleg å dragast med, så er ikkje jærbonden lettare. Han kjenner steinen, og veit korleis han skal ta jamvel dei tyngste.

Jordbruket har vorte modernisert.

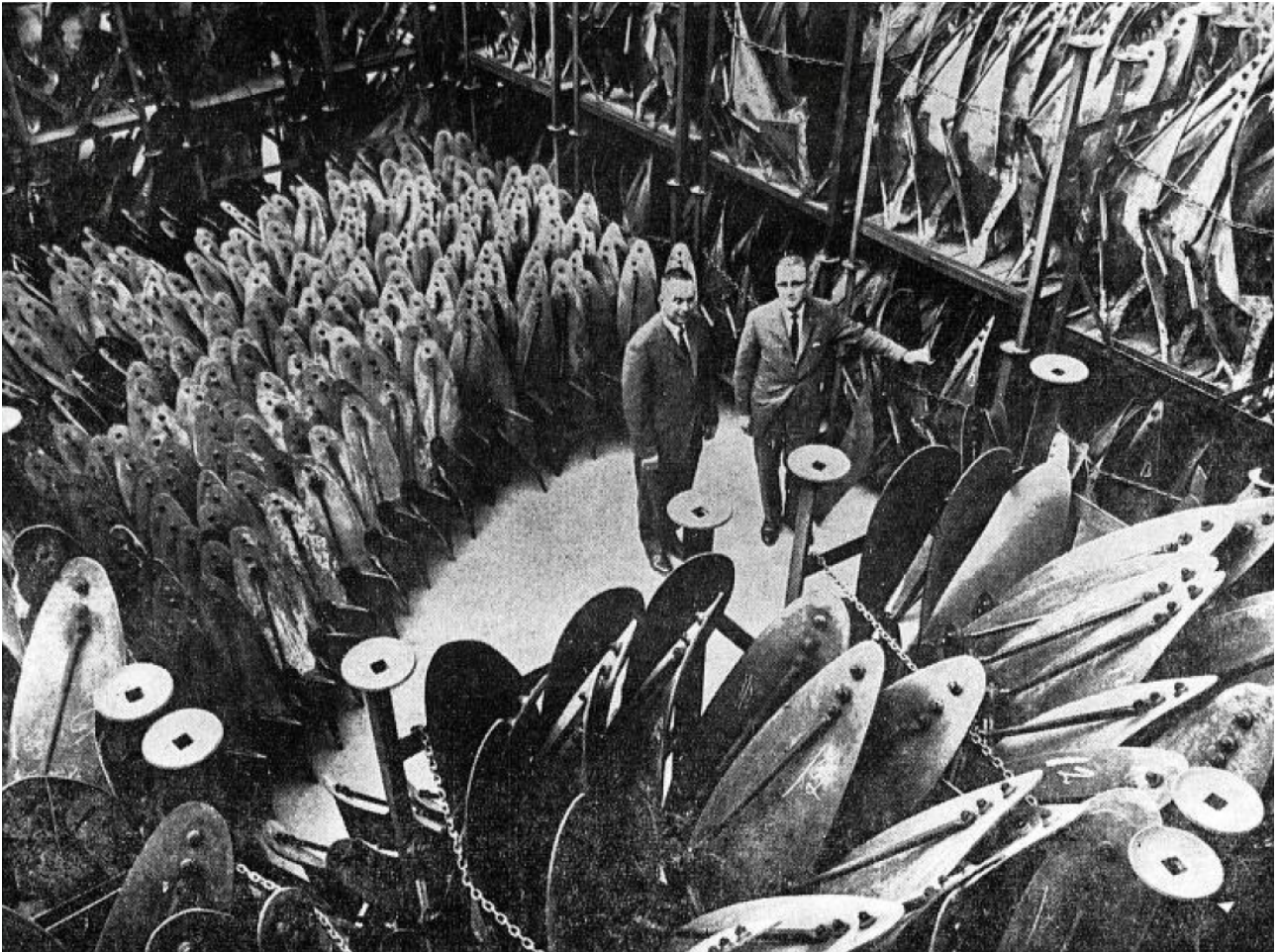
Nydyrkinga har vorte lettare med luftborar og traktorar. Men skal ein la gardar, må ein ennå hjelpe seg med steinbukk og spett. Ennå vert det nytta hest og slede til å dra steinen bort frå nydyrkingfeltet. Då hjelper det på med hardfrosen jord og litt snø, men det har vore smått med både frosten og snøen i vinter.

Harald Øglænd på Bryne har likevel funne karar som trusser både steinen og blautjorda, og har teikna dei.

Sakset fra: Stavanger Aftenblad 1950.03.09, s. 5

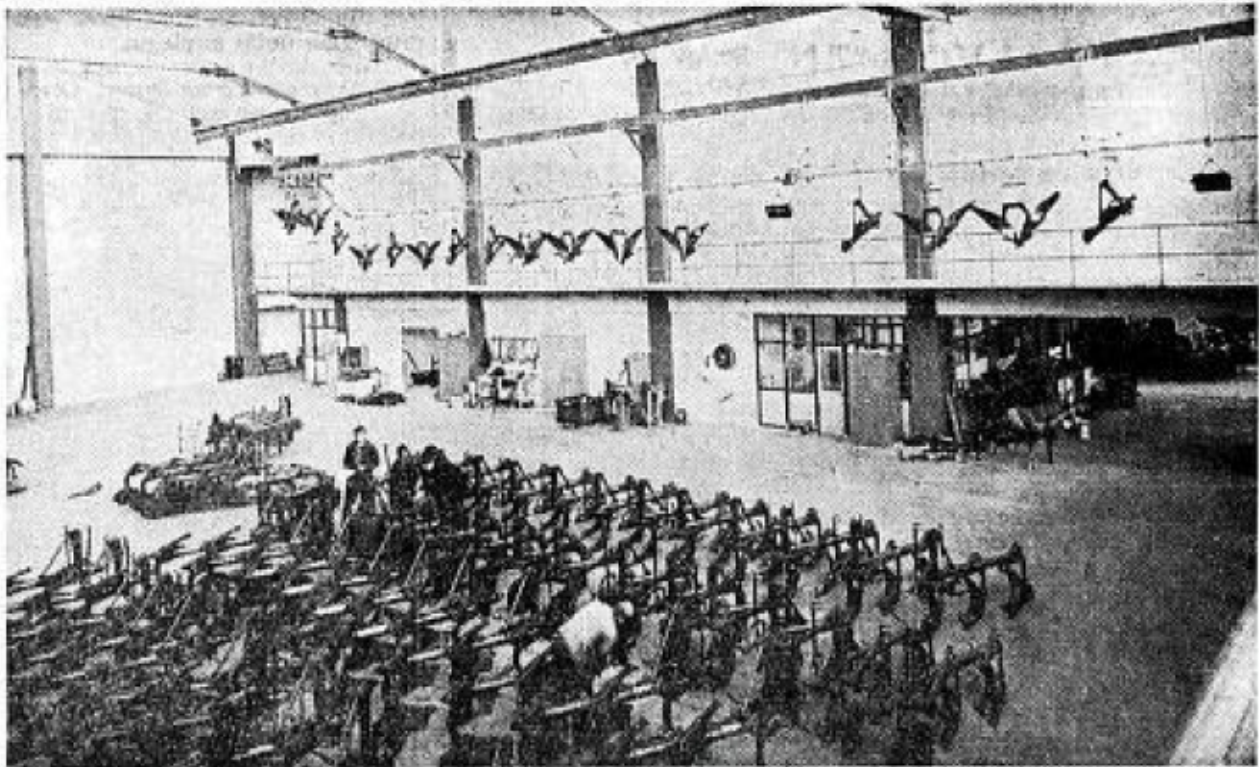
Vedlegg 2:

Bilde 2



Sakset fra: Stavanger Aftenblad 1965.03.27 s. 10

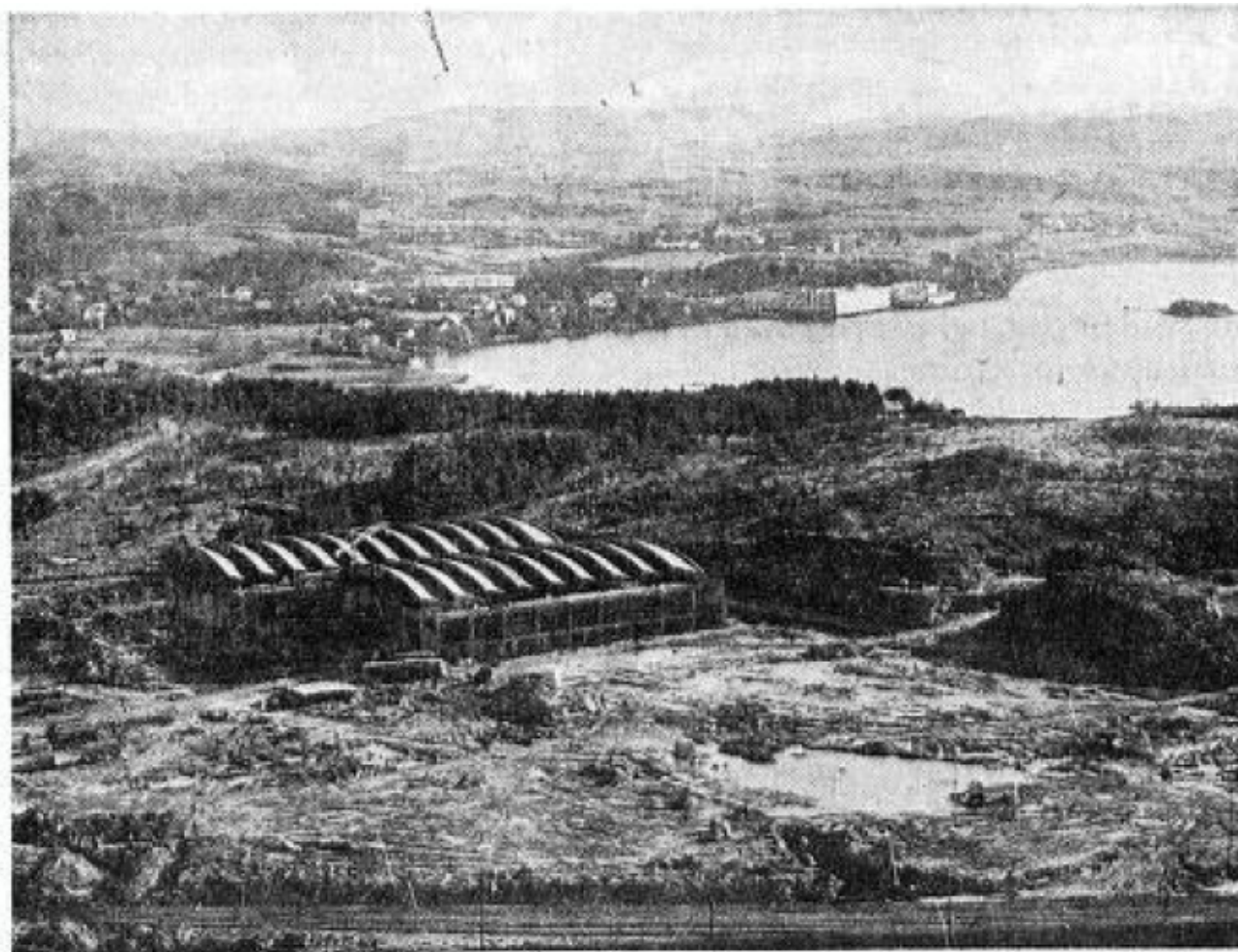
Bilde 3



Ferdiglageret i et hjørne av den store hallen. Jernbanevognene ruller like tun til plogene for lastning. I bakgrunnen vandrer halvmonterte plogkropper på den automatiserte transportbanen fram til ferdigmontering. På denne vandringen passerer de bl. a. den automatiske lakkeringsavdelingen der de selv sorterer seg for rød maling eller grønn maling etter en forhåndsadressering. Transportbanen sørger også for en tørkerunde etter lakkeringsprosessen.

Sakset fra: Stavanger Aftenblad 1965.03.27 s. 10

Bilde 4



Øksnevadanlegget med den gamle fabrikk ved Frøylandsvatnet i bakgrunnen. I dag er allerede den tredje hallen under bygging, og innén 1968 vil her ligge de fem første hallene av de 15 planlagte. Når de to neste femhall-blokkene skal bygges, må grushaugene ned mot Frøylandsvatnet planeres. — Den egenartede takkonstruksjonen er tysk, men de kombinerte takstolene og vinduene er laget på Kvernaland. I forgrunnen jernbanen mellom Klepp og Ganddal.

Sakset fra: Stavanger Aftenblad 1965.03.27 s. 10